

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduskond
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Nataliya Gavrylova

NOORTE UKRAINLASTE RAHVUSLIKU IDENTITEEDI REPRESENTATSIOONID

Magistritöö

Juhendaja: J. Strömpl PhD

Juhendaja allkiri _____

Tartu 2013

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

ABSTRACT

REPRESENTATIONS OF NATIONAL IDENTITY AMONG YOUNG UKRAINIANS

Nataliya Gavrylova

The aim of this thesis is to examine identity representations of young people from different regions of Ukraine. Research questions concern the process of national identity formation among youth, understanding of national identity and factors that influence national identity formation. The theoretical framework of this thesis introduces the notions of ethnicity and identity. As basically both of the above mentioned phenomena are socially constructed, present paper is based on social-constructionist paradigm. The empirical data was produced during qualitative interviews with young people from Eastern Ukraine, Central Ukraine, and Western Ukraine. The data was analysed by using the methods of structural and thematic narrative analysis. Main results of the thesis are following. Through the various stages of life, perception of national identity differs. The most important factors in early childhood are family and direct social environment, where the child lives. In school-age the understanding of ethnicity and the perception of others starts to emerge, which is to some extent reflected in insults and reactions to them. The sense of national identity strengthens in situations, where the person feels his/hers difference from the others, this means that in heterogeneous social environment acknowledgement of national identity is more vital than in homogeneous social environments. Regional (local) identity is important for Ukrainian youth. In Eastern Ukraine people may identify themselves as part of the great Russian people, that consists of Russians, Ukrainians and Belarusians together. For young people language and family are the most important factors in the process of national identity formation. Also awareness of culture and traditions are crucially important. To add, the symbols of Ukraine and Ukraine's reputation in the international arena are significant in identity formation.

Keywords: national identity, representations, narrative analysis

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5
TEOREETILINE RAAMISTIK.....	8
RAHVUS.....	8
Rahvus: mõiste areng läbi ajaloo.....	8
Kaasaegsed lähenemised mõistele „rahvus“.....	9
IDENTITEET.....	14
Identiteet: mõiste.....	14
Identiteedi mõiste käsitlused eri aegadel.....	18
Identiteedi mõiste alternatiivid.....	20
RAHVUSLIK IDENTITEET.....	23
Rahvuslik identiteet: mõiste ja funktsioonid.....	23
Sotsiaalse konteksti mõju rahvusliku identiteedi kujunemisele.....	24
PROBLEEMISEADE JA UURIMISEESMÄRK.....	27
METOODIKA.....	32
UURIMISMEETODI VALIK JA PÕHJENDUS.....	32
EMPIIRILISTE ANDMETE KOGUMINE.....	34
EMPIIRILISTE ANDMETE ANALÜÜS.....	36
UURIMUSES OSALENUD SUBJEKTIDE TUTVUSTUS.....	36
LAPSEPÕLVE NARRATIIVID.....	37
Varajane lapsepõlv.....	38
Kool kui rahvusliku identiteedi kujundaja.....	42
ÜLIKOOLI NARRATIIVID.....	49
RAHVUSLIKU IDENTITEEDI TUGEVNEMINE HETEROGEENSES KONTEKSTIS.....	52
REGIONAALNE IDENTITEET NING „MINA-SLAAVLANE“ TASAND.....	56
SOLVANGUTE NARRATIIVID.....	58
SÜMBOLID, TRADITSIOONID.....	61

Ukrainat kirjeldavad sümbolid	61
„Šarovarštšina“	63
Poliitilised valimised kui identiteedi valimine	63
AJALOOLISED NARRATIIVID	65
ARUTELU	68
KOKKUVÕTE	76
KASUTATUD ALLIKAD	78

SISSEJUHATUS

Käesoleva töö teemaks on rahvusliku identiteedi representatsioonid noortel ukrainlastel.

Magistritöö teema valik on seotud minu enda migratsioonilooga ja sellega seoses rahvusliku identiteedi küsimuse aktualiseerumisega. Kuna mina kui autor olen ise pärit Ukrainast, olen tänu Ukrainast Eestisse kolimisele tundnud, et enesetunnetamine ning oma rahvuslik identiteet on olnud erinev Ukrainas ning pärast tulekut Eestisse. Teiste sõnadega, rahvusliku identiteedi temaatika muutus teravamaks välismaal elades. Seetõttu oli esimeseks magistritöö probleemipüstituseks uurida Ukrainas elavaid ukrainlasi ning Eestis elavaid ukrainlasi ehk võrrelda noorte ukrainlaste identiteeti erinevates ühiskondlikes ja kultuurilistes keskkondades.

Töö eesmärk muutus andmete kogumise etapis, kus puutusin kokku sellega, et keelelis-kultuuriline kontekst ning rahvuslik identiteet on erinev ka Ukraina erinevates regioonides.

Levinud on seisukoht, et Ukraina jaguneb kaheks osaks: Lääne-Ukraina ning Ida-Ukraina. Nende kahe regiooni vahel on mitmeid etnolingvistilisi, religioosseid, sotsiaalseid ja muid erinevusi. Pealinn Kiiev mängib mediaatori rolli (Nemiria 2000: 184). Kuigi selline jaotus on lihtsustatud, kirjeldab see suures plaanis tegelikku olukorda Ukrainas ning samuti regioonide ajaloolist spetsiifikat.

Rääkides oma isiklikest kogemustest rahvusliku identiteedi kujunemisel annavad uurimuses osalejad olulist informatsiooni sellest, kuidas mõjus ukraina kultuurile ja identiteedile nõukogudeaegne venestamine ja rahvuslik enesemääratlemine pärast riigi iseseisvumist, missugust rolli mängib rahvuskeel etnilise identiteedi kujunemisele ja kuidas muutus ukraina keele roll iseseisvumisele järgnenud aastatel.

Seetõttu otsustasin oma töös piirduda Ukrainas elavate noorte uurimisega. Käesoleva uurimuse raames võtsin kümme intervjuud erinevates Ukraina piirkondades elavatelt noortelt (Ida-Ukraina, Lääne-Ukraina ning Kiiev).

Käesoleva töö kontekstis käsitlen identiteeti kogu elu kestva dünaamilise protsessina, mida mõjutavad mitmed subjektist lähtuvad ja välised aspektid. Seega ei ole huvi keskmes mitte

identiteet kui selline olemasoleval hetkel, vaid selle kujunemise protsess ning see, millist rolli mängib kontekst selles protsessis. Samuti rõhutan, et rahvust käsitletakse käesolevas töös sotsiaalse konstruktina, mida kujundatakse sotsiaalses interaktsioonis.

Teema aktuaalsus Eesti kontekstis tuleneb asjaolust, et nii Ukraina kui ka Eesti on ühiskonnad, mis saavutasid oma iseseisvuse pärast Nõukogude Liidu lagunemist. Ukrainas on iseseisvumisest alates tehtud pingutusi rahvusriigi ehitamiseks. Kuna töös on uuritud noori, kelle rahvuslik identiteet on suuremas osas kujunenud juba iseseisvas riigis, on töö keskmes üksikindiviidi tasandil toimunud muutused rahvuslikus tunnetuses ning rahvusluse teadvustamises.

Eestis on rahvuslikku identiteeti samuti uuritud ning on avastatud bikultuurilise identiteedi eksisteerimist ning identiteedi tüüpi, mida nimetatakse eesti vene (Estonian Russian) identiteediks (Drozdova: 2010). Käesolev töö keskendub samale teemaatikale ukraina noorte seas, täpsemalt võimalikele identiteedi representatsioonidele ning identiteedi kujunemise protsessile. Seega võivad saadud tulemused olla identiteedi edasise uurimise aluseks Eesti kontekstis ning identiteedi representatsioonide vaheliste paralleelide tõmbamiseks kahes postsotsialistlikus riigis – Eestis ja Ukrainas.

Töö unikaalsus seisneb selles, et uurin identiteeti kui inimese elu kestel toimuvat dünaamilist protsessi, seega on tähelepanu keskmes ka muutused, mis on toimunud osalejatega erinevatel eluetappidel ning võimalik identiteetide mitmekesisus. Pean oluliseks rõhutada, et tegu on retrospektiivse tähenduste loomisega, ehk mineviku sündmusi tõlgendatakse vastavalt praegusele arusaamale.

Uurimuse eesmärgiks on välja selgitada, millised on identiteedi representatsioonid Ukraina erinevatest regioonidest pärit noortel.

Uurimiseesmärki aitab täita järgmistele uurimisküsimustele vastuse otsimine:

1. Kuidas noored esitavad oma rahvusliku identiteedi kujunemise protsessi?
2. Kuidas noored mõtestavad oma rahvusliku identiteedi ilminguid?
3. Kuidas noored tõlgendavad mõjureid, tänu millele on kujunenud nende rahvuslik identiteet?

Käesolev töö koosneb viiest osast. Esimeses osas kirjeldan teoreetilist tausta, täpsemalt seda, mida kujutab endast rahvus, kuidas on rahvust käsitletud läbi ajaloo ning erinevates paradigmas; samuti kirjeldan identiteedi tähendust ning teen ülevaate rahvusliku identiteedi käsitlustest. Teine osa käsitleb probleemiseadet ja uurimiseesmärki, selles osas esitan taustainformatsiooni Ukraina kohta ning kirjeldan uurimisprobleemi. Kolmandas osas kirjeldan metoodikat ehk uurimusmeetodit ning empiiriliste andmete kogumist. Neljandas osas analüüsin empiirilisi andmeid. Viies osa kujutab endast arutelu, kus on vaadeldud peamisi analüüsi tulemusi teoreetilise tausta kontekstis.

Olen eriliselt tänulik oma juhendajale Judit Strömplile julgustuse, abi ja nõuannete eest.

TEOREETILINE RAAMISTIK

RAHVUS

Rahvus: mõiste areng läbi ajaloo

Kartunov (1998) kirjeldab termini ajalugu järgmiselt. Termin *nation* (rahvus) on pärit ladinakeelsest sõnast *nasci* – sündida. Ammustel aegadel ühinesid inimesed vastavalt etnilistele tunnustele, see tähendab ühisele päritolule ning kultuurile. Need esimesed inimeste ühendused olid kultuurilis-sugukondlikud. Aga juba siis hakkasid nad ühinema vastavalt poliitilistele ja territoriaalsetele tunnustele, näiteks linn-riikide kujunemine Vana-Kreekas. Sellised ühendused olid poliitiliselt territoriaalsed ning samalt ajal „etniliselt puhtad“, kuna kuuluvus nendesse tähendas seda, et inimesed on ühiste juurte või kultuuriga.

Tuleb aga selgitada mõistet „etnilisus“, mis on oma olemuselt sotsiaalne kontseptsioon. Vastavalt Giddensile (2002: 246) on etnilisus kultuuriliste tunnuste kogum, etnilise grupi liikmed näevad ennast ühiskonnas teistest gruppidest erinevana ning neid nähakse vastavalt sellele omakorda kui erinevaid. Eristamise tunnused, mis eristavad ühte gruppi teistest, võivad varieeruda, kuid kõige sagedamini on need keel, ajalugu, religioon ning riietusstiil. Etnilised erinevused on täielikult õpitud sotsialiseerimise protsessis.

Vana-Roomas ühinesid inimesed poliitilis-territoriaalsetesse gruppidesse, kuid erinevalt kreeklastest mitte monoetnilistel, vaid poliüetnilistel alustel. Roomlased olid erinevate etniliste kogukondade esindajad, kuna nende jaoks ei olnud kõige olulisem inimeste etniline päritolu, vaid nende poliitiline lojaalsus ning sotsiaalne staatus. Seega põhines Vana-Roomas ühtsus mitte etnilisusel, vaid kodakondsusel. Mõiste „rahvus“ tähendas roomlaste jaoks välismaalasi, kes olid madalama staatusega. Umbes kuni XII-XIII sajandini tähistati terminiga „rahvus“ valdavalt etnilisi kogukondi (Kartunov 1998).

Siis kui Lääne-Euroopas hakkas toimuma üleminek agraarselt ühiskonnakorralduselt industriaalsele, hakkas selle mõiste tähendus muutuma. Etnilise tähenduse kõrval hakkas termin „rahvus“ omandama ka poliitilis-territoriaalset tähendust. Seda terminit hakati

kasutama esiteks territooriumi määratlemiseks, kus inimene sündis, teiseks kutsuti „rahvusteks“ tudengite ühendusi (kuna keskaegsetes ülikoolides ühinesid ühest riigist pärit tudengid kogukondadeks), seega oli termin sarnane tähendusele „kaasmaalaskond“ (Kartunov 1998).

XVI-XVII sajandeil omandab termin „rahvus“ poliitilise tähenduse. Rahvus võrdsustatakse üha enam riigiga, selle territooriumiga ning kogu elanikkonnaga. Toimus teatud mõistete vahetus, st sõna „rahvus“ kasutati sõna „riik“ tähenduses. Mõiste „rahvus“ levis eriti pärast Prantsuse Revolutsiooni. Tollest ajast hakati seda terminit kasutama poliitilise, mitte etnilise kogukonna tähistamiseks ning termin muutub sõna „riik“ sünonüümiks (Kartunov 1998).

Kaasaegsed lähenemised mõistele „rahvus“

Ühtne ja süsteemne rahvusluse teooria puudub. Samuti on vähe ka kultuurilise rahvusluse ja kultuurilise etnifitseerimise empiirilisi uuringuid. Samal ajal eksisteerivad seletavad teooriad ja kontseptsioonid. Sellisteks on Andersoni trükikapitalismi teooria, Breuilly riikliku doktriini teooria, Kedourie ideede ja veendumuste teooria, Gellneri teooria ja teised. Aga ka need teooriad puudutavad ainult rahvusluse mõningaid aspekte, samal ajal jättes selgitamata selle teised vormid ja ilmingud (Sharov 2006).

Praegusel ajal eksisteerib fenomenide „rahvus“ ja „natsionalism“ uurimuses mitu globaalset paradigmat: primordialistlik (rahvus – esialgselt antud sotsiaal-bioloogiline ühik), perennialistlik (rahvus – alati eksisteerinud ühik), instrumentalistlik (rahvus – sotsiaalne instrument, mida kasutatakse teatud eesmärkide saavutamiseks), konstruktsionistlik (rahvus on konstrueeritud sotsiaalne artefakt) ning postmodernistlik (rahvus on ähmane ning jääb tagaplaanile hübriidsete identiteetide eksisteerimise juures) (Sharov 2006).

Primordialistliku koolkonna nimetus tuleneb inglise sõnast *primordial* – esmane. Selle termini võttis esimesena teaduslikule kasutusele Edward Shils. Primordialism eeldab, et etnilise identiteedi aluseks on inimese loomulik seos grupiga või vastava kultuuriga. Selle lähenemise pooldajad lähtuvad sellest, et etnos ja etnilisus on realselt eksisteerivad fenomenid, mis põhinevad objektiivsetel alustel looduses või ühiskonnas (Andruschenko 2006). Primordialismi põhimõtted on järgmised:

- 1) eksisteerivad etnilisused on „argiaegsed hõimud“;
- 2) etnilistel omadustel on „kaasasündinud iseloom“, mis kantakse üle põlvkonnast põlvkonda;
- 3) etnilised seosed on kõige olulisemad seosed ning etniline identiteet on olulisim teistest identiteetidest;
- 4) etniline identiteet on pärilik ning rahuldab inimese sügavaid loomulikke vajadusi;
- 5) etnilisus – loomulik, reaalne, stabiilne fenomen, mille alusel on ühine päritolu (Kartunov 1998).

Primordialismi raames eristatakse kahte suunda: looduslik ning evolutsioonilis-ajalooline. Loodusliku suuna raames vaadeldakse etnost kui esmast kujundit, mis põhineb ühistel esivanematel, rassilisel kuuluvusel ja teatud bioloogiliste mehhanismide funktsioneerimisel. Selle suuna pooldajate järgi on etnilisus geneetilistest ning geograafilistest teguritest tingitud nähtus. Nende arvates on etnilisus loodusliku valiku ning perekondlike seoste vorm, mis säilitab oma tähenduse ka arenenud ühiskondades. Selles kontekstis eeldavad mõned teadlased, et indiviid teadvustab ennast grupi osana, kuna see on geneetiliselt edasi antud esivanemate poolt. Teise, evolutsioonilis-ajaloolise suuna esindajad näevad etnoseid sotsiaalsete, mitte bioloogiliste ühendustena, mis on sügavalt seotud sotsiaalse ajaloolise kontekstiga. Need on reaalsed grupid, kellele on omased neid määravad tunnused: keel, kultuur, identiteet. Tervikuna vaatlevad kõik primordialistlikud kontseptsioonid etnilisi grupe kui reaalseid eksisteerivaid inimeste grupe, kes on bioloogiliselt sarnased, jagavad ühiseid kultuurilisi väärtusi, tagavad gruppide liikmete identifitseerimise ning tunnustamist teiste gruppide poolt (Andrushenko 2006).

Primordialiste kritiseeritakse, sest need tunnused, mis peaksid siduma inimeste grupe, on ajas muutvad: inimesed võivad vallata mitut keelt, religioonid muutuvad isegi ühe konfessiooni raames, sünnikoht kaotab oma tähtsuse migratsiooni tingimustes. Samuti ei ole mõisted „etnos“ ning „rahvus“ primordialismis piiritletud, kuigi deklareeritakse seda, et etniline ja natsionaalne grupp on omavahel tugevalt läbi põimunud. Primordialism annab kirjelduse ühtekuuluvustundele väga üldisel tasemel, samal ajal ei anna ta selgitusi sellele, kuidas rahvused tekivad, arenevad ning kaovad (Sharov 2006).

Perennialistide arvates on rahvused samuti vanaaegne nähtus, inimkonna oluline koostisosa, etnilisus on rahvuse jaoks oluline kui ühiskonna liikmeid siduv osa. Erinevalt

primordialistidest on perennialistide seisukoha järgi rahvused mitte bioloogilised, vaid ajaloolised ning sotsiaalsed ühendused (Golovatina 2008).

Etno-sümbolistid nõustuvad sellega, et rahvad on kaasaegne nähtus, rõhutades samal ajal kultuurilise pärandi tähtsust etnilise ja rahvusliku teadvuse kujunemisel (Golovatina 2008). Etnosümbolismi üks tuntumaid esindajaid on Anthony D. Smith, kes oma töös *The Ethnic Origins of Nations* (1986) eristab etnilist kogukonda ja rahvast, rõhutades samal ajal nendevahelist seost, seejuures üks kasvab ja kujuneb välja teiseks. Vastavalt tema teooriale on etnilisus ühendus, millel on oma nimetus, ühine ajalugu, kultuur, solidaarsustunne ning teatud kiindumus territooriumi suhtes ning rahvus erineb etnosest selle poolest, et etnosel puudub kindel arusaam oma territooriumist, majanduslikust ühtsusest, avalikust kultuurist ning õigustest ja kohustustest. Smith rõhutab, et majanduslikud, poliitilised ja kultuurilised muutused Euroopas XVII-XVIII sajandeil olid olulised kultuuri ning etnilise identiteedi muutumisel rahvusteks. Smithi järgi tekib natsionalism kui ideoloogia alles XVIII sajandil, kuigi rahvuslike tunnete ning solidaarsuste teatud tunded eksisteerisid juba keskajal.

XX sajandi 70-ndatel aastatel levis etnilisuse teine tõlgendus: instrumentalistlik. Selle vaate kohaselt on etnilisus instrument, mida poliitilised liidrid kasutavad oma eesmärkide saavutamiseks. Selline lähenemine on välja kujunenud põhiliselt politoloogias ja sotsioloogias. Instrumentalistliku teooria pooldajad lähtuvad eeldusest, et gruppide erinevus ühiskonnas võib olla gruppide poliitilisele tegevusele mobiliseerimise vahendiks. Lähtudes sotsioloogilisest fundamentalismist, vaatlevad instrumentalistid etnilisust kui etniliste müütide produkti; need müüdid on omakorda loonud ühiskonna eliidid ning kasutavad neid teatud hüvede ja võimu saavutamiseks. Erinevalt primordialistlikust teooriast, mis keskendub etnilisuse eksisteerimise objektiivsetele alustele, otsib instrumentalistlik teooria funktsioone, mida etnosed täidavad (Andrusenko 2006).

Instrumentalism selgitab Sharovi (2006) arvates rahvuste ja natsionalismi olulisi momente, kaasa arvatud kultuuriliste tegurite kasutamist rahvuslike identiteetide kujundamisel. Samas on instrumentalismil puhtal kujul palju puudujääke. Nimelt on instrumentalistide arvates rahvaste ja etnoste kujundamine inimeste suure grupi teadvustatud tegevus. Samal ajal ei ole rahvuslus alati ratsionaalne. Kui püüdlus hüve poole on teadvustamata ning sellel on massiline iseloom, siis selline lähenemine sarnaneb rohkem perennialismiga.

Konstruksionistide (Anderson, Gellner, Hobsbawm ning teised) seisukohalt tuleks etnilisuse all mõista teadvust. „Etnilisus ei ole midagi muud kui intellektuaalne konstrukt“ (Andrusenko 2006). Põhiline aktsent modernistide töödes asetatakse rahvuste tekkele. „Modernismi esindajad tunnistavad teatud erinevustele vaatamata, et rahvused ei ole inimkonna lahutamatu osa, vaid pigem sotsiaalne konstrukt, moderniseerimise produkt, mis olid loodud kooskõlas aja väljakutsega ühiskonna vajaduste rahuldamise eesmärgil“ (Golovatina 2008: 18). Vastavalt sellele võib sotsiaalse konteksti muutus tekitada seda, et rahvus kui ühiskonna organisatsiooni vorm kaob.

Sharov (2006) rõhutab, et iga konstruksionismi esindaja keskendub rahvusluse ja rahvusega identifitseerumise ainult ühele teatud osale, seejuures nende fenomenide teised aspektid jäävad tähelepanuta. Samas ei ole ühe kontseptsiooni raames võimalik vaadelda rahvusluse kõikide ilmingute mitmekesisust ning konstruksionismi puudus võib muutuda eeliseks: lähenemiste mitmekesisus tagab selle, et nähtusi vaadeldakse objektiivsemalt ning realistlikumalt.

Ernest Gellner on vaadelnud rahvust kui industriaalse struktuuri konstrukti ning rahvusliku maailmapildi kujunemist kui agrokirjaliku ühiskonna „madalast“ kultuurist industriaalse ühiskonna „kõrgele“ kultuurile ülemineku tagajärge. Agraar-kirjalikus ühiskonnas elavad inimesed on erinevatel positsioonidel ning on kaasatud vertikaalsetesse ja horisontaalsetesse seostesse. Nende positsioonide seas leidub ka sellised, mis sarnanevad rahvuslikkusele, samal ajal on nad sisuliselt erinevad sellest, mida hiljem nimetatakse rahvusluseks. Industriaalsele ühiskonnale on omane standardiseeritud haridussüsteem, samuti ühiskonna liikmete kirjaoskuse kõrge tase. Industriaalne ühiskond soodustab ühise „kõrge“ kultuuri levikut. Üldistatuna öeldes tekib olukord: üks riik – üks kultuur. „Meie natsionalismi teooria seostab seda muutustega töö valdkonnas: üldine kultuur muutub vajalikuks siis, kui töö ei ole enam füüsiline ja muutub semantiliseks. Ühe kogukonna liikmed peavad jagama ühist semantilist koodi, inimene identifitseeritakse koodi abil, milles ta saab tegutseda“ (Gellner 2002: 177). Gellneri järgi on natsionalism „riigi ühinemine „rahvusliku“ kultuuriga. Sellised üksused, kus sõltumatuse idee on seotud kultuuri ideega, on „rahvuslikud riigid“ (Gellner 2002: 146).

1983. aastal ilmus koguni kaks raamatut, mis sidusid modernistliku ja postmodernistliku paradigma rahvuste ja rahvusluse uurimise valdkonnas: artiklite kogumik „Traditsiooni

leiutamine“ (*The Invention of Tradition*), toimetajad Eric Hobsbawm ning Terence Ranger, ja „Kujutletud kogukonnad“ Benedikt Anderson. Lähenemine rahvale, mida pakkusid Anderson ning Hobsbawm, ehk kujutus ning leiutamine, ei ole omane klassikalisele modernismile. „Mõlemal autoril kujutavad rahvus ja natsionalism endast absoluutseid konstruktsioone, mida on vaja modernistlikult dekonstrueerida: avada nende vorm ja sisu, teadvustada nendest narratiividest hüvesid saavate sotsiaalsete või neid otseselt kasutatavate straatide ja eliitide huve ja vajadusi“ (Sharov 2006).

Hobsbawm eristab rahvuslust ning etnilist kuuluvust. Tema järgi on rahvuslus „poliitiline programm ning ajaloolises perspektiivis suhteliselt uus nähtus. Sellest vaatepunktist on rahvustena määratletavatel gruppidel õigus kujundada rahvuslikke riike... Ilma sellise programmita, ei oma tähtsust, kas see on realiseeritud või mitte, jääb „natsionalism“ tähenduseta terminiks“ (Hobsbawm 2002: 334). Teiselt poolt ei ole etnilise kuuluvuse printsiip iseenesest poliitiline mõiste, kuigi seda võidakse kasutada teatud poliitilistes programmides.

Anderson määratleb rahvust kui „kujutletud poliitilist kogukonda“. Kujutletud ühendus erineb reaalsest ühendusest, kuna esimene ei saa põhineda selle osalejate igapäevasel suhtlemisel näost näkku. Selle asemel hoiavad osalejad oma teadvuses oma sarnasuse kujundit. Rahvus on kujutletud, sest „isegi kõige väiksema rahva liikmed ei tunne kunagi enamikku oma rahvuskaslastest, ei kohtu nendega ning isegi ei kuule nendest, kuigi igapäev peab eksisteerib nende ühtsuse kujund“ (Anderson 2001: 31). Neid ühendusi kujutatakse ette kui midagi piiratud ja seejuures midagi suveräänset. Piiratud – kuna rahvuse olemasolu eeldab alati teiste rahvuste eksisteerimist. Rahvus ei ole kogu inimkond ning selle spetsiifika seisneb vastandumises teiste rahvuste suhtes. Suveräänne seetõttu, et rahvused püüdleval alati autonoomia poole ja sellise autonoomia tagamiseks on suveräänne riik. Rahvused on ühendused seetõttu, et sõltumata tegelikust ebavõrdsusest ning eksploateerimisest, mis võib eksisteerida igas rahvuses, mõistetakse rahvuse all alati sügavat, horisontaalset ühendust. Andersoni arvamuse kohaselt sai rahvuste teke võimalikuks trükikapitalismi tekke tulemusena.

Vaatamata erinevusele nende kahe töö vahel, stimuleerisid mõlemad tööd edasisi uuringuid enamasti postmodernistlikus perspektiivis, kuigi nende mõju modernistlikule konstruktsionistlikule paradigmale on väga suur (Sharov 2006).

Mõned konstruktsionistid nagu Hobsbawm kinnitavad, et viimastel aastakümnetel muutuvad rahvuslikud kogukonnad kvaasirahvuslikeks konglomeraatideks „... praegu... kogukondi selle sõna sotsioloogilises mõttes on aina raskem tuvastada reaalses elus“ (Sharov 2006 viitega Hobsbawm 1994). Rahvuslikud grupid deformeeruvad selliselt, et kaotavad ära rahvusele iseloomulikke jooni, kusjuures selliseid protsesse põhjendatakse inimkonna püüdlusega saavutada uut, „postrahvuslikku“ identiteeti. „Sellisel hetkel, kus rahvuslik kogukond laguneb ära, leiutatakse uus abstraktne identiteet“ (Sharov 2006 viitega Young 1999).

IDENTITEET

Identiteet: mõiste

Inimesele on omane ennast teatud kogukonnaga samastada, see tähendab identifitseerida. Selle põhjuseks on inimese teadvuse eripära: inimesed ei saa endale ette kujutada lõpmatuid vorme, seega ei oska nad ennast määratleda selliste ebamääraste vormide osadena. Identifitseerides ennast teatud kogukonnaga kujundab inimene seeläbi piire, kus tunneb ennast kindlalt kui teatud kogukonna esindaja (Sharov 2006).

Castells (2010: 7) toob välja järgmise identiteedi määratluse: identiteedi all mõistetakse tähenduste konstrueerimist teiste tähenduste allikate üle prioriteete omava kultuurilise atribuudi või kultuuriliste atribuutide kogumi baasil. Indiviidi või sotsiaalse grupi jaoks võib üheaegselt eksisteerida ka identiteetide mitmekesisus. Samas peab identiteeti eristama sellest, mida sotsioloogias nimetatakse rollideks (Robert Merton teooria). Rollid defineeritakse normidega, mis on kujundatud institutsioonide ning ühiskonna sotsiaalse organisatsiooni poolt. Identiteedid on tähenduse allikad sotsiaalse elu osalejate endi jaoks ning enda poolt konstrueeritud individualiseerimise protsessis. Kuigi identiteedid võivad pärineda ka domineerivatelt institutsioonidelt, muutuvad nad identiteetideks alles siis, kui sotsiaalse elu osalejad võtavad need omaks ning konstrueerivad neid läbi selle omaksvõtmise. Tänu enesekonstrueerimise protsessile on identiteedid tugevamad kui rollid. Identiteedid määravad tähendused, rollid määravad funktsioonid.

Sotsioloogilisest perspektiivist on kõik identiteedid konstrueeritud. Probleem on selles, et kuidas, mille jaoks, kelle poolt. Identiteedi konstrueerimine kasutab ehitusmaterjale ajaloost, geograafiast, bioloogiast, institutsioonidelt, kollektiivsest mälestusest ning isiklikest kujutustest, võimuaparaadist ning religioonist. Samas töötlevad indiviidid, sotsiaalsed grupid ning ühiskonnad kogu seda materjali ning omistavad sellele tähendusi vastavalt sotsiaalsetele determinantidele ning kultuurilistele projektsioonidele, mis on sügaval sotsiaalses struktuuris ning aja ja koha mõõtes. Vastavalt sellele toob Castells (2010: 7-8) välja kolm identiteedi kujunemise vormi:

- Legitimeeriv identiteet (*Legitimising identity*): kujundatud domineeriva institutsiooni poolt ühiskonnas, selleks et kindlustada ja ratsionaliseerida selle domineerimist. Sobib kokku natsionalismi teooriaga.
- Vastanduv identiteet (*Resistance identity*): loodud nende sotsiaalsete subjektide poolt, kes on madalamal positsioonil võrreldes domineeriva grupiga, seega selline identiteet väljendub resistentsis.
- Projekteeriv identiteet (*Project identity*): sotsiaalsed subjektid loovad nende jaoks kättesaadava kultuurilise materjali baasil uue identiteeti, mis muudab nende positsiooni ühiskonnas ning seega taotleb kogu sotsiaalse struktuuri transformatsiooni. Selle näiteks võib tuua feminismi.

Muidugi võivad need muutuda ning üksteisega asenduda, näiteks vastanduv identiteet võib muutuda projekteerivaks identiteediks ning seejärel legitimeerivaks identiteediks.

Nii individuaalne kui ka kollektiivne identiteet ei ole seisund, vaid protsess, mis on oma olemuselt sotsiaalne, kuna konstrueeritakse sootsiumi poolt ning muutub koos sellega. Kollektiivsed ja individuaalsed identiteedid mõjutavad üksteist vastastikuselt (Schöpflin 2010: 51). Ühed identiteedid on rohkem püsivad, teised vähem. Püsivaks on tavaliselt sooline, etniline ja religioosne identiteet. Sõltuvalt olukorrast võib identiteet olla inklusiivne või eksklusiivne (Kozlovets 2009: 39).

Identiteedi määratlemine hõlmab mitte ainult sarnasuse elemente, vaid ka ühede või teiste kategooriate eristamist. Seejuures me sageli kinnitame oma identiteeti kuulutamise läbi, kes meie ei ole. Selleks, et tekiks ükskõik milline kollektiivse või individuaalse identiteedi tüüp, peab eksisteerima „teise“ kujund, mille taustal toimub eneseidentifitseerimise protsess. See

identiteedi määratlemise viis kujuneb välja definitsiooni ehitamise negatiivsel põhimõttel (Kozlovets 2009: 39).

„Meie-tunnetus“ on võimalik siis, kui eksisteerib keegi teine, ehk nemad. Aga metodoloogiliste ja ideoloogiliste põhjuste tõttu on selle identiteedi koostise uurimine keeruline. Kui loetleda teatud tunnuseid, mida võtab arvesse teatud kogukond selleks, et kinnitada oma identiteeti, loome eelduse „nende“ negatiivseks kujundamiseks. Kui me märgime, et kaasaegsete ukrainlaste identiteet kujunes venelaste või poolakate kogukonda kuulumise eitamise läbi, siis selline kinnitamine võib põhjustada „nende“ kogukondade esindajate etteheiteid eelarvamuste või ksenofoobia osas (Kozlovets 2009: 40).

Poola uurija, Varssavi ülikooli professori Gnatjuki arvates omab „võõrale“, „teisele“ keskenduv diskursus kuigi väliselt positiivseid tulemusi – soodustab kogukonna sisemist konsolideerimist -, viib see tähelepanu olulistest sisemistest sotsiaalsetest, majanduslikest ja kultuurilistest probleemidest kõrvale. Identiteet peab teiste asjade kõrval omama positiivset sisu ning mitte piirduma ainult negatiivsete tunnustega (Kozlovets 2009: 42 viitega Gnatjuk 2005).

Identiteedid on kinnistunud väärtusi ja käitumist reguleerivatesse moraalsetesse põhimõtetesse. Seega hõlmab identiteedi konstrueerimine mõisteid „hea/halb“, „õige/vale“ ja teisi. Need normid ei ole absoluutsed ning võivad ajas muutuda. Samal ajal esitakse neid selleks, et neid kindlustada kui midagi loomulikku, viidates metafooridele („veri“, keha jne). Identiteedi konstrueerimisel eksisteerivad sellised normid teatud hierarhial sellisena, et indiviididel on alust kritiseerida teiste käitumist või vastupidi kiita neid heaks (Schöpflin 2010: 53).

Ükskõik mis kogukonnale on iseloomulik luua piire enda ümber. Nii defineeris Barth (1969) piiride tähendust kui kogukonna kaitset välismaailma eest. Schöpflin (2010: 63) rõhutab, et piirid on sotsioloogiline reaalsus, kuna inimesed konstrueerivad kollektiivseid identiteete ühelt poolt samastades, kaasates ning teiselt poolt eristades ning välistades. Ilma selliste tähendusi kaitsvate piirideta ei ole kogukonnad võimelised mobiliseeruma. Seega on piiride eksisteerimine loomulik ning need kujutavad endast seda, mis on hõlmatud ning mis on välistatud, samuti seda, mida ollakse valmis aktsepteerima teistes. Samal ajal toonitab Schöpflin, et raskused seisnevad selles, et normid ja praktikad, mis võivad olla loomulikud

teiste jaoks, ei pruugi olla meie jaoks aktsepteeritavad. Piirid defineerivad, kes oleme meie ning eristavad, kes meie ei ole. Seejuures võivad piirid olla erinevad: geograafilised, riikidevahelised, kultuurilised, keelelised ja poliitilised (Schöpflin 2010: 66-68).

Kuna mainisin ülalpool kogukonna mõistet, pean vajalikuks seda mõistet ka defineerida. Anderson (2010: 7 viitega MacMillan and Chavis 1986) toob välja kogukonna tähenduse, millel on neli komponenti. Esimene neist on liikmelisus, mis tähendab kuuluvust, ehk loob piire nende vahel, kes kuulub ja kes mitte. Teine element on mõju, ehk see, kas liige omab tähendust grupi jaoks ning grupp tema jaoks. Kolmas element on integratsioon ning vajaduste täitmine, mis viitab sellele, et liikmelisus täidab liikmete vajadusi ning et liikmed jagavad sarnaseid väärtusi. Neljas komponent on ühine emotsionaalne sidusus, see element põhineb osaliselt ühisel ajalool. Need komponendid võivad olla rakendatud kõikide kogukondade jaoks, seejuures võib inimene identifitseerida ennast mitme kogukonnaga korraga.

Rääkides identiteedist tuleb kindlasti peatuda ka sotsiaalse identiteedi mõistel. Sotsiaalse identiteedi kontseptsioon on arendatud Tajfel ja Turneri poolt (Turner, Oakes 1986) ning tähendab indiviidi käitumist grupiliikmena, seega on sotsiaalse identiteedi teooria oma olemuselt anti-individualistlik. Verkuyten (2005: 43) toob välja, et rääkides sotsiaalsest identiteedist, ei ole tähelepanu enam isiklikul identiteedil, see tähendab, et ei ole oluline, kes isik on, vaid oluline on tema positsioon sotsiaalsetes kategooriates. Seega ei ole oluline see, milliste individuaalsete omaduste poolest ta teistest erineb, vaid see, mida ühist ta jagab oma grupiga. Sotsiaalne identiteet paigutab inimese sotsiaalsesse ruumi.

Verkuyten räägib (2005: 44) Wentholtile viidates sellest, et sotsiaalse identiteedi jaoks on vajalikud kolm komponenti: 1) sotsiaalne klassifikatsioon ehk sotsiaalstruktuuriline komponent; 2) spetsiifilised käitumuslikud tagajärjed ja ootused, ehk kultuuriline komponent; 3) ontoloogiline komponent. Kõik kolm komponenti on omavahel seotud.

Sotsiaalne identiteet on otsustatud indiviidi eest väliselt, väliskeskkonna poolt ning see, kuidas inimene tunnetab ja mõtleb sotsiaalsest identiteedist, on midagi muud (Verkuyten 2005: 61).

Identiteedi mõiste käsitletud eri aegadel

Identiteedi rakendamine sotsiaalsesse analüüsi ning termini levik sotsiaalteadustes toimus 1960. aastail USAs. Identiteedi mõiste oli välja rebitud tema esialgsest tähendusest, st psühhoanalüüsist, kuhu termin tuli tänu Freudile (Brubaker ja Cooper 2002). Terminit „identiteet“ seostati eelkõige ühelt poolt etnilisusega (nt. Gordon Allport „*The Nature of Prejudice*“ 1954), teiselt poolt – sotsioloogilise rollide teooriaga (Robert Merton).

Arvatakse, et identiteedi mõiste universaliseerimine algas eelmise sajandi 70-80. aastail ameerika psühholoogi Erik Eriksoni töödega. Tema hakkas uurima identiteeti kui sotsiaalkultuurilist fenomeni, seejuures kasutas ta nii psühhoanalüütilist kui ka filosoofilist ja sotsioloogilist lähenemist. Selle tulemusena kujunes identiteedi mõiste välja interdistsiplinaarsena (Kozlovets 2009: 22).

Erik Eriksson mõistis identiteedi all elukogemuse organiseerimise protsessi individuaalses „minas“, mis eeldas selle dünaamikat läbi inimese kogu elu. Eriksoni arvates lubab identiteedi arengu protsess inimesel ennast määratleda, tagada oma terviklikkust ja individuaalsust. Identiteet lubab võrrelda oma võimeid sotsiaalsete võimalustega, mida annab ühiskond. Seega esineb identiteet kui isiklik konstrukt, mis kajastab inimese sisemist solidaarsust sotsiaalsete ideaalide ja standartidega. Üldiselt määratleb Erikson identiteeti kui keerulist isiklikku kujundit, millel on mitmetasandiline struktuur, ja mis on seotud inimese olemuse kolme tasandiga: individuaalne, isiklik ja sotsiaalne. Erikson võttis kasutusele mõisted „ego-identiteet“ ning „identiteedi kriis“ (Erikson 1996).

Erinevalt traditsioonilisest lähenemisest, kus eristatakse individuaalset ja kollektiivset identiteeti, väidab Erikson, et individuaalne unikaalsus ning kollektiivne erisus on midagi, mis on väga lähedased, kui mitte sama, ühe protsessi kaks külge. Individuaalse identiteedi puhul rõhutatakse inimese individuaalseid omadusi, kollektiivse puhul vastupidi. Kuigi see eristamine on tinglik – üks identiteet ei eksisteeri ilma teiseta, nad on oma olemuselt mõlemad sotsiaalsed. Kui identifitseerimine on sotsiaalse elu kohustuslik tingimus, kehtib uurija arvates sama ka vastupidises suunas. Identiteedi stabiilsus tagab inimese võime saavutada harmooniat selle vahel, kuidas inimene saab endast aru ja kuidas näevad teda teised, st sotsiaalse ja individuaalse „mina“ vahel. Adapteerimine aga on dünaamiline protsess, kuna inimese arengu

protsessis „pannakse identiteet proovile“ muutuva maailma reaalsuse poolt (Kozlovets 2009: 23).

Identiteedi teine versioon on välja pakutud sotsiaalse interaktsionismi ja sotsiaalse fenomenoloogia raames. Eelkõige on väga oluline Cooley töö (2009), kes raamatus *Human Nature & Social Order, 1902*, räägib, kuigi mitte kasutades mõistet „identiteet“, *self* ist kui fenomenist, mis on oma olemuselt sarnane identiteediga. Selle autori arvates on *self* oma olemuselt sotsiaalne fenomen: indiviid kujundab ennast sellisena, nagu teda näevad teised. Inimene näeb ennast läbi teiste inimeste silmade, mis ilmestab identiteedi kommunikatiivset iseloomu: identiteet ja interaktsioon vahetuvad pidevalt. Selle juures oli juttu identiteedi repertuaaride valikust ja nende kinnitamise vajadusest „teiste poolt“ interaktsiooni protsessis. Sümbolilise interaktsionismi esindajad (Mead, Garfinkel jt.) eristavad identiteedi erinevad liigid eraldiseisvatesse kategooriatesse, uurivad identiteedi ehitamise viise ning identifitseerimise sõltuvust sotsiaalsest ruumist ja ajast, sotsiaalsete institutsioonide süsteemist (Kozlovets 2009: 23).

Interaktsionistide ideesid arendas edasi Goffman – interpreteeriva sotsioloogia rajaja. Selle koolkonna peaprobleemideks olid sotsiaalne interaktsioon ja sotsiaalne identiteet seoses subjektiivse interpretatsiooniga, mida vaadeldi kui sotsiaalse reaalsuse konstrueerimise eriliiki (Kozlovets 2009: 23). Samal arvamusel on ka Berger (1995), kelle arvates formeerivad identiteeti sotsiaalsed protsessid; kui identiteet on kord välja kujunenud, hoiavad või muudavad seda sotsiaalsed suhted. Üldiselt vaadeldakse identiteeti kaasaegses sotsiaalses teoorias kui inimese iseloomustust lähtuvalt tema kuulumisest teatud sotsiaalsesse gruppi. Sellisel juhul on iga inimene mitme identiteedi kandja (Kozlovets 2009: 23).

Erilise tähenduse omandas mõiste „identiteet“ kognitiivses psühholoogias, mille esindajad määratlesid identiteeti kui kognitiivset süsteemi, mis täidab käitumise reguleerimise rolli ning millel on kaks alasüsteemi: lingvistiline ning sotsiaalne. Üldistades Freudi suunda ning sümbolilise interaktsionismi ideesid, toob kognitiivne psühholoogia sisse ideid temporaalse aspekti tähtsusest identiteedi väljakujunemises, näitab identiteedi pidevat muutumist (Kozlovets 2009: 23).

Uue impulsi identiteedi mõiste lahtimõtestamiseks andsid Grotevani tööd. Tema pööras tähelepanu sellele, et identiteedi tunnetus võib hõlmata neid sfääre, kus indiviid võib teha oma

valiku või neid sfääre, kus see valik ei ole võimalik (rassiline, sooline kuuluvus). Vastavalt sellele piiritlemisele said uuritava fenomeni komponendid nimetused „kaasasündinud“ ning „omandatud“ identiteet (Kozlovets 2009: 23).

Tänu paljudele põhjustele pälvis termin „identiteet“ laia resonantsi, levis kiiresti. Siis viidi identiteedi konstrueerimine üle ka grupi tasemele (Brubaker ja Cooper 2002).

Identiteedi mõiste alternatiivid

Eristatakse identiteedi tugevaid ja nõrku kontseptsioone. Tugevad kontseptsioonid säilitavad termini üldkasutatava tähenduse. Aga igapäevakasutuses oleva tähenduse kasutamine analüütilistes eesmärkides põhjustab teatud probleeme (Brubaker ja Cooper 2002).

Identiteedi mõistmise nõrk külg ei samastu vastupidiselt mõiste igapäevase kasutamisega. Nõrka tähendust kasutatakse rohkem teoreetilises diskussioonis. Brubaker ja Cooper (2002) toovad välja kolm probleemide gruppi, mis puudutavad identiteedi nõrga kontseptsiooni kasutamist. Esiteks, nõrga või pehme identiteedi kontseptsiooni käsitlemisega kaasnevad märkused, et identiteet on mitmetahuline, ebastabiilne, on pidevas liikumises, arengus, konstrueeritud jne. Kui selliseid märkusi on väga palju, siis mingi hetk nad kaotavad oma tähenduse, mitte ei anna iseloomustusi mõistele. Teiseks ei ole selge, kas identiteedi nõrga käsitlemise kasutamise juures peetakse silmas ikka identiteeti. Tugeva mõiste kasutamine tagab kas või vähesel määral selle, et mõistel on kindlad karakteristikud. Kolmandaks on see termin nii „pehme“, et raskendab selle kasutamist tõsisel teoreetilises töös. Kui see on nii mitmetahuline, voolav ja muutuv, siis selle mõistega on raske opereerida teaduslikes töödes.

Brubaker ja Cooper (2002) toovad välja oma alternatiive mõistele „identiteet“.

Identifitseerimine ja kategoriseerimine. Sõnal „identifitseerimine“ ei ole fikseerivaid tähendusi. Ta ei eelda, et on agendid-identifikaatorid, ei kinnita, et isegi tugevate identifikaatorite olemasolul on võimalik sisemise ühtsuse tagamine, teistest eristumine jne (Brubaker ja Cooper 2002).

Ilmneb kahte liiki identifitseerimist: suhtelist ja kategoriaalset. Nende oluline erinevus seisneb selles, et suhteline tähendab identifitseerimist läbi enesepositsioneerimise suhtlemise võrgustikus (suhtlemine sugulastega, tuttavatega, ärisuhtlus jne.). Kategoriaalne tähendab, et

võib ennast (või kedagi teist) identifitseerida teatud gruppi või klassi teatud sarnaste kategoriaalsete atribuutide (kodakondsus, rass, etnos jne) põhjal kuuluvuse määramise kaudu. Craig Calhoun kinnitab, et kuigi suhtelistel identifitseerimise viisidel on tähtis koht, on kaasajal väga oluline kategoriaalne identifitseerimine (Brubaker ja Cooper 2002).

Identifitseerimise võib samuti jagada eneseidentifitseerimiseks ning identifitseerimiseks teiste poolt. Eneseidentifitseerimine toimub koosmõjus välise identifitseerimisega, samas ei tähenda see nende kahe liigi ühtsustamist. Väline identifitseerimine on keeruline protsess: igapäevaelus identifitseerivad inimesed teisi samamoodi nagu nad identifitseerivad iseennast. Aga eksisteerib ka välise identifitseerimise liik, mis ei ole ekvivalente eneseidentifitseerimisega: formaliseeritud, kodeeritud, objektiviseeritud süsteemid, mis on välja töötatud võimuinstitiutide poolt (Brubaker ja Cooper 2002).

Märgitud tähenduses on riik peamine identifitseerija ja kategoriseerija. Riigil on materiaalsed ja sümboolsed ressursid selleks, et peale suruda kategooriaid, klassifikatsiooniskeeme, kuid siin peab rõhutama, et riik ei ole ainuke identifikaator (Brubaker ja Cooper 2002).

Enesemõistmine ja sotsiaalne orientatsioon. Enesemõistmine määratleb selle, mida võib nimetada „situatiivseks objektiivsuseks“: tunne kes sa oled, sotsiaalse kuuluvuse tunne ning esimesele kahele järgnev samm: valmidus teatud tüüpi tegevuseks. Enesetunnetus võib võtta erinevaid vorme. Mõnedes situatsioonides võivad inimesed tunnetada end üksteist läbivates kategooriates, teistes situatsioonides olla erineva tugevuse ja lähedusega seostes. Sellest tuleneb vajadus vaadelda enesemõistmist ja sotsiaalset lokalisatsiooni suhetes teistega (Brubaker ja Cooper 2002).

Samas ei saa enesemõistmine täita „identiteedi“ kõiki ülesandeid, Brubaker ja Cooper toovad välja selle kolm põhjust. Esiteks on see subjektiivne autoreferentne termin, mis kui selline tähendab arusaama iseendast. See ei saa kajastada teiste arusaama isegi siis, kui välised faktorid mängivad olulist rolli indiviidi arusaamisel iseendast. Teiseks omab enesemõistmine kognitiivset tähendust, st et emotsionaalne külg jääb tagaplaanile, samal ajal kui „identiteet“ hõlmab ka teatud emotsionaalset aspekti. Kuigi enesemõistmine ei ole puhtalt kognitiivne protsess, vaid teatud määral hõlmab ka emotsionaalset külge, ei saa enesemõistmise termin kajastada emotsionaalset aspekti samal määral, kui teeb seda identifitseerimine. Kolmandaks rõhutab enesemõistmine subjektiivsust ning ei kajasta objektiivsust, mida taotleb „identiteet“

tugevas tähenduses. Identiteedi objektivistlik arusaam lubab eristada „tõelist“ identiteeti muutuvast ja ähmasest enesemõistmisest. Kui identiteeti saab avastada ja selles võib eksida, siis hetkeline enesemõistmine ei kajasta sügavamat identiteeti. Identiteedi nõrgad tähendused seda võimalust ei anna. Seega on selles tähenduses võimalik kasutada mõistet „enesemõistmine“. Identiteet kajastab seega isiksuse sotsiaalses maailmas positsioneerimise laiemat ja sügavamat külge. Erinevalt enesemõistmisest ja enesemääratlusest on identiteet seotud nii objektiivse kui ka subjektiivse hinnanguga (Kozlovets 2009: 32).

Ühtsus, sidusus, grupikuuluvus. See hõlmab nii solidaarsust ja ühtsust teatud grupiga kui ka teadlikku eristamist teistest gruppidest. „Identiteedi mõistet kasutatakse nii selleks, et määrata tugevat grupisisest, eksklusiivset ja emotsionaalselt koormatud kui ka vabamat, avatud enesemõistmist, mis eeldab teatud määral mingit seotust ja sarnasust, kuuluvust teatud gruppi, ilma erilise ühtsuse teadvustamiseta, kellegi ees, keda määratletakse võõrana“ (Brubaker ja Cooper 2002: 92). Mõlemad variandid on väga olulised, kuna kujundavad personaalset kogemust ja sotsiaalset tegevust erinevalt.

„Sarnasus“ tähendab teatud atribuudi ühtsust. „Sidusus“ määrab teatud suhete võrgustiku, mis seob indiviide omavahel. Ei sarnasus ega sidusus eraldivõetuna ei põhjusta „grupikuuluvust“ – ühtekuuluvusetunnet teatud ühtse grupiga. Kuid sarnasus ja sidusus saavad moodustada ühtekuuluvuse tunde“ (Brubaker ja Cooper 2002: 93). See tunne võib, kuid ei pruugi sõltuda sarnasusest ja sidususest. Ühtekuuluvustunne võib eksisteerida ka seal, kus ei ole tugevaid seoseid, tugevat võrgustikku. Selle illustratsiooniks võib olla rahvus. Enesemääratlemine teatud rahvusse kuulumise kaudu ei sõltu suhete võrgustikest, vaid pigem enda samastamisest (Brubaker ja Cooper 2002).

Tuginedes ülaltoodule võib öelda, et kasutades uurimustes mõistet „identiteet“ tuleb arvestada miinustega ning võimalike probleemidega, mida see mõiste võib endaga kaasa tuua. Samas on uurimustes võimalik alternatiivide kasutamine ning ka mõiste „identiteet“ täiendamine selle alternatiividega.

RAHVUSLIK IDENTITEET

Rahvuslik identiteet: mõiste ja funktsioonid

Erikson tunnistas, et eksisteerib mitmeid erinevaid identiteedi tüüpe, kuid etniline ning rahvuslik identiteet on kaasaegses maailmas ühed olulisimatest (Erikson 1996: 58).

Kõige üldisemas mõttes on rahvuslik identiteet konkreetsesse rahvuslikku kogukonda kollektiivse kuuluvuse tunnetamine. Greenfeldi (1992) arvates on rahvuslik identiteet selline identiteet, mis seisneb kuuluvuses rahvusse, mida tunnistatakse kui rahvust. Greenfeld nimetab viit olulisemat rahvusliku identiteedi aspekti: esiteks on see inimveendumus, ehk rahvus eksisteerib seni, kuni selle liikmed tunnistavad üksteist kui rahvuskaaslasi. Teiseks on ühine ajalugu ning ettekujutus ühisest tulevikust. Kolmandaks on ühised tegevused ehk tegevuse identiteet. Neljandaks nimetab ta pidevat elamist ühes riigis ja viiendaks rahvuse kultuuri kujundavaid ühiseid karakteristikud.

Smidt (1994: 24) toob välja järgmised rahvusliku identiteedi tunnused: 1) ajalooline territoorium või isamaa; 2) ühised müüdid ning ajalooline mälu; 3) ühine massikultuur; 4) ühised juriidilised õigused ning kohustused kõikide kogukonna esindajate jaoks; 5) ühine majandus võimalusega liikuda rahvusliku territooriumi piires.

Seega seisneb rahvusliku identiteedi spetsiifika selles, et ta sisaldab mitte ainult väliseid (sotsiaalseid), vaid ka sisemisi (psühholoogilisi) jooni. „Erinevalt professionaalsest ning teistest identifitseerimise vormidest, mis toetuvad reaalsele ning mõõdetavatele tegevuse vormidele, kujutab etniline identiteet sümbolite kompleksi, mille kogum tagab erilise kuuluvuse tunde kogukonda, mille liikmed võivad olla erinevad mitmete parameetrite järgi, ning samal ajal tunda oma ühisust sel põhjusel, et nad on kõik ühest rahvusest“ (Kozlovets 2009: 58 viitega Skvortsov 1995: 81).

Uurijad eristavad tihti rahvusliku identiteedi kahte tüüpi: kodakondlikku ning etnilist. Nendel tüüpidel võivad olla ka teised nimetused, kuid sisuliselt põhinevad nad dihhotoomial ja eristamisel „hea“ ja „halva“ vahel. Seega kujutab esimene tüüp endast kodanikuühiskonda, mille liikmeks võib saada ükskõik mis rahvusest inimene ja teine tüüp kujutab endast suletud

ühiskonda, mis tähendab, et etnosel on ühine esivanem ning seega ei saa etnilise kogukonna liikmeks teiste rahvuste esindaja (Smidt 1994).

Funktsioonid, mida täidab rahvuslik identiteet gruppide ja indiviidide jaoks, jaotab Smidt (1994: 26-28) kahte gruppi: sisemised ja välised. Väliste hulka kuuluvad territoriaalsed, majanduslikud ja poliitilised funktsioonid. Rahvad määravad ära teatud sotsiaalse keskkonna, kus rahvuse liikmed peavad elama ja tegutsema, ning tagavad selle, et indiviididel oleksid „pühad kohad“. Majanduslikust vaatenurgast garanteerivad rahvused kontrolli omamist territoriaalsete ressursside üle. Poliitilised funktsioonid seisnevad selles, et rahvuslik identiteet on toeks riigile (või riigiorganite ekvivalentidele riigieelsetes rahvustes), samuti legitiimsuse tagamine eksisteerivale korrale.

Rahvuslik identiteet täidab ka sisemisi funktsioone (ehk funktsioone indiviidide jaoks kogukondades), millest kõige olulisem on inimeste kokkukuuluvuse tagamine, mida täidetakse kaasajal läbi ühise haridussüsteemi. Rahvuslik identiteet loob samuti sotsiaalseid seoseid indiviidide ja klasside vahel, luues ühiseid väärtusi, sümboleid ja traditsioone. Tänu rahvuslikule identiteedile määratleb individ iseennast läbi omapärase kultuuri.

Verkuyten (2005: 19 viitega Housele) eristab etnilise identiteedi analüüsi kolme taset: isiklik, interaktsiooniline ning sotsiaalne struktuur. Esimene tase kujutab endast indiviidisest analüüsi ehk identiteedi staatust, enesehinnangut jms. Interaktsiooniline tasand viitab kontaktidele paljudes situatsioonides. Sotsiaalse struktuuri taset kujundavad keskkonna poliitilised, ideoloogilised, kultuurilised ja majanduslikud omadused.

Sotsiaalse konteksti mõju rahvusliku identiteedi kujunemisele

Etniline identiteet ei ole kaasasündinud, vaid omandatud, dünaamiline omadus. Oma kujunemise protsessis läbib rahvuslik identiteet mitmeid etappe. Nii pakkus Piaget (1951) välja rahvusliku kuuluvuse teadvustamise kontseptsiooni lapsel. Etnilise identiteedi arengus eristab Piaget kolme etappi:

- 1) vanuses 6-7 aastat omandab laps esimesi teadmisi oma etnilisest kuuluvusest. Selles vanuses on kõige olulisem mitte riik või etniline grupp, vaid perekond ning vahetu sotsiaalne keskkond;

2) vanuses 8-9 aastat identifitseerib laps ennast oma etnilise grupiga, ärkavad rahvuslikud tunded. Siin on oluline vanemate rahvus, elukoht, emakeel;

3) vanuses 10-11 aastat kujuneb etniline identiteet täielikult välja, laps eristab ajaloo unikaalsust, traditsioonilise kultuuri erisusi erinevatel rahvastel.

Välised tingimused võivad mõjutada inimese etnilise kuuluvuse tunnetamist. Savitska ja Spivak (2011: 52) toovad välja järgmisi tegureid, mis mõjutavad etnilise identiteedi arengut:

- 1) etnilise sotsialiseerimise eripärad perekonnas, koolis, lähimas sotsiaalses keskkonnas;
- 2) etnokontaktse keskkonna eripärad (etniline homogeensus või heterogeensus);
- 3) etniliste gruppide vahelised suhted.

Seejuures on kõige olulisem oma etnilise kuuluvuse teadvustamiseks see, millises keskkonnas inimene elab – monoetnilises või poli-etnilises. Samas võib erineda ka etnilise kuuluvuse väljendamise aste nendel, kes elavad homogeensetes ja heterogeensetes tingimustes. Eriti tugev etniline identiteet on lastel, kes arenevad nende omast oluliselt erinevas kultuurilises keskkonnas (Savitska ja Spivak 2011: 53). Etnilise identiteedi arengut mõjutab ka lapse teadlikkus sellest, millisesse etnilisse gruppi ta kuulub – kas enamusse või vähemusse; etniliste vähemuste lastel algab etnilise identiteedi kujunemise protsess varem, kuna nad on meedia kaudu ning tänu isiklikele kontaktidele rohkem teadlikud dominantsest kultuurist.

Savitska ja Spivak (2011: 56) toovad välja etnilise identiteedi kahemõõtmelise mudeli, kus ühel pool on eneseidentifitseerimine oma etnilise grupiga, teisel pool identifitseerimine teise etnilise grupiga. Vastavalt sellele mudelile on inimene võimeline ennast identifitseerima üheaegselt rohkem kui ühe etnilise kogukonnaga. On võimalikud neli etnilise identiteedi tüüpi: monoetniline identiteet oma etnilise grupiga, bi-etniline identiteet, monoetniline identiteet võõra etnilise grupiga ning marginaalne etniline identiteet ehk oma enda identiteedi ebamäärasus.

Pirie (1996) toob välja sarnase mudeli. Tema käsitleb võimalikke identiteete inimestel perekondadest, kus vanemad on erinevast rahvusest, kuigi ta rõhutab, et selline mudel sobib ka teistesse olukordadesse, näiteks siis, kui inimene räägib emakeelest erinevat keelt. Pirie väljatoodud mudeli järgi eksisteerib neli strateegiat: tugev identifitseerimine ühe rahvusega;

bikulturaalne ning bilingvistiline strateegia; kolmas strateegia on suutmatus identifitseerida ennast kummagi rahvusega; neljas strateegia on kahe rahvuse ühendamine kõrgemalseisvasse, pan-identiteeti (näiteks, idaslaavlane).

Peab kindlasti eraldi mainima ka eliitide rolli, kuna etnilisuse mobiliseerimisel manipuleerivad nad sotsiaalse identiteediga selleks, et lahendada puhtalt poliitilisi või majanduslikke ülesandeid (Gnatjuk 2008: 54).

Giddens, viidates Pilkingtonile (Giddens 2006: 878), rõhutab, et kuna rahvuslik identiteet on sotsiaalselt konstrueeritud, võib see kergelt muutuda ning kaasajal on rahvusliku identiteedi suuremaks väljakutseks globaliseerumine, mis kujutab endast konfliktset survet tsentraliseerimise ja detsentraliseerimise vahel, seega ühelt poolt rahvusvähemuste identiteedi tugevnemist ning teiselt poolt globaalsema identiteedi tekkimist, näiteks olla eurooplane. Võimaliku lahendusena sellele näeb Pilkington esiteks üle vaadata arusaamist sellest, mida tähendab olla konkreetse rahvuse esindaja. Teiseks lahenduseks on Pilkingtoni arvates teadvustamine, et võivad eksisteerida mitmesed identiteedid, ehk on võimalik olla samal ajal näiteks ukrainlane, slaavlane ja eurooplane.

PROBLEEMISEADE JA UURIMISEESMÄRK

Taustainformatsioon

Uurimuse konteksti paremaks kajastamiseks pean vajalikuks anda lühiülevaade Ukraina rahvastiku koosseisust, ajaloost ning regionaalsetest eripäradest.

Ukrainal on pikk ajalugu. Arvatakse, et esimesed inimesed elasid kaasaegse Ukraina territooriumil juba 900-800 tuhat aastat tagasi. Samas saab esimese riigi tekkimisest rääkida keskaja perioodil, nimelt oli siis välja kujunenud Kiievi–Vene riik. Nimetatud riik eksisteeris umbes IX-XII sajandeil ning pärast seda lagunes mitmeks väikeseks vürstiriigiks. Kiievi-Venest algab Venemaa, Ukraina ning Valgevene ajalugu.

Levinud seisukoha järgi võib kaasaegse Ukraina jaotada kaheks osaks: Lääne-Ukraina (keskusega Lvivis) ning Ida-Ukraina, keskusega Donetskis (Nemiria 2000: 184). Nemiria (2000: 184) järgi erinevad need kaks regiooni etnolingvistiliselt (idas elanikkonnas suur osa venelasi ning domineeriv vene keel, läänes domineerivad ukrainlased ja ukraina keel), religioosselt (õigeusk vs katoliiklus), sotsiaalse ja kultuurilise orientatsiooni poolest (kollektivism vs individualism) ning teiste tunnuste poolest. Pealinn, Kiiev on mediaator Ida ja Lääne vahel, säilitab stabiilsuse ning integratsiooni. Kuigi selline jaotus on lihtsustatud, kirjeldab see suures plaanis nii praegust olukorda Ukrainas kui ka ajaloolist reaalsust.

Burant (1995) kirjeldab Ukraina eri osade ajalugu alljärgnevalt. Rahvuslikult teadlikud ukraina intellektuaalid hakkasid tekkima Kiievi ning Harkivi ülikoolides alates XIX sajandist, samas rõhus tsaari autokraatia Ukraina kultuurilisi ning hariduslikke tegevusi. Kui Galitsia (Lvivi oblast), Ternopil ning Ivano-Frankivsk olid Austria-Ungari võimu all XIX sajandi lõpust 1918. aastani, oli sellel perioodil ukraina intellektuaalidel võimalus tunda suhtelist vabadust poliitilises, kultuurilises, sotsiaalses ning majanduslikus plaanis, mis andis aluse ukraina rahvusluse loomisele. Veelgi enam, rahvusliku identiteedi kujundamise seisukohast oluline Kreeka Katoliku kiriku tegevus oli lubatud. Kahe sõja vahelisel perioodil olid Lääne

oblastid Galitsia, Rivne ning Volõn' Poola kontrolli all, kus ukrainlastel oli võimalik tugevdada oma identiteeti.

Aga Ukrainas, kus kehtis Venemaa võim, see tähendab Ida-Ukrainas ei toetatud rahvuslikku identiteedi tunnustamist ning ametliku määratluse järgi olid tsaar valitsetavad rahvad „Venemaa rahvad“ (Bosworth 2011: 166). Ida-Ukrainas võivad ukrainlased ka kaasajal identifitseerida ennast osana suurest vene rahvast, see tähendab nende mõistes venelasi, ukrainlasi ja valgevenelasi koos (Burant 1995). Nõukogude Liidu algaastatel muutus suhtumine teistsuguseks, hoolimata vabariigi ametnikelt ukraina keele õppimise ja selle levikule kaasaaitamise nõudmisele, ning praegusel ajal tõlgendatakse 1932-1933. aastate näljahäda (holodomor) genotsiidiks ukrainlaste vastu (Bosworth 2011: 167-168).

Rahvusliku koosseisu poolest on tänapäeva Ukraina regioonid erinevad: Ida- ning Lõuna-Ukrainale on iseloomulik suurem linnastumine ning väljaspool Ukrainat sündinud residentide arv (Pirie 1996: 1088). Vastavalt viimase rahvaloenduse (2001) andmetele moodustavad 77.8% elanikkonnast ukrainlased ning 17.3% venelased, ülejäänud osa on muud rahvused. Samas on demograafiline struktuur regiooniti erinev. Nii moodustab Ida-Ukraina elanikkonnast venelaste osa üle veerandi (näiteks 25.6% Harkivi oblastis, 38% Donetskis oblastis), Lvivi oblastis on venelaste osakaal umbes 3.6%, Kiievis 13.1%.

Ukrainas on rahvusliku identiteedi küsimusega tihedalt seotud keeleline küsimus. Kuigi keel on oluline faktor eneseidentifitseerimises, ei ole see Ukraina kontekstis ainukene faktor (Pirie 1996). Mõned autorid (Pirie 1996, Wolczuk 2000) toovad välja, et etnolingvistilise aspekti poolest eksisteerib Ukrainas kolm gruppi: ukrainakeelsed ukrainlased, venekeelsed ukrainlased ning venekeelsed venelased. Samas, olenemata sellest, et taolise klassifikatsiooni järgi moodustavad nad eraldiseisvaid gruppe, võivad venekeelsed ukrainlased tegelikkuses määratleda ennast mõlematena: ukrainlaste ning venelastena. Samuti ei pruugi venekeelsed ukrainlased ning venelased olla eristatavad. Ukrainas eksisteeriva keelekasutuse paremaks näitamiseks esitan 2003. aasta uurimuse (Hmelko 2004) tulemused (Tabel 1), mis osaliselt kinnitavad väljatoodud klassifikatsiooni.

Ukraina regioonid on erinevad keelekasutuse poolest: Ida- ning Lõuna-Ukrainas räägib valdav osa elanikkonnast vene keelt, Lääne-Ukrainas on valdavaks keeleks ukraina keel ning Kesk-

Ukraina on enamasti kakskeelne: vene ja ukraina keelt kasutatakse aktiivselt, kuigi vene keelt teatud ülekaaluga.

Tabel 1. Täiskasvanud elanikkonna jaotus vastavalt rahvusele ning lihtsamale suhtlemiskeelele aastal 2003 (%)

Nimetati kergema keelena:	Ukrainlased	Venelased	Teised kokku	Täiskasvanud elanikkond kokku
Ukraina keel	50.1	4.6	12.7	40.5
Vene keel	32.0	84.1	76.1	43.1
Vkraina ning vene keel	17.9	11.2	11.2	16.4
Kokku	100.0	100.0	100.0	100.0

Allikas: Hmelko 2004

Wilson (2002) toob välja, et Ukrainas on tugev lokaalne identiteet, kusjuures erinevad lokaalse identiteedi tüübid tähendavad mitte ainult kuulumist teatud territooriumile, vaid ka erinevaid vaateid keelele ja kultuurile ning samuti erinevaid vaateid rahvusele. Nii näiteks eksisteerib Donbassis (Ida-Ukraina) pigem *sovetlik* ehk nõukogudeaegne identiteet, mis tähendab seda, et ukrainlased ja venelased tunnevad end osana ühest suurest rahvast. Nagu rõhutab Wolczuk (2000: 672) ei olnud erinevalt Lääne-Ukrainast, mida ühendati Nõukogude Liiduga aastal 1939 ja kus juba eksisteeris arusaam etnilisest identiteedist, teistes regioonides formeerunud arusaama etnilisest ning rahvuslikust identiteedist, millel on oma juured kultuuris, keeles, religioonis ning ajaloolises mälus. Samuti vähendas näljahäda ukrainakeelsete elanike arvu Ida-Ukrainas, kuna sel ajal hukkus enamasti maaelanikkond, kes oli suures osas ukrainakeelne.

Pärast Nõukogude Liidu lagunemist muutus sotsiaalne ja keeleline kontekst, mis tähendab, et üheksakümnendate keskpaigast hakkas levima ukrainakeelne televisioon, suurenes ukraina keele kasutamine. Hariduses on toimunud olulised muutused: Ida-Ukrainas olid üheksakümnendatel aastatel peaaegu kõik koolid venekeelsed ning ukraina keelt õpetati eraldi tunnis. Üheksakümnendate lõpust hakati muutma koole ukrainakeelseteks, see tähendab, et õpetamine hakkas toimuma ukraina keeles. Samuti hakati kõrgkoolides õpetama rohkem ukraina keeles.

Pärast Ukraina iseseisvumist 1991. aastal on palju uuritud ukrainlaste identiteeti, samas nagu uurijad ise rõhutavad, on selle uurimine Ukrainas keeruline mitmel põhjusel. Näiteks Wilson (2002: 32) toonitab, et Ukrainas defineeritakse rahvust vastavalt nõukogudeaegsele

traditsioonile läbi passi märgitud rahvuse. Seega on ukrainlaste jaoks rahvuse „ametlik“ aspekt sageli otsustava tähtsusega ning see aspekt avaldab mõju ka rahvusliku enesemääramise uurimisel. Seetõttu on raske kujundada skeemi või mudelit, mille järgi oleks võimalik defineerida erinevaid identiteedi tüüpe, seda enam et Ukraina jaoks on iseloomulik ka mitmene identiteet (näiteks enda identifitseerimine nii venelase kui ka ukrainlasena korraga). Nagu rõhutab Pirie (1996), võib reaalsuses tänu mitmetele demograafilistele ning ajaloolistele faktoritele venelaste orientatsioon Ukrainas olla erinev: nii võivad paljud neist määratleda ennast ukrainlastena. Samuti võivad ennast ukrainlastena määratlevad ukrainlased, tegelikult tunda tugevamat seost niinimetatud *sovetliku* identiteediga või hoopis lokaalse identiteediga.

Vastavalt ülaltoodule uurin käesolevas töös seda, kuidas rahvuslik identiteet tekib ja muutub läbi erinevate eluetappide, millised identifikaatorid esinevad selles protsessis, mida tähendab ukraina identiteet. Käsitlen identiteeti dünaamilise protsessina, mis kestab kogu elu ja mida mõjutavad mitmed subjektist lähtuvad ja välised aspektid. Seega on huvi keskmes mitte identiteet olemasoleval hetkel kui selline, vaid selle kujunemise protsess ning see, millist rolli mängib selles protsessis väliskeskkond. Samuti rõhutan, et rahvus on käesolevas töös sotsiaalne konstrukt, mida kujundatakse sotsiaalses interaktsioonis. Käesoleval juhul pean silmas seda, et ka intervjuu kontekst, interaktsioon intervjuerija ja intervjueritava vahel mõjutab lõpptulemust ehk narratiivi, milles intervjueritav oma identiteeti esitab.

Uurimuses olid palutud osalema noored ukrainlased, kuna nendel kui täiskasvanud isiksustel on välja kujunenud arusaam enda identiteedist. Samas formeerus nende identiteet suures osas iseseisvas Ukrainas, seega nii-öelda nõukogudeaegse mentaliteedi mõju on väiksem kui vanematel põlvkondadel. Samuti on väljavalitud noored pärit erinevatest regioonidest, et näidata, millised identiteedi representatsioonid võivad eksisteerida erinevates sotsiaalsetes keskkondades.

Rääkides sotsiaalsetest representatsioonidest, pean silmas väärtuste, ideede, uskumuste ning teiste kontseptsioonide kogumit, mida jagavad teatud kogukonna liikmed. Arvesse peab võtma representatsioonide mitmekesisust, sest need tekivad spontaanselt ning muutuvad sõltuvalt ajast ning tingimustest. Tänu kommunikatsioonile muutub individuaalne sotsiaalseks, seega tekivad sotsiaalsed representatsioonid interaktsiooni protsessis.

Representatsioonide sisu on arusaamine maailmast kui loodud, mitte kui etteantud kategooriast (Moscovici 1988).

Sotsiaalsetel representatsioonidel on kaks peamist funktsiooni: instrumentalistliku funktsiooni sisu on see, kuidas inimesed mõistavad ennast ja teisi; kommunikatiivse funktsiooni sisuks on see, kuidas inimesed omavahel kommunikeeruvad. Representatsioonid võimaldavad grupil arendada grupi identiteeti ja ajalugu (Gillespie 2008: 377).

Uurimuse eesmärgiks on välja selgitada, millised on identiteedi representatsioonid Ukraina erinevatest regioonidest pärit noortel.

Uurimiseesmärki aitab täita järgmistele uurimisküsimustele vastuse otsimine:

1. Kuidas noored esitavad oma rahvusliku identiteedi kujunemise protsessi?
2. Kuidas noored mõtestavad oma rahvusliku identiteedi ilminguid?
3. Kuidas noored tõlgendavad mõjureid, tänu millele on kujunenud nende rahvuslik identiteet?

METOODIKA

UURIMISMEETODI VALIK JA PÕHJENDUS

Käesolevas töös on analüüs teostatud sotsiaalkonstruksionistlikust paradigmast lähtudes. Sotsiaalkonstruksionism järgi on reaalsus indiviidide ning ühiskonna jaoks konstruktsioon, mis on loodud sotsiaalses interaktsioonis indiviidide ja gruppide vahel (Giddens 2006: 152). Reaalsusest aru saamiseks peab vaatlema protsesse, kuidas on reaalsus välja kujunenud ehk konstrueeritud.

Konstruksionistide arvates vaadeldakse identiteeti (isiklikku ja kollektiivset) kui loodud kategooriat, mida konstrueeritakse erinevate konkureerivate diskursiivsete praktikate piires. Identiteet ei ole ühtne kujund, vaid mitmekesine, mitmekomponendiline, situatiivselt aktiveeruv. Sellise lähenemise juures esineb identiteet ajutise, suhtelise ja lõpetamata konstruktina. Identiteet ei ole omadus, vaid suhe, avatud identifitseerimise protsessi tulemus, millesse inimesed on kaasatud sotsiaalse kohanemise protsessis ning mille tulemus ei ole kunagi lõplik ja lõpetatud (Kozlovets 2009: 38).

Konstruksionistliku lähenemise iseloomulikuks jooneks on samuti identiteedi kui „hübriidse kujundi“ mõistmine, heterogeensuse, kaasaegse identiteedi mitmekesisuse tunnistamine (Kozlovets 2009: 38).

Empiiriliste andmete analüüsi meetodiks olen valinud narratiivse analüüsi.

Nagu rõhutab Ezzy (2002: 100), ei ole narratiivse analüüsi eesmärgiks leida ühte õiget osalejate lugude tõlgendust, vaid tuvastada kultuurilist ja sotsiaalset konteksti, milles osaleja räägib lugusid. Seega on oluline, et lugusid luuakse koos ning intervjuueeritav esitab erinevas kontekstis lugu erinevalt ehk mineviku sündmusi kajastatakse lähtuvalt praegusest hetkest. „Narratiivid ei ole mineviku sündmuste täpne mälestus, vaid tähenduste loomise süsteem, mis

korrastab elu tajumise ja kogemuste kaootilist massi“ (minu tõlge)¹ (Ezzy 2002: 100 viitega Josselsonile).

Oluline on märkida, et narratiiv ja reaalsus on omavahelises seoses, kuigi narratiiv ei tähenda reaalsust iseenesest, vaid selle interpretatsiooni. Kui situatsioon on reaalne inimese ettekujutuses, on see järelkult reaalne oma tagajärgedes (Ezzy 1998: 171 viitega Thomasele 1928: 584). Ezzy (1998) rõhutab, et narratiivide tõlgendused muutuvad ajas ning uue narratiivi tekkimine võib põhjustada eelmiste narratiivide ümbermõtestamist.

Narratiivsel analüüsil on tähtis roll identiteedi uurimisel. Bruneri järgi (Laherand 2008: 162 viitega Brunerile) konstrueerime ja rekonstrueerime oma mina pidevalt, lähtudes sotsiaalsest kontekstist. Bruner väidab, et „narratiivide abil loovad inimesed arusaamu enda kohast maailmas ning narratiivide kaudu pakub kultuur oma liikmetele identiteedi- ja tegevusmudeleid“ (Bruner 1996: xiv).

Narratiive on defineeritud erinevalt, kuid käesoleva töö kontekstis on narratiiv „jutustus, milles inimesed mõtestavad ja tõlgendavad minevikusündmusi ja kogemusi oleviku seisukohalt tuleviku perspektiivi silmas pidades“ (Linno ja Strömpl 2012: 52).

Narratiivide äratundmiseks intervjuude tekstis olen kasutanud Labov ja Waletzky (Linno ja Strömpl 2012: 55 viitega Labov ja Wiletsky 1967/2003) narratiivi struktuuri, mille järgi täielikult formeeritud narratiivis on kuus osa. Narratiiv algab sissejuhatava kokkuvõttega (*abstract*), millele järgneb tegevusvälja ning taustateabe kirjeldamine (*orientation*). Kolmas osa on huvipakkuva tegevuse (*complicated action*) kirjeldus. Neljas osa on *evaluation* ehk probleemi olemuse hindamine ja kommenteerimine. Viies osa on otsus või probleemi lahendus (*resolution*) ning kuues osa on kooda (*coda*), mis määrab mineviku sündmuste aktuaalsuse praegu. Peab märkima, et narratiivi struktuuris ei pruugi olla kõiki nimetatud elemente, vaid osa neist võib olla välja jäetud. Peamiseks narratiivi tuvastamise tunnuseks on käesoleva töö raames huvipakkuva tegevuse (*complicated action*) olemasolu.

Narratiive jaotatakse sündmuste narratiivideks ning kogemuste narratiivideks (Linno ja Strömpl 2012: 49). Esimene kujutab endast jutustust, kus esitatakse minevikusündmusi, teine

---

¹ *Narratives are not records of facts, of how things actually were, but of meaning-making system that makes sense out of the chaotic mass of perceptions and experiences of a life* (Ezzy 2002: 100 viitega Josselsonile)

aga kujutab endast jutustust oma sisemaailma kogemustest. Käesoleva töö kontekstis on mõlemad narratiivi tüübid olulised ning neid analüüsitakse koos, üksteisest eristamata.

Riessmann (Linno ja Strömpl 2012: 56 viitega Riessmanile 2008) eristab narratiivse analüüsi kolme suunda: temaatiline, struktuuriline ning esitluse ja visuaalsete narratiivide analüüs. Käesolevas töös keskendun eelkõige narratiivide temaatilisele analüüsile.

EMPIIRILISTE ANDMETE KOGUMINE

Empiirilised andmed kujutavad endast kümmet intervjuud, mis on läbi viidud ajavahemikus oktoober-november 2010 Ukrainas. Intervjuudes osalejad olid Ukrainas elavad noored inimesed vanuses 21-26 aastat. Intervjuud viidi läbi erinevates Ukraina regioonides: 4 intervjuud Lvivis (Lääne-Ukraina), 2 intervjuud Kiievis (Kesk-Ukraina) ning 4 intervjuud Harkivis (Ida-Ukraina).

Kümnest osalejast kolm olid mulle kui intervjuueerijale varasemast tuttavad: kaks noort olid vahetusüliõpilastena õppinud Eestis, üks intervjuueeritav oli minu lapsepõlvesõber. Ülejäänud osalejad on leitud läbi erinevate kanalite, näiteks sotsiaalse võrgustiku Facebook või minu kaugete tuttavate kaudu. Nagu olen välja toonud, luuakse narratiive interaktsioonis, lugu räägitakse erinevas kontekstis erinevalt. Kuna mina olen ise pärit Ida-Ukrainast, Harkivist, eeldasid osalejad vaikimisi, et mina kui nende rahvuskaaslane olen uurijana mitmest aspektist ise teadlik, seega jäeti sageli narratiivide juures välja sissejuhatav osa või tausta kirjeldus, mis asendati lausega „Oled ju kursis“, samuti ei nimetatud termineid, piirdudes järgmise mainimisega „on ka teatud sõnad...“, mis viitas sellele, et uurija teab neid ise.

Kõik intervjuud viidi läbi mitteformaalses õhkkonnas, enamasti kohvikutes või ülikoolide hoonetes intervjuueeritavate jaoks sobival ajal. Seejuures määrasid osalejad ise koha, kus neil on mugavam anda intervjuud. Samuti rõhutan, et kõik intervjuueeritavad on noored haritud inimesed (osalejate taust on kirjeldatud täpsemalt allpool), seega uurijaga sarnase sotsiaalse taustaga, mis omakorda muutis interaktsiooni sõbralikumaks ning vähem formaalseks.

Intervjuu keskmine kestus oli umbes tund aega, kusjuures kõige pikem intervjuu kestis kaks tundi, kõige lühem intervjuu pool tundi. Ülejäänud intervjuud olid umbes tunnipikkused.

Intervjuu viidi läbi järgmises vormis. Esimese asjana tutvustasin uurimuse eesmärki, seejärel esitasin küsimuse, kes on intervjuueeritav rahvuselt, sellele järgnes lai küsimus: „Kuidas Sinu arvates kujunes Sinu rahvuslik identiteet läbi Sinu elu?“ Selline lai küsimus võimaldas intervjuueeritaval esitada tema enda jaoks olulisi sündmusi ja inimesi, ilma et intervjuueerija teda suunaks. Kui osalejad olid oma vastused lõpetanud, esitasin jutustuse käigus tekkinud täpsustavaid küsimusi. Iga intervjuu lõppküsimuseks oli: „Kas Sul on käesoleva teema raames veel midagi lisada, millest me ei ole intervjuus rääkinud?“ Selline küsimus lubas intervjuueeritavatel mõelda sellele, kas kõik nende jaoks oluline sai öeldud ning samuti täpsustada mingeid intervjuude käigus räägitud teemasid.

Kõik intervjuud on transkribeeritud ning analüüsitud vastavalt narratiivse analüüsi põhimõtetele. Transkribeeritud intervjuudes on narratiivid tuvastatud vastavalt Labov ja Waletzky skeemile (nagu kirjeldatud eespool), analüüsis olen keskendunud eelkõige narratiivide temaatikale.

EMPIIRILISTE ANDMETE ANALÜÜS

UURIMUSES OSALENUD SUBJEKTIDE TUTVUSTUS

Edasisest analüüsist paremaks aru saamiseks pean vajalikuks lühidalt tutvustada osalejaid, et anda ülevaade nende kultuurilisest taustast ning keskkonnast, kus nad on elanud. Analüüsi konfidentsiaalsuse tagamiseks on osalejate nimed muudetud.

Arina, Harkiv, intervjuu läbiviimise hetkel 24 aastat vana – sündis Mariupolis ukrainakeelses peres, kooliajal kolis Harkivisse. Rahvuselt peab ennast ukrainlaseks. Hariduselt on rakenduslingvist, intervjuu läbiviimise hetkel õppis aspirantuuris sotsiaalse kommunikatsiooni erialal. Peab ennast ukrainlaseks, igapäevaselt suhtleb vene keeles, kuigi võimalusel püüab kasutada ukraina keelt. Nii Mariupol kui ka Harkiv on linnad Ida-Ukrainas, suur osa sealsest elanikkonnast on venelased ning nendes linnades on vene keel valdav suhtlemiskeel.

Ksenia, Harkiv, 23 – on sündinud ning elab praegu Harkivis. Tema määratleb ennast ukrainlasena, on pärit ukrainakeelsest perest. Poolteist aastat elanud Donetskis. Töötab Juriidilise Akadeemia ajalehe toimetuses, kirjutab raamatuid, on Ukraina Kirjanike Liidu liige. Donetsk on venekeelne linn Ida-Ukrainas, oluline osa elanikkonnast on venelased.

Sergei, Harkiv, 24 – sündinud ja elanud kogu elu Harkivis, töötab programmeerijana, määratleb ennast venelasena, kuna tema vanemad on venelased. Tema arvates on venelased ning ukrainlased (vähemalt need, kes elavad Ida-Ukrainas) üks suur rahvas ning ei erine omavahel.

Vladik, Harkiv, 24 – sündinud ja elanud kogu elu Harkivis. Hariduselt füüsik, intervjuu läbiviimise hetkel õppis aspirantuuris füüsikat. Määratleb ennast ukrainlasena, kodune keel on vene keel.

Olga, Kiiev, 26 – sündinud ja elanud kogu elu Kiievis. Hariduselt psühholoog, õpetab psühholoogiat ülikoolis. Määratleb ennast ukrainlasena, kodune keel on ukraina keel.

Žanna, Kiiev, 24 – on sündinud Odessa oblastis ning kolinud Kiievisse pärast keskkooli lõpetamist. Odessa oblasti puhul on tegu Lõuna-Ukraina regiooniga, enamasti venekeelse keskkonnaga. Hariduselt ukraina filoloog. Töötab Kiievis ostuspetsialistina, on abielus moskvalasega. Määratleb ennast ukrainlasena, igapäevases suhtlemises kasutab mõlemat keelt. Oli vahetusüliõpilasena ühe õppeaasta Eestis.

Dima, Lviv, 21 – sündinud ja elanud kogu elu Lvivis. Õpib ülikoolis ajalugu, töötab ajakirjanikuna. Määratleb ennast ukrainlasena.

Valja, Lviv, 25 – sündinud ja elanud kogu elu Lvivis, hariduselt inglise filoloog. Omandab teist haridust – õpib inglise keele õpetajaks. Määratleb ennast ukrainlasena.

Inna, Lviv, 24 – pärast keskkooli lõpetamist kolis maalt linna sama oblasti piires. Hariduselt algklasside õpetaja. Intervjuu läbiviimise hetkel omandas teist haridust – ajalugu. Määratleb ennast ukrainlasena, kuid rõhutab, et see ei ole tema puhul väga oluline ning peale ukrainlaste on tema esivanemate seas olnud ka poolakaid ja sakslasi.

Niina, Lviv, 22 – kolis Ternopilist Lvivi pärast keskkooli lõpetamist. Ternopil on Lääne-Ukraina linn, valdav osa elanikkonnast on ukrainlased, põhiline keel on ukraina keel. Niina määratleb ennast ukrainlasena. Intervjuu läbiviimise hetkel lõpetas ülikoolis rahvusvaheliste suhete eriala. Oli vahetusüliõpilasena ühe semestri Eestis.

Ülaltoodust nähtuvalt on intervjuueritavate puhul tegemist erinevate regioonide esindajatega ning inimestega, kes tänu teatud kultuurilistele tunnustele on eristunud valdavast sotsiaalsest keskkonnast (eelkõige keeleliselt). Samuti on erineva päritoluga inimesi - vene, ukraina ning osaliselt muude juurtega. Selline intervjuueritavate heterogeensus aitab käesoleva uurimuse juures kaasa mõistmisele, kuidas konstrueeritakse ukraina identiteeti ning kuidas kujuneb ukraina identiteet erinevates sotsiaalsetes kontekstides, mis asjaolud või sündmused viivad identiteedi ümbermõtestamisele.

LAPSEPÕLVE NARRATIIVID

Käesoleva uurimuse juures osutus oluliseks lapsepõlve narratiiv. Lapsepõlve jaotatakse erineva tähtsusega etappideks. Esimesena nimetatakse varajast lapsepõlve enne lasteaeda,

seejärel lasteaiaperioodi ning kooli. Oluline on siin välja tuua, et kooli lõpetamist vaadeldakse kui lapsepõlve lõppu. Aeg enne lasteaeda ning lasteaed ei ole kõikides intervjuudes selgelt eristatud, seda käsitletakse pigem kui varajast lapsepõlve. Ülikooli astumist ning sellega sageli kaasnevat keskkonna vahetust käsitlevad paljud kui pöördepunkti.

Järgnevalt on vastavalt analüüsitud andmetele eraldi välja toodud intervjueeritavate käsitlused lapsepõlvest kooli minekuni ning kooliperiood.

Varajane lapsepõlv

Kuigi intervjueeritavad olid valitud Harkivist, Lvivist ja Kiievist, ei ole kõikide intervjueeritavate puhul elukoht jäänud samaks. Siinkohal tuleb aga rõhutada, et varajase lapsepõlve on kõik intervjueeritavad veetnud oma sünnikohas, elukoha vahetus on toimunud pärast keskkooli seoses ülikooli astumisega; üks intervjueeritav on kolinud teise linna koolilapsena. Keskkonna vahetust kooliajal on käsitletud vastavas alapeatükis.

Kõik intervjueeritavad on välja toonud, et kõige olulisemaks mõjuriks nende rahvuslikus identifitseerimises on varases lapsepõlves olnud kodune keskkond. Siinkohal ei ole ükski intervjueeritavatest varajase lapsepõlve puhul maininud sõpru või teisi olulisi inimesi väljaspool kodu, kuna nende arvates ning vastavalt sellele, kuidas nad mäletavad, ei ole sellises vanuses sotsiaalne kontekst olnud oluline, sest ei olnud piisavalt palju kokkupuuteid teiste inimestega ning sotsiaalse konteksti mõju ei olnud teadvustatud.

Ma ei arva... noh põhimõtteliselt, mina lihtsalt seda ei mäleta. Tähendab, võimalik, mind ei tutvustatud teistele lastele, ma lihtsalt perekonnas, perekonna sees suhtlesin, aga võimalik.... noh, noh lihtsalt sellises noores vanuses ei teki neid probleeme, sest lapsed praktiliselt ei oskagi rääkida. Noh, nad räägivad oma keelt, mingit ühist keelt, üldlapselikku. (Harkiv, Arina)

Nagu selgus intervjuude analüüsimisel, on peaaegu kõikide noorte jaoks lapsepõlves olnud olulised teatud perekonnaliikmed. Tänu vanematele või vanavanematele hakkasid noored tunnetama kultuuri, keelt ning traditsioone. Vanemad ning vanavanemad on varajasest lapsepõlvest alates rõhutanud keele ja/või traditsioonide tähtsust. Erinevad osalejad seletavad erinevalt, mis on olnud peamine nende lapsepõlves, et hakata teadvustama, kes nad on. On

välja tulnud tõik, et paljude jaoks on kõige olulisem lapsepõlvest alates olnud keel kui peamine identifikaator „*Aaa, meil perekonnas räägiti ukraina keelt, vanaemad, vanaisad – kõik rääkisid ukraina keelt. Nagu, minu teadvuse jaoks oli määrava tähtsusega ukrainakeelne traditsioon*“ (Valja, Lviv). Siin tuleb samuti mainida, et intervjuu esimeseks küsimuseks oli rahvusliku identiteedi kujunemine. Vastuseks sellisele laiale küsimusele on ülalnimetatud intervjuueeritavad otseselt seostanud ukraina keeles rääkimist rahvusliku identiteediga. Osa osalejaid on rõhutanud, et nende jaoks olid olulised perekonnaliikmed, kes toonitasid ukraina keele tähtsust: „*Aaa, selle vastu, kuidas öelda, ukraina keele vastu tekitas armastuse just minu isa*“ (Harkiv, Ksenia). Keeleline aspekt esineb ka teises võtmes: mõnede intervjuueeritavate arvates ei olnud keel niivõrd tähtis, vaid kõige olulisem oli see, et oma lapsepõlves on vanaema õpetanud ukraina traditsioone, rahvuslike roogade valmistamist ning hoidma ukraina pärimuskultuuri. Olga ei ole eraldi välja toonud, millised faktid lapsepõlvest mängisid konkreetselt rolli enda teadvustamisel ukrainlasena, kuid on rõhutanud, et väga olulist rolli mängis vanemate meelestatus ning nende loodud õhkkond.

Mulle tundub, et kõigepealt sõltub see kasvatuses, minu perekonnasisesest meelestatusest. Sest minu vanemad on Lääne-Ukrainast ning tead, siin oli olemas selline rahvuslik vaim. /.../ Sest, noh, ma räägin ju Sulle, et see kõik tuleneb mul varasest, varasest lapsepõlvest. Just nii. (Kiiev, Olga)

Seega oli lapsepõlve käsitledes intervjuueeritavate jaoks määravaks asjaoluks see, et lapsepõlves oli olemas keegi oluline isik perekonnas, kes sisendas kas keelt või rahvuslikku kultuuri. Struktuurilistest elementidest (Labov ja Wiletski narratiivi struktuuri järgi) osutus oluliseks huvipakkuvaks tegevuseks protsess, milles lastel arendati rahvuslikku teadlikkust perekonnast. Kooda ehk mõju seisneb tänapäeval selles, et siis hakkasid tekkima esimesed mõtted ja arusaamad inimeste rahvusest või mida tähendab olla ukrainlane, see ei olnud siis teadvustatud, vaid pigem sugulaste jälgimine ning nende veendumuste omaksvõtmine.

Huvitav on rõhutada, et Vladiku ning Sergei jaoks ei olnud oluline niivõrd keel või traditsioonid, vaid vanemate rahvus iseenesest ning lapsepõlvest ei oska nad välja tuua seda, mis on mõjutanud nende rahvuslikku identiteeti. Rahvuslik identiteet on nende jaoks midagi iseenesest mõistetavat, mis on päritud vanematelt. Seega on huvipakkuv tegevus inimese sünni

iseenesest – see keskkond, millesse inimene sünnib, määrab automaatselt ära tema tulevase elu.

Mulle tundub, et siin on kõik palju lihtsam, sest rahvust me ei vali põhimõtteliselt. Seetõttu rääkida sellest, et me jõuame mingi rahvuseni – see ei ole õige. Iseenesest see fakt, et inimene sünnib Ukrainas, annab õiguse pidada ennast ukrainlaseks. Jah valikut ma ei ole kunagi teinud. Minu mõlemad vanemad on ukrainlased. (Harkiv, Vladik)

Siin on olulised kaks aspekti: sünnimaa ning vanemate rahvus. Mõlemat asjaolu ei vali inimene ise. Samas annavad mõlemad asjaolud õiguse pidada ennast ukrainlaseks. Esitatud tekstilõigus on inimese valik lihtsam, sest inimene nii sündis Ukrainas ja ka tema vanemad on mõlemad rahvuselt ukrainlased, seetõttu on inimene kindlalt veendunud, et ta on ukrainlane. Samas võib inimese enda jaoks osutada konfliktseks olukord, kus inimene on sündinud ja elanud Ukrainas, samas on vanemad teisest rahvusest. Sellisel juhul ei ole selge, mis on peamine identifikaator - kas vanemate rahvus või sünnikoht.

Erinevalt Vladikust, kes on sündinud Ukrainas ning kelle vanemad on mõlemad ukrainlased, sündis Sergei samuti Ukrainas (Harkivis), kuid tema vanemad on venelased, kes on tulnud Ukrainasse 70-ndatel. Sergei peab ennast venelaseks samal põhjusel kui Vladik peab ennast ukrainlaseks – vanemate päritolu tõttu. Samas, Sergei on ainuke osalejatest, kelle arvates ukrainlaste (vähemalt nende jaoks, kes elavad Ida-Ukrainas) ja venelaste vahel ei ole suuri erinevusi, vaid ukrainlased ja venelased on üks suur rahvas: „Noh, mina sisuliselt arvan, et ukrainlased ja venelased on peaaegu samad rahvused ning võimalik, et on olemas mingid erijooned, aga nad on väga nõrgalt väljendatud“. Sergei „isamaa“ on Harkiv, oluliseks peab ta enda sünni suures riigis – NSV Liidus, mille osaks olid mõlemad – nii Ukraina kui Venemaa. Järelikult võib sünni tõlgendus olla väga erinev – sünni Ukrainas võib vaadelda kui määravat, rahvuse juures olulist tegurit, aga teiselt poolt ei mängi territoorium olulist rolli, kui vanemad on teisest rahvusest.

Nagu ülalpool sai öeldud, ei erista mõned intervjuueeritavad lapsepõlve meenutades varajast lapsepõlve ja lasteaeda. Rõhutan siinkohal, et seda eristamist on välja toonud need inimesed, kes ei ole oma elukoha piirkondade nii-öelda tüüpilised esindajad. Kuna noorte endi arvates on keel üks peamisi faktoreid, tänu millele nad on teadvustanud, et nad on ukrainlased, on osa neist keeleliselt eristunud oma sotsiaalsest keskkonnast. See tähendab, et Ukraina ida

regioonis suhtleb valdav osa elanikkonnast vene keeles, kaasa arvatud ukrainlased, järelkult rääkides ukraina keelt, eristub inimene teistest. Seega on nad lapsepõlvest alates tundnud oma „teistsugusust“ ja eristumist teistest just tänu keelele. Nii on seda välja toonud noored, kes on elanud venekeelses regioonis, aga nende kodune keel on olnud ukraina keel.

Noh, kindlasti see on perekond. Siin on kõik lihtne – mul on ukrainakeelne perekond, aga mina tegelikult sündisin Mariupolis Donetskis oblastis. Seal on ukraina keelega olukord väga halb. Noh ukraina keelega, teiste ukraina asjadega, ükskõik millega. (Harkiv, Arina)

Sellises kontekstis on välja toodud ka kokkupuuted teiste inimestega, eelkõige lastega, kuna selles vanuses oli olulisem just kokkupuude teiste lastega. Keelelised aspektid on neil väljendunud erinevalt. Arina mainib, et siis kui ta läks lasteaeda, ei olnud sealses regioonis ukrainakeelseid lasteaedu. Nagu ta ise rõhutab, ei olnud tal enne lasteaeda mingeid kokkupuuteid vene keelega ning lasteaeda sattudes teadvustas ta, et kasvatajad ei saa temast aru. Huvipakkuv tegevus on selles kontekstis esmakordne sattumine venekeelses keskkonda, mis põhjustas teadvustamist, et inimene on kultuuriliselt teistest erinev. Ksenia puhul ei olnud oma eristumise teadvustamine iseenesest oluline, kuid lasteaia algas teatud keelelise assimileerimise protsess, kus ta hakkas oma ukrainakeelses kõnes kasutama venekeelseid sõnu ning väljendeid. See oli oluline, sest tema isa juhtis sellele tähelepanu ning keelas vene keeles rääkimise. Nagu ütleb Ksenia, ei olnud tollel ajal sügavat arusaama, miks peab niimoodi tegema, ei olnud endal sügavat veendumust, vaid pigem tasemel „seda tohib-toda ei tohi“: „Aga, ee, isa rääkis, et „hakkad vene keeles rääkima, panen sind nurka“ Nii, noh, see oli vist veel lapselik“. Oluline on siin aga see, et huvipakkuvaks tegevuseks on karistus, millel võib lapsepõlves olla oluline roll. Sisuliselt karistatakse normist hälbiva käitumise eest ning konkreetsel juhul oli normist hälbimiseks teises keeles rääkimine.

Kui Arina ja Ksenia jaoks oli kokkupuude laiema sotsiaalse keskkonnaga märgiks sellest, et nad eristuvad teistest ning perekonnas räägivad ühte keelt ja eakaaslastega teist keelt, oli Inna ja Dima jaoks olukord teistsugune. Nimelt on Inna elanud maal, aga linnale sarnases keskkonnas, ehk mitmekorruselises suures majas, kus olid erinevate rahvuste esindajad, kellest mõned rääkisid vene keelt. Inna sõnul olid lapsed tema keskkonnas enamasti ukrainlased, kes rääkisid vene keelt vanematega, kuid mängides rääkisid ukraina keelt ning Innale see isegi meeldis, sest neil oli tema arvates rohkem valikuid.

Vahekokkuvõte: varajase lapsepõlve narratiivides on esinenud järgmised huvipakkuvad tegevused: sünd iseenesest, mis tähendab sünnimaad ja vanemate päritolu, keele ja traditsioonide selgeksõppimise protsess, kokkupuude teiste inimestega (enamasti nendega, kes rääkisid osalejatest erinevat keelt) ning karistused. Peamisteks identifikaatoriteks on olnud lähedased perekonnaliikmed ning keel. Nimetatud sündmuste/tegevuste roll edaspidises rahvuslikus identifitseerimises seisnes teadvustamata tasemel arusaama andmises sellest, kes nad on just tänu enda samastamisele perekonnaliikmetega. Sotsiaalne keskkond väljaspool kodu ei ole sellises vanuses olulist rolli mänginud. Väliskeskkonda on hakatud tajuma hilisemas eas, pigem alates lasteaiast. Oluline on siin mainida, et nende noorte jaoks, kes elasid heterogeenses keskkonnas, seda eelkõige keelelisel tunnusel, on enese teadvustamine „teistest erinevana“ toimunud varem, juba varases lapsepõlves. Kusjuures selline teadvustamine ei olnud veel kujunenud veendumus, et nad kuuluvad teise rahvusesse, vaid arusaam, et nad on teistest erinevad. Nende noorte jaoks, kes räägivad ukraina keelt igapäevaselt ning on pärit ukrainakeelsetest peredest, on ukraina keel oluline rahvusluse komponent. Noored, kelle kodune keel on olnud vene keel, ei pea ukraina keeles rääkimist rahvusliku identiteedi kujunemisel oluliseks.

Kool kui rahvusliku identiteedi kujundaja

Kool on välja toodud olulise lapsepõlve osana kõikidel intervjueeritavatel. Koolis oli aktiivsem interaktsioon teiste lastega ning keskkonnaga üldisemalt. Siinkohal tasub mainida, et kooli ajast rääkides tõid mõned intervjueeritavad välja esmakordselt ka solvangute narratiivi. Ühelt poolt on seda mainitud enda kohta, see tähendab, et noored on tajunud etteheitena teiste poolt seda, et nad räägivad teistest erinevat keelt. Teiselt poolt on nii-öelda domineeriva keelegrupi esindajad rõhutanud teiste eristumist nendest. Mõned noored tajusid koolietappi kui murdepunkti oma rahvuslikus teadvuses.

Nagu eelmises alapeatükis mainitud, vahetas üks intervjueeritavatest kooliajal elukohta. Nimelt kolis Arina Mariupolist Harkivisse. Teatud mõttes oli elukoha vahetus murdepunktiks, sest peale seda hakkas Arina rääkima kõigiga vene keeles, kaasa arvatud kodus. Ta ise ütleb:

Pärast ukrainakeelsesesse esimesse kooli. Nii. Noh, seal me käisime vanaemaga alati Prosvita² koosolekutel, lauldi laule Iseseisvuspäeval, Ševtšenko sünni ja surmaga seotud tähtpäevadel³. Aga pärast, kui ma kolisin Harkivisse, siis ma kaotasin väga palju. /.../ Noh, varem me suhtlesime perekonnas, noh, emaga, ukraina keeles, aga pärast läksime vene keelele üle. See tähendab, keskkond mõjutab väga tugevalt.

Intervjueerija: aga kuidas suhtuti koolis sellesse, et Sul on ukrainakeelne perekond?

Arina: Ma ei arva, et nad teadsid sellest, ma ei arva. Ainult praegu ma hakkasin aktiivselt näitama oma positsiooni ning räägin sellest, miks ma väljendan nii aktiivselt ukraina positsiooni.

[Koolis] olid ukraina keele ning kirjanduse tunnid. Kusjuures mina olin ainuke, kes minu klassis reageeris. See tähendab, kuigi kool on ukraina-inglise, lähevad inimesed sinna mitte seetõttu, et kool on ukrainakeelne, vaid seetõttu, et see on prestiižne. Seal oli tüdruk minu klassis, kes oli meelestatud väga ukraina kultuuri vastu. Tema isegi loobus ukraina “g⁴” tähte hääldamast, siis kui ukraina keeles rääkis. (Arina, Harkiv)

Järelikult huvipakkuvaks tegevuseks on siin kolimine, mis tähendab sisuliselt sotsiaalse keskkonna vahetumist. Kuna keskkonna vahetuse narratiive on käesolevas analüüsis veel, pean oluliseks analüüsida selle narratiivi struktuuri. Sissejuhatavaks osaks on see, et Arina käis Mariupolis koolis ning Mariupolis oli tal tavaks laulda ukraina laule, seega väljendada ukraina kultuuri aktiivselt (orientatsioon). Huvipakkuv tegevus on elukoha vahetus (kolimine Harkivisse), mis põhjustas selle, et kultuurilises plaanis oli palju kaotatud ning kooda on sotsiaalse keskkonna mõju inimese enda teadvusele. Ehk enam ei väljendanud inimene oma soovi ukraina keeles rääkida ning huvi ukraina kultuuri vastu nii aktiivselt.

Tuleb mainida, et Harkivis olid üheksakümnendatel aastatel peaaegu kõik koolid venekeelsed ning ukraina keelt õpetati eraldi tunnis. Üheksakümnendate lõpust hakati muutma koole ukrainakeelseteks, see tähendab, et õpetamine hakkas toimuma ukraina keeles. Kooli valikul lähtusid vanemad harva sellest, mis keeles koolis õpetamine toimus, peamine oli kooli

---

² Mitterriiklik kultuuriline organisatsioon, mille tegevus on suunatud ukraina kultuuri propageerimisele.

³ Tarass Ševtšenko on tuntuim ukraina kirjanik.

⁴ Erinevalt vene keelest, on ukraina keeles kaks varianti “g” tähte, kus venepärane “g” (r) esineb ainult mõnedes üksikutes sõnades, ukrainapärase “g”(r) hääldus sarnaneb rohkem tähega “h”.

asukoht või kooli maine. Samuti vaatamata sellele, et koolis toimus õpetamine ukraina keeles (kuigi reaalsuses ei pruukinud kõiki aineid ukraina keeles õpetada), oli suhtluskeeleks ikkagi vene keel. Seega olid Harkivis ning Ida-Ukraina regioonis koolid üldiselt väga venestatud. Võttes arvesse, et tolles regioonis rääkis (ning räägib endiselt) elanikkond valdavalt vene keelt, on ukraina keele rääkimine pigem normist kõrvale kaldumine ning kutsub esile imestust.

Arina arvates mõjutab kontekst oluliselt seda, kuidas inimene ennast väljendab. Mariupolis käis Arina ukrainakeelses koolis, Harkivis samamoodi. Oluliseks erinevuseks oli see, et kuigi Harkivi kool oli ukrainakeelne, oli peamiseks sinna õppima mineku põhjuseks kooli prestiiž, mitte õppekeel. Seoses sellega oli selles koolis õppivate laste jaoks ukraina keel enamasti võõras ning ukraina keeles rääkimist peeti imelikuks. Selline koolisisene meelestatus sundis Arinat varjama oma rahvuslikku identiteeti ning hülgamma oma emakeele, mis tegelikult olid tema jaoks olulised. Sarnaselt Arinaga toob ka Olga välja, et koolis pidi rääkima vene keelt, see tähendab kohanema enamusega. Seega tuleb esile ukraina keeles rääkimise ja venekeelse keskkonnaga kohanemise aspekt.

Noh, rohkem venestatud lapsi ning seetõttu mina pidin kohanema nendega ning rääkima samas keeles, ehk vene keeles, just nii /.../ Noh, keegi põhimõtteliselt, kui sa räägid ukraina keeles, ei alandanud, ei peksnud sind, aga ma räägin ju, ukraina keel ei olnud moes. Vot sellised aspektid. (Kiiev, Olga)

Huvitav on märkida seda, et teine osaleja Harkivist, Ksenia, on õppinud Arinaga samas koolis ning toob välja sarnase probleemi: vaatamata sellele, et kool oli ukrainakeelne, oli ukrainakeelsete inimeste tajumine pigem vaenulik. See tähendab, et lapsed rõhutasid, et nemad on venelased. Siinkohal peab märkima, et venelased on Ksenia arvates inimesed, kes räägivad vene keelt ning kelle vaated rahvusluse küsimustele on pigem nõukogudeaegsed. Samal ajal ei hakanud Ksenia vastuseks sellisele kontekstile varjama oma kodust keelt, vaid näitas seda aktiivselt. Oluline on siin see, et Ksenia puhul ilmnes esimest korda ka solvangute aspekt:

Mina olin üldiselt omapärane laps, mind, noh, ütleme niimoodi, mind harva huvitas sootsiumi arvamus. /.../ Nii. Ning seetõttu, seetõttu see oli minu eripära. Võimalik, et keegi arvas, et ma olen teiselt planeedilt, võimalik, et keegi pidas mind primitiivseks oma

teatud lühinägelike arusaamade tõttu. „Ta seal, mingi..., räägib hohljatski⁵ keelt, kuskilt sealt, ei ole arusaadav, maakohast või kuskilt veel“. Nii. Ning nad suhtusid sellesse mingil määral sarkastiliselt, aga mina mitte kunagi, kuidas seda öelda, mitte kunagi ei üritanud rusikate ning õlgadega rääkida, et „ei, teie ei saa minust aru“. Mina ka naersin. Aga naerdes nende üle, tundus neile, et ma naersin enda üle. Viiendas, kuuendas klassis oli nende rumalus minu jaoks naljakas. (Harkiv, Ksenia)

Seega huvipakkuvaks tegevuseks on siin keskkonna surve ilmumine (mis väljendus mõnikord teiste laste solvangute näol). Probleemi lahenduseks oli tollel hetkel kas kohanemine keskkonnaga või vastupidi protest ja soov oma rahvuslust rõhutada (mittekonfliktiselt). Kuna Harkivis räägiti vene keelt, oli laste jaoks imelik, et keegi neist kasutab igapäevaselt ukraina keelt. Ukraina keelt kasutati rohkem maal kui linnas, seega kutsus ukraina keele rääkimine esile sotsiaalse representatsiooni, et inimene on pärit maalt. Samas tuleb rõhutada, et Ksenia vanemad on hoopis kõrgintelligentsi esindajad, seega ukraina keele kasutamine ei olnud seotud madalama sotsiaalse staatusega.

Nagu Ksenia ise rõhutab, sündis sellisest solvamisest protest, tugevam soov eristuda teistest. Enese tajumine kellenagi, kes eristub teistest, on antud juhul stiimul selleks, et teadvustada, kes inimene on ning rõhutada seda ka teistele. Ksenia on toonitanud, et just sel ajal hakkas temas tekkima patriotism ja ta hakkas tundma ennast natsionalistina, mis on selle narratiivi juures kooda.

Ülalpool kirjeldatud intervjuueeritavate puhul oli tegu olukorraga, kus nemad eristusid keeleliselt koolikeskkonnast ja vastavalt oma tundele valisid sobiva käitumismudeli: kas kohaneda või rõhutada oma eristumist. Teiste sõnadega ühendab neid inimesi see, et nad kõik olid sisemiselt eristunud teistest ning kas näitasid seda väliselt või mitte. Analüüsi käigus eristus ka teine grupp – noored, kes õppisid üsna heterogeenses keskkonnas, kuid esindasid nii-öelda enamust. Ise rääkisid nad ukraina keelt ning mõned koolikaaslased rääkisid vene keelt. Inna rõhutab, et tema mäletab kooli algusaastatel lapsi, kellega tema rääkis vene keelt, aga kontekst muutus ajaga ning ukraina keele mõju tugevnes. Dima toob välja sama aspekti:

---

⁵ Sõnast hoholl – ukrainlase nimetus, pigem solvava tähendusega, käsitletud käesolevas töös allpool

Nii, ma õppisin kahes erinevas koolis. Ma õppisin alguses ukraina-vene koolis, see tähendab, seal olid ukraina klassid ning vene klassid. Sedasi oli umbes kolmanda klassini. Kui ma praegu meelde tuletan, see oli hoopis teistsugune õppimine, see oli sarnane nõukogudeaegse stereotüübiga. Siis ei olnud veel laste õpetamise programmis seda, et me oleme ukrainlased. See tähendab, et me õppisime sellises keskkonnas, vananenud keskkonnas. See on vana kool. Kui oli umbes üheksas klass, minu meelest, hakati koolides laulma [Ukraina] hümnid. A see oli meil natuke võõras, kuna inimesed esiteks, lapsed ise, ei teadnud siis, mis asi on hümn. Nii pidime jälle õppima, hakkasime õppima seda hümnid. (Lviv, Dima)

Oluline on siin konteksti muutus ehk rahvuslike atribuutide rõhutamise algus. Hümn kui üks riigi sümbolitest tähendab siin seda, et murdepunktiks sai koolisüsteemi muutus ning alguses oli see võõras ja ootamatu, aga seejärel hakati sellega harjuma.

Huvitav fakt selle juures on solvangute tekkimine teistsuguses kontekstis, kui seda olen maininud käesolevas töös varasemalt. Kui Ksenia tajus, et teda diskrimineeritakse seetõttu, et tema on nii-öelda vähemuses, siis Dima mäletab vastupidist. Nimelt siis kui tema kooli läks, siis oli loomulik, et lapsed rääkisid eri keelt. Hiljem muutus õppimise kontekst – ta läks sügavate ukraina traditsioonidega kooli, kus naerdi vene keelt rääkivate laste üle. Teiste sõnadega, Dima kuulus enamuse hulka ning tema mälestused puudutavad seda, kuidas nemad solvasid keelelist vähemust (neid, kes rääkisid vene keelt).

Meil koolis, mäletan, vähemalt umbes üheksanda klassini, nii, me solvasime, teatud ukrainakeelne keskkond solvas. Me hakkasime kiusama neid, kes rääkisid vene keelt. Noh, see oli nii: „sa oled moskal,“ näiteks. Noh see oli moes siis, eelkõige, „sa oled moskal, sa oled moskal,“ veel midagi... See tähendab, inimesed solvusid selle peale, aga siis see jäi kuidagi tagaplaanile. (Lviv, Dima)

Dima puhul tuleb selgelt esile ka konteksti muutus – kooli algusaastatel oli koolikeskkond kakskeelne ning Dima sõnul vananenud, mis tähendab, et ei rõhutatud ukrainlaste rahvuslikku identiteeti, pigem lähtuti nõukogudeaegsest traditsioonist. Kontekst muutus hiljem, see tähendab, et hakati rõhutama ukrainlaste kultuurilist eripära ning keele tähtsust (nagu olen käesolevas töös varem välja toonud). Seda konteksti muutust on välja toonud ka teised intervjuueeritavad. Nii räägib Arina sellest, et kui ta oli laps, ei saanud temast mitte keegi aru,

kui ta ukraina keeles rääkis, aga hiljem muutus ukraina keel ka teistele inimestele arusaadavaks. See tähendab, et ukraina keel hakkas levima ning kui varem ei saanud inimesed ukraina keelest aru, siis hiljem ka need inimesed, kes ukraina keelt rääkida ei osanud, hakkasid sellest aru saama. Žanna toob samuti välja, et kooli lõpuklassides hakati õpetama rohkem ukraina keeles ning seda tajuti normina, see tähendab, et laste poolt vastumeelsust ei olnud.

Huvitav on siinkohal välja tuua sarnase fakti teine tõlgendus. Sergei toob välja, et koolis õppimise ajal ei olnud eristamist „ukrainlane-venelane“. Teiste sõnadega fakt, mida Dima tajus kui nõukogudeaegset suhtumist, on Sergei jaoks norm ja etalon.

Noh, mina vist õppisin sellel perioodil, kus ei olnud suurt samastamist... noh, eristamist venelaste ja ukrainlaste vahel. Siis tajuti koolis seda kui ühte rahvast, me õppisime, jah, ukraina ajalugu, vene, ukraina kirjandust. Noh ausalt öeldes, see kõik... noh nagu need kaks rahvast, nad nagu, noh, ei olnud selget piiritlemist nende vahel, noh, konkreetselt meie koolis, meil. Seetõttu, nagu ma ütlesin, nad olid, samastati või kuidas öelda... oli suure osas... esitati kui ühte tervikut. (Harkiv, Sergei)

Huvipakkuv tegevus koolis on seega protsess, kuidas õpetati rahvuslikke aspekte, kuna praeguse hetke perspektiivist lähtudes sõltub sotsiaalne representatsioon sellest, kes on ukrainlased kui rahvas, oluliselt koolis saadud veendumustest.

Kolmas intervjuueeritavate grupp kujutab endast seega noori, kes ei tajunud kooli ajal seda, et kuidagi oleks rõhutatud nende rahvuslikku eristumist, nende rahvuslikku identiteeti või keelelist erinevust laste jaoks. Nad ei suuda kooli ajast meenutada olukordi, kus oleks arutatud seda või mõtiskletud selle üle, kes nad on rahvuselt. Samuti ei toimunud arutelusid teiste rahvuste esindajate üle. Siin tuleb märkida, et kõik nad õppisid üsna homogeenses keskkonnas, mis tähendab, et nende emakeel ei erinenud ümbritseva sotsiaalse keskkonna valdavast keelest. Samuti ei olnud nende keskkonnas selgelt eristuvaid vähemusi. Seega teiste sõnadega öeldes, ei olnud neil otsest põhjust või ajendit ennast kehtestada teatud rahvuse esindajana või kuidagi ennast teistest eristada .

Koolikonteksti on samuti välja toodud ironiaga:

Millal ma sain aru [et olen ukrainlane]? Vist siis, kui ma tulin kooli, meil olid ukraina keele tunnid, õpetaja ütles: „Lapsed, see on teie emakeel, õppige seda ning ärge unustage.“ Siis ma sain aru, et ma olen ukrainlane (naer) /.../ Noh, ma ei mäleta. (Harkiv, Vladik)

Selline irooniline suhtumine kooliperioodi ning õpetamise mõjusse võib viidata sellele, et intervjueeritav ei näe koolis õpetamisel mingit tähtsust rahvusliku identiteedi kujunemisele. Samuti viitab asjaolu, et inimene ei mäleta, millal ta hakkas tundma ennast ukrainlasena, sellele, et see ei pruugi olla inimese jaoks oluline. Nagu olen rõhutanud, sünnib narratiiv interaktsioonis, seega rahvuse teemal rääkisid osalejad seetõttu, et mina kui uurija küsisin nendelt seda. Teistes kontekstides ei pruugi inimene selle peale mõelda. Samas tähendab sündmuste meenutamise ja tõlgendamise asjaolu iseenesest, et need omavad tähtsust.

Vahekokkuvõte: Peamiseks kooliperioodil ilmnenud huvipakkuvaks tegevuseks on keskkonnapoolse surve tekkimine. Kooliperioodi analüüsimisel eristusid järgmised rahvusliku identiteedi kujunemist mõjutavad asjaolud. Esiteks, laste puhul, kes eristusid oma rahvusliku väljenduse poolest (intervjueeritavad tõid esile eelkõige keelt), ilmnes mõnel juhul soov rõhutada seda eristumist ning esitleda ennast teistsugusena, teistel juhtudel oli parimaks strateegiaks valitud kohanemine enamusgrupiga. Teiseks võisid enamusgruppi esindavad lapsed rõhutada teiste eristumist endist või tajuda teiste eristumist kui normi. Kolmandaks ei tajunud lapsed homogeensetes keskkondades, et neil oleks olnud vajadus kuidagi rõhutada oma rahvuslikku identiteeti. Kui varases lapsepõlves ei olnud eneseeristumine veel veendumuste, vaid pigem tajumise ning koduse keskkonna tasandil, siis koolieas on eristumine jõudnud rohkem põhimõttelisele tasandile. Koolis hakkas intervjueeritavatel endil tekkima arusaam rahvuslikust kuuluvusest ning sellest, millised on teised. Selline erinevustest arusaamine väljendus mingil määral ka solvangutes ning nendele reageerimises. Oluliseks osutus ka konteksti muutus, enamasti üleminek nii-öelda „nõukogudeaegsetest stereotüüpidest“, ehk arusaamast, et ukrainlased ja venelased on üks rahvas, õpetamise juurde, kus rõhutati ukraina keele tähtsust ning ukraina rahvuslust.

ÜLIKOOI NARRATIIVID

Nagu varem öeldud, on mõned intervjueeritavatest vahetanud elukohta pärast keskkooli lõpetamist seoses ülikooli astumisega. Tuleb rõhutada, et kui koolis õppimise ajal algas mõnede intervjueeritavate puhul oma rahvusliku identiteedi teadvustamise tunnetamine, siis ülikool kujunes mitme osaleja puhul oluliseks faktoriks, millal toimus oma identiteedi ümbermõtestamine või oma veendumuste kinnitamine. Nagu intervjueeritavate kirjelduses on välja toodud, õppis suur osa noortest veel ülikoolis, seega ei ole ülikooliperiood veel lõppenud ning seega ei pruugi ülikoolis toimunud sündmuste mõju osalejatele endile olla intervjuu läbiviimise hetkel veel selge. Kõik intervjueeritavad, kes on rõhutanud ülikooliperioodi tähtsust rahvuslikule identifitseerimisele, peavad ülikooli astumist uueks etapiks rahvusliku identiteedi teadvustamises. Samuti on ülikooli ajal toimunud olulisi sündmusi mainitud teatud pöördepunktidenä rahvusliku teadvuse tärkamises.

Žanna ning Dima õppisid ülikoolis vastavalt ukraina filoloogiat ning ajalugu. Mõlemad toovad välja, et selliste erialade õppimine annab palju juurde oma rahvusliku identiteedi kinnitamisele ning enesemõtestamisele. Õppides ajalugu, eriti Ukraina ajalugu, saad aru esivanematest ning sellest, mida tähendab olla ukrainlane. Ukraina filoloogia õpingud tutvustavad ukraina kultuuri elemente ning traditsioone, millega ei ole varem kokku puutunud. Samuti rõhutab Žanna, et tema ülikoolis õppimise ajal oli ukraina keele rääkimine moes. Nagu olen varem rõhutanud, on rahvuslik identiteet ümbritseva maailmaga interaktsioonis tekkiv konstruktsioon. Humanitaarteaduste õppimine tähendab teistsuguse maailmapildi tekkimist. Nimelt ei pruugi inimene tavaolukorras mõelda sellest, kes ta on rahvuselt, kuid ajaloo või filoloogia õppimine sunnib inimest mõtlema selle peale, kes ta on eksisteerivas sotsiaalses ja kultuurilises ruumis. Seega mängib nimetatud juhtudel ülikool konteksti rolli, mis paneb inimest mõtisklema identiteedi teemade üle. Järelikult on siin huvipakkuvaks tegevuseks ajaloo ning kultuuri õppimine ning kooda on oma rahvusliku identiteedi ümbermõtestamine.

Teine moment, millal ma hakkasin tundma ennast ukrainlasena, see tähendab, et patriotilised noodid hakkasid mängima – siis kui ma astusin ülikooli. Ukraina filoloogia jätab tugeva jälje. (Kiiev, Žanna)

Teine sündmus, mis avaldas minule muljet, siis kui ma hakkasin teadvustama, et tõesti saan ennast pidada ukrainlaseks, – siis kui ma hakkasin õppima selles ülikoolis, katoliiklikus ülikoolis, siis kui ma astusin ajaloo teaduskonda, siis kui hakkasin tundma huvi Ukraina ajaloo vastu /.../ Siis ma hakkasin ennast võrdlema nende varasemate põlvkondadega, kuidas nemad said ennast teadvustada ukrainlastena, mida nad pidasid selle all silmas. Ning kes ma olen praegu. Võib öelda nii, et ma teadvustan ennast ukrainlasena mitme parameetri järgi: see on keel; see on riik, kus ma elan; see, et ma olen siin sündinud. (Lviv, Dima)

Võib öelda, et vastavalt Žanna ja Dima tõlgendusele toimub rahvuslikus teadmises muutus või kindlam teadvustamine siis, kui oled teadlik ajaloos toimunud protsessidest ning sündmustest, mis on viinud rahva kujunemisele. Samamoodi mängib olulist rolli traditsioonide teadmine ja teadvustamine, kuna traditsioonides peituvad rahva veendumused ning uskumused, samuti ajaloo elemendid. Oluline on siin märkida, et Žanna lapsepõlve olulisus põhines ka sellel, et vanaema tutvustas temale rahvatraditsioone. Valja rõhutas muinasjuttude tähtsust. Seega mängivad rahvusliku teadlikkuse mõtestamisel olulist rolli ajaloolised sündmused/tegelased ning teatud sümbolid (müüdid, traditsioonid).

Arina ning Ksenia on ülikooliajal kokku puutunud „solvangute“ olukorraga. Nagu sai käsitletud kooliaja analüüsi juures, olid solvangute olukorrad tingitud sellest, et lapsed eristusid keeleliste tunnuste poolest domineerivatest gruppidest ning seetõttu neid kiusati. Kui kooliajal kandis see pigem kiusamise vormi, st solvati seetõttu, et see oli tollel hetkel nii-öelda „moes“, siis ülikooliajal oli solvamine teise iseloomuga. Nimelt tähendas see isiklike veendumusi ning suhtumist ukraina kultuuri väljendamisse. Ksenia kirjeldab olukorda, kus ta ülikoolis õppimise ajal võitis üleukrainalise noorte kirjanike konkursi ning auhinnaks oli sõit Krimmi, kus olid erinevate linnade esindajad ning kõik suhtlesid ukraina keeles. Tagasitulekul Harkivisse soovis ta seda õhkkonda kaasa tuua ning selle põhiliseks väljenduseks pidas rääkimist ukraina keeles. Pärast seda, kui ta hakkas täiesti venekeelses keskkonnas rääkima ukraina keelt, puutus ta kokku resistentsiga:

Meil olid üsna head suhted kursusekaaslastega, ma ei saa öelda, et oma keele tõttu tundsin ennast teistsugusena. Kõik mõistsid, et see on minu omapära ning mõned austasid selle eest, et inimene on patriootiliselt küps. Nii. Aga kellelgi oli enda tõttu ja

minu tõttu piinlik. Noh, oot, oli olukord, kus ma tulin, hakkasin rääkima ukraina keelt... peatustes, järjekordades. Muidugi, tulin ülikooli, hakkasin rääkima kursusekaaslastega, ütlesin, et tänasest päevast hakkab rääkima ainult ukraina keeles, harjuge sellega ära /.../ see tähendab, rääkisin ühe päeva. Nii. Kui me läksime ülikoolist välja, jõudsim trollopeatusesse ning siis ütles üks tüdruk mulle, et tema ise on pärit Merefast⁶ ning kodus räägib suržikut⁷. Nii. Aga üritab ennast näidata linnadaamina, prouana, niimoodi. Ning tema ütles mulle: „Ksenia, sina räägid ukraina keelt, kusjuures kirjakeelt, aga mul on piinlik sinuga koos metrooga sõita“. Ning pärast seda ma teadvustasin endale, et niimoodi käituvad inimesed meenutavad mulle pimedaid kassipoegi. Ning kui nad suhtuvad sellesse küsimusse sedasi, siis teistes küsimustes on nad minu jaoks ebahuvitavad, ebakompetentsed, ebaküpsed isiksused. (Harkiv, Ksenia)

See olukord kirjeldab ukraina keele positsiooni Ida-Ukraina regioonis. Nimelt võidakse ukraina keelt tajuda kui maa keelt, samal ajal on linnaelanike jaoks vene keele rääkimine prestiižsem. Selline suhtumine on pärit ajaloost, kus veel kahekümnenda sajandi alguses ei rääkinud intelligents ukraina keelt.

Huvipakkuv tegevus selles narratiivis on solvamine, mille tulemusena Ksenia otsustas, et nii-öelda „solvajad“ on harimatud inimesed ning sõpru ja sõpruskonda tuleb valida vastavalt oma vaadetele. Nagu rõhutasime varem, tugevdas kokkupuude teiste inimeste solvangutega kooliajal rahvusliku mina tunnetamist ning soovi näidata oma eristumist teistest. Ksenia oli valinud sellise strateegia. Sarnase olukorraga oli puutunud kokku ka Arina, kuid erinevus seisnes selles, et sõbranna, kellega ta oli ukraina keeles suhelnud, loobus ukraina keeles rääkimisest selleks, et avaldada muljet teisele inimesele. Situatsioonid olid üsna analoogsed ning vastuseks mõlemale situatsioonile valiti käitumisstrateegia, mis seisneb oma veendumuste demonstreerimises ning soovis rõhutada ukraina kultuuriliste väljenduste tähtsust. Mõlemad situatsioonid muutusid intervjueeritavate jaoks murdepunktiks, mis pani oma veendumusi teistmoodi mõtestama.

Teised intervjueeritavad ei toonud välja ülikooli kui määravat faktorit isikliku rahvusliku identiteedi kujunemises. Mitmed osalejad ei maininud oma intervjuudes ülikooliajast erilisi

---

⁶ Väike linn Harkivi oblastis

⁷ Ukraina dialekt, mis kujutab endast vene ja ukraina keele segu

mälestusi, mis oleksid seotud rahvusliku identiteediga. Samas tuleb märkida, et nad on välja toonud, et rahvuslik identiteet ning arusaam enda rahvusest on midagi, mis on olemas tänu sünnile ning ei muutu. Niina toob välja „*Ma ei ole ennast kunagi identifitseerinud. /.../ Kui see ei tekita antagonisme – see on normaalne.*“ Olga on märkinud, et ülikoolis toimus kindlam teadvustamine, et ta soovib rääkida ainult ukraina keelt, seejuures ta ei toonud välja ülikooli tähtsust sellele, pigem oli teadvustamise tipphetk toimunud ajaliselt ülikoolis õppimise kestel.

Vahekokkuvõte: Ülikooliperiood osutus oluliseks nende jaoks, kes ülikoolis puutusid kokku teatud resistentsiga kaasüliõpilaste poolt ehk solvangute aspektiga, seejuures valiti käitumismudel, mis rõhutas eristumist teistest ning intervjueeritavate endi eripära. Samuti mängis ülikool olulist rolli rahvusliku eneseteadvuse kujunemises nende puhul, kes puutusid ülikooli ajal kokku rahvusliku kultuuri ning ajaloo elementidega, ehk humanitaarteaduste esindajate jaoks. Oluline on siin märkida, et intervjueeritavate puhul, kes elasid ja õppisid üsna homogeenses keskkonnas ning ei tajunud, et nad oleksid teistest eristunud, ei tunnetata, et ülikool oleks osutunud oluliseks.

RAHVUSLIKU IDENTITEEDI TUGEVNEMINE HETEROGEENSES KONTEKSTIS

Rääkides rahvuslikust identiteedist, tõid intervjueeritavad välja mitmeid situatsioone, milles teravnes identiteedi tunnetus või mis panid neid mõtlema ning ümber mõtestama identiteeti. Selliseid situatsioone võib jagada tinglikult kaheks: sattumine Ukraina teistesse linnadesse või regioonidesse ning teiste riikide külastused. Nii teisi Ukraina regioonide kui ka teisi riike külastades tuleb esile eristumise tunnetus. Huvitav on rõhutada, et eneseeristumine tuleb esile nii teiste riikide kui ka linnade külastamisel, mis viitab regionaalsele identiteedile, mida kirjeldan allpool.

Ei tea, kui täpselt ma seda väljendan antud juhul, kuna tundsin erinevalt ennast ukrainlaste seas, kes räägivad ukraina keelt, vene keelt, välismaalaste seas on teine tunne. Aga igal juhul tunned, et oled teistsugune. Pigem on see mõtlemise viis, see identiteet, mitte ainult keeleline faktor, enese sidumise faktor mingi kategooriaga, keelega. (Lviv, Inna)

Ukraina teiste regioonide külastamised on välja toodud kahes võtmes: keskkonna tunnetamine ning enesetunnetamine keskkonnas. Keskkonna all pean silmas kultuuriliselt teistsugust konteksti. Keskkonna tunnetamise aspekti toob välja Arina.

Meil oli selline... suur pettumus kaks kuud tagasi. Ma olen aspirant ning käisin konverentsil Poltaavas. /.../ Kui ma esimest korda seal käisin, see oli minu meelest kolmandal kursusel /.../ Minu jaoks oli see suur rõõm – ma nägin, et neil on busside peal ukrainakeelsed sõidumarsruudid. Nii. Ning üldiselt inimesed suhtlevad ukraina keeles. Minu jaoks oli see suur rõõm. Aga tulin ma, tähendab, sellel aastal ning kõik suhtlevad seal vene keeles. (Harkiv, Arina)

Antud narratiivis on huvipakkuv tegevus visiit teise linna. Kusjuures selle visiidi juures on oluline, et on toimunud negatiivne muutus ajalises perspektiivis. Tausta kirjeldamise juures räägib intervjuueeritav sellest, et keskkond oli meeldiv ning ukrainakeelne, erinev sellest, mis oli Harkivis. Muutus teise visiidi ajal seisnes selles, et enam ei räägitud tänavatel ukraina keelt. See kutsus esile pettumuse, kuna tegelik olukord erines oluliselt oodatust.

Enesetunnetamist teises keskkonnas on kirjeldanud Ksenia. Tema elas poolteist aastat Donetskis (linn Ida-Ukrainas, oluline osa elanikkonnast venelased) ning töötas seal lasteaias kasvatajana. Kuna tema emakeel on ukraina keel ning ta kirjutab oma raamatuid ukraina keeles, eristus tema teistest lasteaiatöötajatest. Ta elas Donetskis Oranži revolutsiooni⁸ ajal ning vastavalt tema mäletamisele toimus sellel ajal konteksti muutus, ehk lasteaias hakati õpetama ukraina keeles, tänu sellele oli ta edukas ning eeskujuks teistele lasteaiakasvatajatele. Kui lasteaeda oli vaja esitleda konverentsidel, saatis juhataja alati Ksenia, kuna tema oli erinev kõikidest teistest ning seetõttu teda väärtustati. Selles loos tundis inimene, et tänu eristumisele oma kultuurilistes väljendites, oli ta eriline ning hinnatud teiste poolt.

Ning isegi kui ma seal enam ei töötanud, helistasin ma talle [juhatajale], tema ütles: „Kseniakene, ma saatsin kohtumisele teise kasvataja, ning küsiti sinu kohta. Aga kuidas, teil on ju...“ Ning mul on meeldiv, et ma olin inimestele meelde jäänud ja minu puudumist märgati, mind mõisteti kõigi nende keeleliste veendumustega, minu põhimõtetega. (Harkiv, Ksenia)

---

⁸ Käesoleva töö kontekstis mõistetakse Oranži revolutsiooni all valimisi aastal 2004 ning nendega kaasnevaid demonstratsioone

Kahe loo puhul on jälle tegu kahe erineva situatsiooni tajumisega: mõlemas tunti, et ollakse teistest erinev, samal ajal tekitas eristumine ühel juhul positiivseid tundeid – uhkust selle üle, et oled teistest erinev, teisel juhul tekitas eristumine teistest ebamugavust.

Välismaareisid on kontekst, mis rõhutab rahvuslikku identiteeti ka nendel, kes ei ole varem selle peale mõelnud või seda tunnetanud, seejuures ei rõhutata päritolu Lääne-Ukrainast või Ida-Ukrainast, vaid tunnetatakse ennast ukrainlasena. Samuti esindatakse mitte ainult ennast, vaid tuntakse ennast rahva esindajana.

Mina ei mõtle iga päev, et kuulun ukraina rahva hulka. Aga kui ma lähen välismaale – ma mäletan, et esindan mitte ainult ennast. /.../ Kui ukrainlased on välismaal – see idalääs jääb tagaplaanile. Seda rõhutatakse poliitikute pool liialt. (Lviv, Niina)

Välismaareise kajastavaid narratiive võib tinglikult jagada kaheks: esimesena need, mis tähistavad igapäevast tunnetamist, et oled ukrainlane, ning teisena konteksti spetsiifiline tähelepanu ukrainlasele kui selle rahvuse esindajale. Teiste sõnadega on huvipakkuv tegevus kas eristumine teistest igapäevastes tegemistes või teatud situatsioonides rõhutamine, et inimene on ukrainlane ning vastavalt sellele peab ta käituma teatud viisil.

Eraldi pean vajalikuks välja tuua reisimist Venemaale, kuna samade linnade külastamine on tõlgendatud erinevate intervjuueritavate poolt erinevalt. Nimelt kirjeldavad Sergei ning Žanna seda, kuidas nad on tundnud ennast Moskvast. Sergei ei ole märganud mingit erinevust inimeste vahel ning teda võeti kohaliku elanikuna: „See tähendab, praktiliselt samad inimesed. Võib olla on mingi erinevus, aga põhimõtteliselt on see sama“. Nagu on mainitud intervjuueritavate kirjelduses, on Sergei jaoks venelased ja ukrainlased üks rahvas, samuti rõhutab ta lapsepõlve narratiivi kirjeldamisel, et koolis õppimise ajal ei tundnud ta eristamist venelaste ning ukrainlaste vahel. Samal ajal oli Žanna tunnetus teistsugune. Tema tunnetas igapäevases elus erinevust venelaste ja ukrainlaste kommete vahel.

Sarnases võtmes kirjeldab ka Inna seda, et Itaalias või Saksamaal eristuvad ukrainlased oma igapäevaste toimingute poolest. „/.../ Aga kui me räägime olmeasjadest, näiteks tapeetide valikust siis me torkame väga silma“.

Olukorrad, kus avaldus konteksti spetsiifiline tähelepanu ukrainlasele kui selle rahvuse esindajale, olid seotud eelkõige õpingutega välismaal. Inna õppimise ajal Berliinis ning Žanna õppimise ajal Eestis pöörati seminaridel või ühistel filmide vaatamistel vajadusel tähelepanu sellele, et nad on Ukrainast ning saavad rääkida sellest, kuidas Ukrainas asjad tegelikult olid, see puudutas nende puhul nõukogudeaegse situatsiooni kirjeldust ning Oranži revolutsiooni. Sisuliselt ei pööratud neile tähelepanu kui ukrainlastele, vaid kui inimestele, kes on nimetatud küsimustes eksperdid. Samas rõhutavad välismaad külastanud intervjuueeritavad, et on kokku puutunud teatud kindla suhtumisega välismaalaste poolt ning on pidanud kirjeldama, milline Ukraina on, ning teatud juhtumitel muutma seda suhtumist. „*Tahtsin rääkida, tahtsin inimesteni tuua. Me ei ole üks postkommunistlik riik. Me oleme üks riik*“ (Žanna, Kiev). Tuleb esile aspekt, millest rääkisime ülevalpool, nimelt representatsioon, et olles ukrainlane välismaal, esindatakse rahvast.

Veel oli teine situatsioon, küsiti, kas tõesti jooksevad karud talvel ringi? Sarnane olukord oli Saksamaal: kas teil tõesti sõidavad talvel vankrid hobustega? Jah, sõidavad, pühade ajal. Küsib, kas meil on arvutid. Noh jah, on olemas. Pärast see saksa poiss, kelle juures ma vahetuse raames elasin, ma tõin ta siia. Tema oli siis üllatunud, et siin, selgub, on ka tsivilisatsioon! (Lviv, Dima)

Nagu näeme, tunnetab inimene välismaal olles, et on kohustatud näitama oma riiki ja ennast parimal viisil ning seeläbi muutub ka tema eneseteadvustamine. Nagu Dima ise välja toob, laieneb reisisides silmaring ning inimene hakkab käituma teisiti.

Võimalik, et see on ajalooliselt niimoodi kujunenud, et ukrainlased ei käinud NSV Liidu ajal kuskil Euroopas. See tähendab, keegi kuskil ei käinud, kõik olid suletud siin ning elasid sellises keskkonnas – see on minu oma, see on minu korter, see on minu tualett, see on minu rõdu, ning see, mis on nende taga – see mind ei huvita. (Lviv, Dima)

Vahekokkuvõte: Noored tunnevad rohkem ennast ukrainlastena eriti nendes olukordades, mis erinevad nende igapäevaelust, nimelt teravneb rahvusliku identiteedi tunnetus olukordades, kus tuntakse, et ollakse teistest erinevad. Oluliseks momendiks on asjaolu, et tekivad eristumised ka ühe riigi sees ning suhtlemisel ukrainlastega, kes räägivad teist keelt, see tähendab mitte seda keelt, mida inimene ise räägib. Selline tunnetamine viitab regionaalse

identiteedi eksisteerimisele. Keskkonnades, mis on oluliselt erinevad Ukrainast, kaob enesesamastamine Ukraina teatud osaga, asemele tekib soov esindada Ukrainat tervikuna.

REGIONAALNE IDENTITEET NING „MINA-SLAAVLANE“ TASAND

Nagu eelmises peatükis välja tõin, on intervjueeritavad kirjeldanud reise Ukraina teistesse linnadesse kui olukordi, kus rahvuslik identiteet väljendub teravamalt. Osalt on see tingitud linnadevahelistest erinevustest Ukrainas, millest olen käesolevas töös kirjutanud. See omakorda viitab regionaalse identiteedi eksisteerimisele, ehk samastamisele mitte Ukraina, vaid konkreetse linnaga. Kuigi olen ülalpool rõhutanud, et teisi riike külastades kaob soov eristada Ida- ning Lääne-Ukrainat ning tunnetatakse ennast terve rahva esindajana, töid peaaegu kõik intervjueeritavad välja, et nad tunnevad ühtekuuluvust selle linnaga (oblastiga), kus nad on sündinud ning elanud.

Žanna ning Arina, kes on oma elu jooksul vahetanud elukohta, rõhutavad, et nende puhul ei mängi lokaalne identiteet olulist rolli. Arina ei samasta ennast oma sünnikohaga (Donbassiga), kuna tema vanemad ei ole sealt pärit. Siin tasub mainida, et lapsepõlves eristus Arina kultuuriliselt sünnikoha keskkonnast. See tähendab, et samal ajal kui kodulinn oli venekeelne, oli Arina perekond ukrainakeelne, sügavate ukraina traditsioonidega. Seega võib enda mittedamastamine sünnilinnaga olla põhjustatud selles linnas eksisteerivatest vastuoludest, ehk teiste sõnadega, inimene ei tundnud ennast vabalt oma kultuurilistes ilmingutes. Samuti ei tunne Arina, et tema oleks kuidagi seotud selle elukohaga ning väljendaks kuidagi kohalikku mentaliteeti. Žanna jaoks ei ole päritolulinn tähtis, kuna regionaalsed erinevused hajusid tema puhul ära.

Kõik teised intervjueeritavad arvavad, et regionaalne identiteet on väga oluline, kuna igal linnal on oma iseloom ning seega on linnaelanikel kohalik mentaliteet. Sergei ütleb, et „*mul on konkreetne isamaa – Harkiv*“, mis tähendab, et linnaga, kus inimene on sündinud ja elanud, tuntakse tugevat seost. Ksenia toob välja: „*Aga vist alati olen üritanud öelda, et olen Harkivist /.../ Ning ma olen uhke selle üle, et olen Harkivist*“. Huvitav on samuti rõhutada, et isegi need inimesed, kelle jaoks ei ole ukraina identiteet tähtis, need, kes ei ole selle peale mõelnud, arvavad, et regionaalne identiteet mängib olulist rolli. Selle võimalikuks põhjuseks on asjaolu, et noored puutuvad sagedamini kokku teiste linnade või regioonide esindajate kui

teiste rahvaste esindajatega, seega tunnevad nad oma eristumist siis sagedamini ja teravamalt: „Siis kui ma olen teiste regioonide ukrainlastega, olen ma Galitsiast, see tähendab Lvivist“ (Lviv, Inna).

Noorte arvates mõjutab linna mentaliteet neid endid ning sageli teadvustamata tasemel: „Harkiv on suurlinn. See, et me elame linnas, kus on poolteist miljonit elanikku, jätab jälje.“. (Harkiv, Vladik). „Siin on oma mentaliteet, siin on see, mis on minuga. Sellised asjad on teadvustamata tasemel“ (Lviv, Inna).

Nagu suhtlemisel teiste rahvastega, tunnetavad noored, et suheldes teiste linnade esindajatega esindavad nad oma linna või regiooni: „mul on tuttav arhitekt Lvivist, tema ütles, et sellest, milline on inimene, kujuneb tal ettekujutus linnast“ (Harkiv, Ksenia). Samuti järeldatakse inimese välimuse, käitumise ning keele järgi, kust linnast inimene on, kuna eksisteerivad teatud ettekujutused linnade esindajate kohta.

Kui ma ootasin Kiievis saatkonnas viisat, olid seal venelased ning kui nad küsisid järjekorra kohta, vastati neile, et seal on tüdrukud Lvivist, teie olete nende taga. See tähendab, meid identifitseeriti, et me oleme Lvivist, sest me rääkisime ukraina keelt. Aga kui me oleksime Ternopilist... Noh ma ei tea, aga öeldi, et meie oleme Lvivist. (Lviv, Inna)

Erinevalt regionaalsest identiteedist, ei mängi globaalsem identiteet olulist rolli. Samastamist grupiga „slaavlasted“ ei tunta seetõttu, et see on liiga kaugel ja heterogeenne ning hõlmab ka neid rahvusi, kes on oluliselt erinevad venelastest või ukrainlastest, seega slaavlastel ei ole ühendavat faktorit.

Slaavlasted on väga suur grupp, nii-öelda. Slaavlasted on ka albaanlasted, ning poolakad. Need ei ole venelased või ukrainlasted. (Harkiv, Sergei)

Slaavlastega samastatakse ennast teatud määral seetõttu, et kuulutakse objektiivselt sellesse etnilisesse gruppi, kuid kellegi jaoks ei mängi see elus olulist rolli ning see samastamine jääb tasemele „tean, et olen“: „See on minu ajalugu, kust ukrainlasted pärinevad, noh, tähendab, seal on minu juured, seetõttu mina olen slaavlane. Puhtalt nii, formaalselt“ (Kiiev, Olga). Tütarlapsed rõhutavad, et nad on slaavlasted, kuna eksisteerib arvamus, et slaavi naised on ilusad.

Vahekokkuvõte: Noored ukrainlased samastavad ennast enamasti selle regiooniga, kus nad on elanud ning sündinud. Eriti väljendub see suhtlemisel teiste regioonide esindajatega. Intervjueeritavate arvates ühendab teatud regioonis elavaid inimesi kohalik mentaliteet, mis väljendub käitumises ning mõtlemises, seega on olemas ühe territooriumi inimesi ühendav oluline faktor. Seevastu globaalsem identiteet, nagu slaavlasteks olemine, ei mängi rolli, kuna slaavlastel ei ole ühendavat faktorit.

SOLVANGUTE NARRATIIVID

Solvamised on osaliselt kajastatud kooli- ning ülikooliperioodide juures. Nendel perioodidel on intervjueeritavad kogenud solvanguid teiste poolt või solvanud teisi seoses kultuurilise väljendusega (eelkõige keelega). Kirjeldatud solvangud olid seotud konkreetse kontekstiga, täpsemalt kooli ning ülikooliga. Samas toovad uuritavad välja solvamisi ka kontekstiväliselt, see tähendab konkreetsete narratiividena, mis omavad iseenesest tähtsust.

Intervjuudest tulenevalt solvatakse teisi enamasti keelelisel tunnusel. See tähendab rääkimist teises keeles ei võeta vastu ning tunnetatakse kui midagi võõrast ning seetõttu rõhutatakse seda eristamist.

Intervjuudes kõige rohkem nimetatud ja kõige teravamalt tajutud solvang on „bandeeralane“ [бандерівець]. Intervjuudes on välja tulnud ka ajaloolised narratiivid, kus esineb Stepan Bandera⁹ kui ajalooline isik, kelle tegusid tõlgendatakse tänapäeval erinevalt ning taoline tõlgendus tekitab pingeid. Ajaloolised narratiivid on kirjeldatud allpool. Nimetatud solvang tähendab seega ajaloolise tegelase kujundi üleviimist teatud tüüpi ukrainlastele. Seda tüüpi solvangud esinevad olukordades, kus inimene räägib venekeelses keskkonnas ukraina keelt.

Minu vanaisa on ukrainakeelne, aga annab loenguid ülikoolis vene keeles. /.../ Tema hakkas kunagi minuga trollis lihtsalt ukraina keeles rääkima, inimesed said tema peale kurjaks: „Bandeeralane!“ Nii. (Harkiv, Arina)

Selles narratiivis ei ole välja toodud koodat. Huvipakkuv tegevus on iseenesest solvamine ning konteksti kirjelduses on välja toodud see, et inimene hakkas venekeelses keskkonnas

---

⁹ Ukraina vabastusarmee üks liidritest Teise maailmasõja ajal. Organisatsiooni peamiseks eesmärgiks oli Ukraina iseseisvus ning vabastamine bolševismist, selleks oli alguses peamiseks partneriks Saksamaa.

rääkima ukraina keelt. Selline eristumine iseenesest kutsub esile solvamisi teiste inimeste poolt.

Solvangud kujutavad endast sageli konfliktseid situatsioone, kus reaktsiooniks solvamisele üritab inimene sellele vastata. „*kui kuulevad ukraina keelt, kohe – bandeeralane, sind võidakse solvata, võidakse karjuda*“ (Kiiev, Olga). Samas, olenemata sellest, et solvangute terminid on ukrainlastele teada, võivad need terminid kuni nende tähenduse teadasaamise hetkeni olla arusaamatud. Nagu öeldud, on Bandeera ajalooline tegelane, kelle tegusid tõlgendatakse erinevalt, seega võib termin „bandeeralane“ olla mõistetav mitut moodi.

Kui ma esimest korda käisin Krimmis, rääkisin ma seal ukraina keelt. Mingid noormehed ütlesid: „Bandeeralane“. Mina olin nii uhke, arvasin alguses, et nemad tunnetavad mind kui ukraina rahva tütart, patriooti. Pärast hakkasin mõtlema: „Stopp, miks see oli öeldud sellise häälega?“ (Lviv, Valja)

Solvamise aspekt ei ole siin iseenesest nimetamine teatud sõnaga, vaid sõna tähenduse väärtõlgendamine. Seetõttu ei ole inimese enda reaktsioon solvumisele samastamisele selle tegelaskujuga, vaid sellele, et ajalugu tõlgendatakse teistmoodi ning ühe ajaloolise isikuga samastatakse kõiki ukraina keelt rääkivaid inimesi. Solvumist tekitab mitte sõna, vaid sellele sõnale omistatav tähendus. Ajaloolised narratiivid ning samuti Bandeera kui ajaloolise isiku erinevad tõlgendused on toodud välja vastavas alapeatükis.

Tuuakse välja ka teisi solvanguid, enamasti ollakse kokku puutunud sõnaga „hoholl“, mis tähendab ukrainlase pilkenimetust. Huvitav on ka see, et „hoholli“ võidakse tajuda kui midagi normaalset ning iseenesest võetavat või kui solvangut. Seda tajutakse ühelt poolt irooniliselt, teiselt poolt, kui see väljendab viha ukrainlaste vastu või põhimõttelisi veendumusi, siis reaktsioon on sarnane sellele, kui kuuldakse sõna „bandeeralane“ (seega solvumine).

Oot, tead, kui seal „hohollid“. Jah, ma olen hoholl. Sina oled moskal, mina olen hoholl. Aga kui tekivad rahvuslikud veendumused, sellised negatiivsed noodid, see hakkab sees mängima: „Mis õigus on sul niimoodi rääkida?“ (Kiiev, Žanna)

Nagu rõhutab Dima, on „hohollideks“ kutsumine provokatiivne küsimus ning ei tasu sellele reageerida. Samas kujutavad solvamised endast sageli inimesi omavahel ühendavat faktorit.

Teiste sõnadega, solvangute olukorrad põhinevad sageli vastuoludel: keegi väljendab oma põlglikku või negatiivset suhtumist, teine reageerib sellele vastavalt kas konfliktiselt või mittekonfliktiselt. Olukorras, kus solvatakse mitut inimest, ehk tervet gruppi, on see gruppi ühendavaks faktoriks.

Kunagi me olime Berliinis, ning seal oli koolis kaheksa ukrainlast erinevatest linnadest /.../ Aga kui me tegime õhtusööki, ütles üks poiss: „Mida hohollid meile tegid.“ Üks tüdruk vastas, et kui sa oled hoholl, siis mine otsi oma diasporaad, sest siin hoholle ei ole. Meie ei tahtnud teda solvata, aga see solvas meid. Mida tähendab hoholl? See on väga solvav. Pärast hakkasid kõik ukrainlased seda arutama, ning seda poissi me kuidagi ei mõistnud. Aga see näitas ühist suhtumist sellesse küsimusse. See oli solvang ning meie reageerisime sellele ühiselt. (Lviv, Inna)

Ülalpool nimetatud solvangud kajastavad olukordi, kus ukrainlasi solvatakse enamasti keele pärast või lihtsalt ukrainlaseks olemise eest. Samas tunnevad ukrainlased, kes teatud põhjustel räägivad ukrainakeelses keskkonnas vene keelt, et neid rõhutakse, kuigi neil on endal õigus valida seda, mis keelt nad räägivad. Kõik ukrainakeelsed osalejad on rõhutanud, et suhtuvad tolerantselt sellesse, kui teised räägivad vene keelt. Samas on venekeelsed intervjuueeritavad tajunud seda, et vene keeles rääkimine põhjustab negatiivset suhtumist teiste poolt.

Mulle ei meeldi see, mis on Lääne-Ukrainas. Mina käisin abikaasaga. Tema räägib vene keelt, mina vastan talle vene keeles. Kui meid peatatakse ja küsitakse, et „mis keeles te räägite“. Mis vahet sellel on? (Žanna, Kiev)

Vahekokkuvõte: Solvangute narratiivid esinevad heterogeensete keskkondade olukorras, see tähendab, et selleks, et oleks solvaja ja solvatav, peavad nad mingi tunnuse puhul erinema, mis eeldab ka seda, et solvajal peab eksisteerima veendumus või suhtumine, mis on omaks võetud kas läbi isikliku kogemuse või tänu sotsiaalse keskkonna survele. Intervjuueeritavad, kes on elanud alati homogeenses keskkonnas, nagu Sergei, Vladik ning Niina, ei mäleta solvangute ilminguid, mis oleksid seotud rahvusluse ning selle väljendustega.

SÜMBOLID, TRADITSIOONID

Rääkides sellest, millised Ukrainas toimunud olulised sündmused soodustavad inimeses enda Ukrainaga samastamise soovi tekkimist või vastupidi hävitavad Ukraina mainet, töid intervjueeritavad mitmeid näiteid, mida tinglikult võib jagada kolmeks. Esimene grupp on Ukrainat kirjeldavad sümbolid, mis tähendab inimesi, sündmusi või toiminguid, tänu millele on Ukraina tuntud. Teine grupp on niinimetatud „šarovarštšina“ ehk intervjueeritavate sõnul Ukraina kirjeldamine läbi olmeliste tunnuste nagu rahvariided ja rahvussöök. Kolmas grupp on poliitilised sündmused, kuna teadaolevalt ei ole Ukraina poliitiline situatsioon stabiilne ning see tõmbab endale tähelepanu. Järgnevalt kirjeldame nimetatud sümboleid üksikasjalikumalt.

Ukrainat kirjeldavad sümbolid

Intervjueeritavad rõhutavad, et viimasel ajal toimunud võidud tekitavad soovi samastada ennast Ukrainaga, rääkida võitudest ka teistele. Riigi prestiiž tõuseb, kui on palju asju, mille üle uhkust tunda ning mida teistele näidata. Sündmusi või isikuid tajutakse kui sümboleid, mille poolest Ukraina on tuntud, ning seeläbi on need olulised selles mõttes, kuidas Ukrainat tajutakse.

Noh selge mida rääkida kui lahe Ukraina on, näiteks, Ruslana võitis Eurovisiooni, Klitškod on tublid. Jana Klotškova – kuldne kalake, Andrij Ševtšenko on parim ründaja jalgpallis. See tähendab, see on imidž, mida rohkem me võidame, seda rohkem on meil kaarte, millega mängida. (Harkiv, Arina)

Rõhutatakse, et mida kaugemal on teised riigid Ukrainast, seda vähem Ukrainast teatakse ning ettekujutus Ukrainast võib olla vale. Seetõttu alustatakse oma riiki tutvustades sageli just võitudest, kuna nendest teatakse. Noored püüavad rõhutada just positiivseid aspekte. Samas tuuakse välja ka negatiivset mainet, mida iseloomustavad rahvusvaheliselt tuntud sündmused ning sellisel juhul võib tekkida piinlikkus oma riigi pärast.

Riigi imidž... Somaalia lugu, jah? /.../ Lugu ukrainlastega. Noh sa tead, kuidas see toimus – terve aasta me ei saanud midagi teha, pöördusime kellegi kaudu... see oli õudne. Meid lihtsalt alandati. (Sergei, Harkiv)

Sellised narratiivid on pigem kogemuste narratiivid, sest kuigi otseselt ei ole need juhtunud intervjuueeritavatega, kogevad nad nende mõju endale. Huvipakkuvad tegevused on Ukraina esindajatega toimunud sündmused, mida teatakse rahvusvaheliselt. Huvitav, et koodas on keelekasutuses mõiste „meie“, ehk kirjeldatud sündmustest sõltub, kas „meie“ saame tunda uhkust või „meid“ alandati. Selline „meie“ – arusaam võib viidata ühelt poolt ühtekuuluvustundele, kus kaob ära erinevus Ida-Lääs ja eksisteerib arusaam „meie kui ukrainlased“, teiselt poolt võib see viidata eristamisele „meie-nemad“ ehk just Ukraina ning mitte teine riik. Samas, dihhotoomia „meie-nemad“ on oluline kes-me-oleme teadvustamisel ehk rahvusliku identiteedi kujunemisel. Seega omavad Ukrainas toimuvad sündmused otsest mõju sellele, kuidas Ukraina elanikud ennast identifitseerivad.

Teine kategooria, mida nimetatakse Ukrainale iseloomulikuna, on traditsioonid. Ühelt poolt kirjeldatakse, et traditsioonid on väga ilusad ning erilised, teiselt poolt toonitatakse, et traditsioonid on hakanud ära kaduma ning nendesse ei panustata nii nagu varem, seega on see hakanud jääma tagaplaanile. Samas on traditsioonid olulised, kuna kujutavad endast kultuurilist eripära.

Aga... praegu isegi need koljadnikud¹⁰, kes tulevad, nad ei vaheta riideid, nad ei tea koljadkasid, nad ei tule eesmärgiga naerda, lõbustada inimesi, soovida neile õnne. Nad ei tee seda hingega, et ma külvan teile teravilja ning teil on terve aasta hea ning õnnelik. Nad ei tee hingega, seetõttu ei toimu ootamist. Ning võimalik, et seetõttu ei lase inimesed neid enam sisse. (Ksenia, Harkiv)

Ülaltoodu põhjal võib öelda, et nii positiivsed kui ka negatiivsed Ukrainas toimunud sündmused ning tendentsid tekitavad noortes vastavat reaktsiooni – kas soovi rõhutada neid ning tutvustada teistele või eemalduda neist ning mitte samastada ennast Ukraina elanikuna sellise sündmusega. Tänu sündmustele, mis ei ole toimunud otseselt intervjuueeritavatega, vaid Ukraina esindajatega rahvusvahelisel areenil, tekib noortel meie-tunnetus.

---

¹⁰ Koljaduvannja – traditsioon, mille järgi külastavad lapsed jõulude ajal peresid, puistavad nende kodudes laiuli teravilja soovidega, et järgmine aasta oleks viljakas ning õnnelik.

„Šarovarštšina“

„Šarovarštšina“¹¹ termini tõid intervjuudes sisse Lääne-Ukraina ning Kiievi noored ukrainlased, Ida-Ukraina esindajad ei ole kuulnud seda terminit. Sisuliselt tähendab see termin asjaolu, et ukraina rahvuslikku kultuuri kirjeldatakse olmelistes terminites, mis tähendab, et taastoodetakse suhtumist, et Ukraina – see on „horilka“¹², pekk, rahvuslikud riided“. Seda peavad Lääne-Ukraina noored kultuuri väikeseks osaks, selle väliseks ilminguks. Ukrainlaseks olemine tähendab nende arvates nii sisemist tunnetust kui väliseid ilminguid, kusjuures need peavad olema kooskõlas. Ainult välise rõhutamisest ei piisa, seda enam, et need kujundid, millest koosneb „šarovarštšina“, on ainult osa sellest, mida kujutatakse maalidel ning jutustustes. See ei ole reaalne kaasaegne Ukraina, mis on arenenud palju kaugemale. Aga just „šarovarštšina“ poolest on Ukraina tuntud.

Aaa see lodjapuu¹³, ööbiku keel – me kasvasime sellest üle, ma pean silmas neid stereotüüpe, nagu oleme harjunud, Venemaa – lapti¹⁴, kapsasupp ja nii edasi. (Harkiv, Ksenia)

Meie kohta teatakse vähe peale šarovarštšina, mille poolest Ukraina on tuntud, ilma varenikuteta, ilma horilkata. (Inna, Lviv)

Need ukrainlased, kes on käinud välismaal ning kokku puutunud diasporaaga, rõhutavad samuti, et ukrainlaste kogukondade esindajad välismaal peavad „šarovarštšinat“ Ukraina kultuuriks, seega nende mõtlemine ei ole kaasaegne ning nad on kinni vanades ettekujutustes. „Tallinnas, kui me suhtlesime skautidega, nad püüdleivad millegi uue, kaasaegse poole. Aga panna tikitud särgid selga ning laulda – see on läinud!“ (Žanna, Kiev).

Poliitilised valimised kui identiteedi valimine

Kuna Ukraina poliitiline elu ei ole stabiilne ning on pidevas muutumises, osutusid ka poliitilise elu narratiivid rahvuslikust identiteedist rääkides olulisteks. Siinkohal peab

---

¹¹ шароварщина, sõnast шаровари – kasakate püksid

¹² Viina ukrainakeelne nimetus

¹³ Rahvuslik puu

¹⁴ Venemaal rahvuslikud jalanõud, mida kandsid enamasti maaelanikud

märkima, et poliitilisi tegelasi ning valimisi peetakse sümboliteks, mis tähendab, et isikutele või sündmustele omistatakse sümbolset tähtsust.

Oluliseks momendiks on kindlasti Oranž revolutsioon, mis kujutas endast kahe poliitilise eliidi võitlust, mille tagajärjel muutus võim Ukrainas. Oranži revolutsiooni sündmused on iseenesest usu, rahvusliku vaimu ning tegutsemise sümbol: „*Ning seal, revolutsioon, inimesed läksid väljakule, midagi tahavad, karjuvad. See on vist ainukene moment minu 23 aasta jooksul, kus inimesed tegid midagi usuga*“ (Harkiv, Ksenia). Sündmuse tõlgendused on noortel erinevad: paljud noortest on ise käinud demonstratsioonidel, kandnud värvilisi paelu¹⁵. Hetke, millal tuli pettumine, tõlgendatakse erinevat moodi:

Võimalik, et kui me 2004. aastal oleksime valinud (...) selle Janukovitši, kes lõppkokkuvõttes tuli meile presidendiks, et... Kutšma järglane. See oleks jah, oleks halb. Aga vähemalt meil ei oleks seda viit aastat kurat teab mida. (Harkiv, Sergei)

Aga mina tahan sulle öelda, isegi kui Lääne-Ukrainas meil kahe või kolme aasta pärast [hakkasid inimesed rääkima]: „Kõik, Justšenko on nii halb, mille jaoks ma seisin tollel revolutsioonil“ mina absoluutselt... ütleme nii, mul ei olnud seda negatiivset suhtumist. (Kiev, Olga)

Oranži revolutsiooni narratiiv on ühelt poolt sündmuse narratiiv, st noored osalesid ise demonstratsioonidel ning jälgisid toimuvat, teiselt poolt kogemuse narratiiv, kuna kõik tollel ajal toimunud sündmused on intervjuueeritavate jaoks tähenduslikud. Kaks poliitilist figuuri, kelle vahel toimus valimine, kujutasid endast kahte sümbolit: ühelt poolt läänemeelne natsionalism, teiselt poolt seotus Venemaaga, Ida regiooni esindaja. Seega sarnaneb valik identiteedi valimisega, ehk nagu olen välja toonud käesolevas töös – kaks Ukraina osa erinevad ajalooliselt ning erinev on ka praegune olukord. Kaks kandidaati sümboliseerisid kahte Ukraina osa. Tähenduslik on analüüsis see, et ainult Sergei mainis, et oleks võinud teha teistsuguse valiku, kui seda tehti, kusjuures Sergei on ainuke osalejatest, kelle arvates ukrainlased ja venelased on üks rahvas.

---

¹⁵ Oranži revolutsiooni ajal tähendas paelte kandmine teatud poliitiliste veendumuste väljendamist: oranž värv tähendas Juštšenko pooldamist, sinine – Janukovitši pooldamist.

Peale Oranži revolutsiooni nimetati ka Ukraina esimese presidendi valimisi. Nagu Juštšenko sümboliseerib intervjueeritavate sõnul ukrainlast-natsionalisti, rõhutatakse samuti, et esimestel presidendi valimistel aastal 1991¹⁶ ei valitud presidendiks dissidenti, nagu see oli teistes nõukogudejärgsetes riikides. Mainitud valimistel oli seega sarnane olukord Oranži revolutsiooniga: ei valitud inimest, vaid sümbolit.

Vahekokkuvõte: Riigi mainet peetakse selles mõttes oluliseks, et oleks soov samastada ennast riigiga. Leitakse mitmeid positiivseid tegureid, mille poolest Ukraina on tuntud, samas ollakse kriitilised selles osas, et riiki ning ukrainlasi samastatakse olmeliste ilmingutega nagu rahvuslik söök või rahvariided. Siinkohal mängivad rolli mitte ainult traditsioonid ja kultuurilised aspektid, vaid ka poliitiline elu. Poliitilises elus olulisi tegelasi ning sündmusi peetakse ka teatud sümboliteks.

AJALOOLISED NARRATIIVID

Nagu kirjeldasin solvangute narratiivide juures, mainivad noored rahvusliku identiteedi kontekstis ka erinevalt käsitletavaid ajaloolisi narratiive.

Samuti nagu solvangute narratiivi analüüsimisel, mängib siin kesket rolli Stepan Bändeera, kelle isiksust ning tegusid tõlgendatakse erinevalt. Siinkohal peab mainima, et Valja vanaema ning tema vanaema õed osalesid ise Ukraina Vabastusarmee ("Ukrayins'ka Povstans'ka Armiya"¹⁷) ehk UPA tegevuses. Seega on tema tõlgendus tingitud perekonna kontekstist, kuna teised intervjueeritavad ei ole isiklikult UPAGA seotud, võib nende tõlgendus seega olla tingitud koolis saadud teadmistest, ühiskonnast eksisteerivast tõlgendusest või muudest asjaoludest.

Intervjueeritavad toovad ise välja erinevaid tõlgendusi selle ajaloolise isiku kohta:

Ma saan aru, et üks tegelane Teise maailmasõja ajal tundis ennast patrioodina ning otsustas, et Nõukogude Liit koos Staliniga on halb ning on vaja vabastada Ukraina nende

---

¹⁶ Valimiste tulemusena valiti presidendiks Leonid Kravtšuk. Tema peamiseks konkurendiks oli Jaroslav Tšernovil, kes Nõukogude Liidu viimastel aastatel oli aktiivne dissident.

¹⁷ Sõjaväeline organisatsioon Teise maailmasõja ajal Lääne-Ukraina territooriumil, mille eesmärgiks oli Ukraina iseseisvus, seega sõjaline tegevus toimus Punaarmee vastu, on senini Ukrainas poliitiliste debattide objektiks, mille ümber on palju vasturääkimisi.

survest. /.../ Võib-olla ta peksis venelasi, võib olla mitte. Võib-olla ta piinas kodanikke, võib olla mitte. Kõik on võimalik. (Harkiv, Sergei)

Noh, ütle, meil räägitakse, et see oli lihtsalt sarimõrvar. Tema tulistas kõiki, kes vene keeles rääkima hakkasid. Aga see, et UPA oli venekeelne... /.../ Natsid, fašistid. Noh see, et Bandeera oli laagris, seda keegi ei võta arvesse. Seda, et sakslased tapsid kogu ta perekonna ära, aga... Kõige alguseks oli UPAl lootus, et sakslased aitavad meil vabaneda bolševike survest. (Lviv, Valja)

Välja toodud lõigud tähendavad erinevaid tõlgendusi ülalnimetatud ajaloolise isiku kohta. Sergei toob välja selle, et vaadeldav ajalooline tegelane võitles Nõukogude Liidu vastu, samuti on Sergei käsitluses suure küsimärgi all, kas Bandeera on tapnud venekeelset elanikkonda või ei ole. Valja aga rõhutab, et tänu mitmele asjaolule võib kinnitada, et venekeelse elanikkonna tapmine on müüt, kuigi eksisteerib vastupidine arvamus: Bandera soov oli vabaneda bolševistlikust võimust. Sellest võib järeldada, et eksisteerivad erinevad foruudid, kus ajaloolisi tegelasi tõlgendatakse erinevalt. Märkides, et ajaloolisi narratiive kasutatakse venekeelses keskkonnas ukrainakeelsete elanike solvamiseks, on tõenäoline, et ukrainakeelset elanikkonda samastatakse ajaloolise tegelaskuju negatiivsete aspektidega.

Sarnaselt Stepan Bandeeraga esines intervjuudes Bogdan Hmelniński¹⁸ nimi, kuigi tema kuju ei olnud nii vasturääkiv ning teda ei käsitleta negatiivses võtmes.

Intervjueeritavad on maininud ka laiema sotsiaalse muutuse aspekti:

Noh, muidugi, aastakümnete, isegi sajandite jooksul, olla ukrainlane, rääkida ukraina keelt, oli... alaväärsuse tunnuseks /.../ Nagu näidendis „Mõna Mazajlo“¹⁹. See on just sellest, et ukraina keelt rääkida ei ole moes. Paljud läksid vene keelele üle või, ütleme poola või saksa keelele, sest see oli selle tunnus, et sa oled kõrgemast klassist, mitte maaelanik. Praegu seda ei ole. (Harkiv, Arina)

---

¹⁸ Bogdan Hmelniński – ukraina poliitiline tegelane, oli Zaporozje Hetmanaadi hetmaniriik aastail 1648-1657.

Aastal 1654 sõlmis Perejaslavis sõjaväelise liidu Moskva tsaariga, eesmärgiga vabaneda Poola võimust.

¹⁹ Näidend 20. sajandi algusest, mis käsitleb ukrainastumist ning seda, millised elanikkonna kihid milliseid keeli kasutasid.

Sellise suhtumise muutuse mainimine viitab sellele, et ollakse veendunud, et praegu on suurem vabadus keele valimisel ning ukraina keele rääkimine ei kujuta endast alaväärsuse tunnust. Samas on kooli ning ülikooli kontekstis välja toodud aspekt, et ukraina keele rääkimine kutsub esile kiusamist, ütlemist, et inimene on „maalt pärit“. Seega olenemata sellest, et laiemas sotsiaalses kontekstis ei ole ukraina keele rääkimine alaväärsuse tunnus (see tähendab, keele kasutamine ei sõltu otseselt sotsiaalsest staatusest), võib isikute tasemel selline tõlgendus eksisteerida.

Vahetähepunkt: Ajaloolised narratiivid on noorte jaoks tähenduslikud, kuna praeguses informatsioonis käsitletakse ajaloolisi tegelaskujusid ning mõtestatakse neid ümber. Nagu intervjuudest on selgunud, toimub ajalooliste tegelaste esitlemine Ukrainas erinevates regioonides erinevalt. Seejuures võib representatsioon ajaloolistest isikutest olla mitmetähenduslik ning vasturääkiv. See tähendab, üks isik sümboliseerib endas nii patriotismi kui ka kurjust ja vaenulikkust. Ajalooliste isikute erinev esitlemine viitab sellele, et Ukrainas eksisteerivad erinevad eliidid, kelle jaoks on ajaloo esitamine teatud kujul kasulik. Samal ajal rõhutab selline olukord eristumist kahe Ukraina osa vahel veelgi, kuna süvendab kultuurilisi erinevusi. Ülalpool analüüsitud ajalooliste isikute puhul eksisteerivad senini erinevad konfliktid tõlgendused ning nende käsitluste eksisteerimine on tähtis, kuna Ukraina teatud osa samastatakse tegelaskujude negatiivsete aspektidega.

ARUTELU

Noorte arusaamad oma rahvusliku identiteedi kujunemisest

Rahvusliku identiteedi areng toimub noortel läbi erinevate eluetappide erinevalt. Kuna uurimuses osalejad on tudengid või äsja ülikooli lõpetanud, on neil eluloolises perspektiivis ülikooli etapp viimane oluline etapp rahvusliku identiteedi kujunemisel. Rõhutan siinkohal, et narratiivses uurimuses luuakse tähendusi retrospektiivselt, mis tähendab, et minevikusündmustele omistatakse tähendus olevikust lähtuvalt. Sündmused hilisemas eas panevad inimesi varasemaid sündmusi ümber mõtestama, vaatama neile teise nurga alt. Seega on intervjueeritavate poolt välja toodud olukorrad nende jaoks olulised praegusel eluetapil. Selles uuringus osalejate puhul on keeruline välja tuua ühist skeemi, mille järgi oleks rahvuslik identiteet ajaliselt välja kujunenud. Mõned autorid pakuvad välja etappe etnilise identiteedi arengus (nt Piaget 1951), mille järgi vanuses 6-7 aastat omandab laps esimesi teadmisi oma etnilisest kuuluvusest, vanuses 8-9 aastat identifitseerib laps ennast oma etnilise grupiga, tärkavad rahvuslikud tunded, vanuses 10-11 aastat kujuneb etniline identiteet täielikult välja. Ühelt poolt on see skeem asjakohane ka käesoleva uurimuse puhul, teisalt teeb identiteedi olemus – identiteedi mitmekesisuse võimalikkus ning selle muutuv iseloom – keeruliseks ühe arusaama loomise selle kohta, kuidas identiteet kujuneb ajalises perspektiivis.

Samas võib intervjueeritavate puhul, põhinedes empiiriliste andmete analüüsile, välja tuua sarnaseid jooni. Varajases lapsepõlves, nagu ka Piaget käsitluses, ei ole kõige olulisemad riik või etniline grupp, vaid perekond ning vahetu sotsiaalne keskkond. See, milline on olnud õhkkond kodus, mõjutab seda, kuidas edaspidises elus inimene tajub ennast. Sellises varajases lapsepõlves ei saa rääkida veel sellest, et lastel tekib arusaam oma rahvusest või sellest, milline on nende etniline identiteet, kuid teadvustamata tasemel tekib arusaam sellest, kes nad on just tänu enda samastamisele perekonnaliikmetega.

Siin on oluline mainida, et nende noorte jaoks, kes elasid heterogeenses keskkonnas, on enese teadvustamine „teistest erinevana“ toimunud varem, juba varases lapsepõlves. Nagu on selgunud intervjuudest, tähendab heterogeenne keskkond eelkõige keelelist heterogeensust. Selline teadvustamine ei olnud veel kujunenud veendumus, et nad kuuluvad teise rahvusesse,

vaid arusaam, et nad on teistest erinevad, mida tajuti kui individuaalset erinevust. See on kooskõlas Savitska ja Spivaki (2011) poolt välja tooduga, ja nimelt: etnokontaktse keskkonna eripärad (etniline homogeensus või heterogeensus) mõjutavad etnilise identiteedi arengut. Ukraina kontekstis ei saa otseselt rääkida sellest, et sotsiaalne keskkond on etniliselt heterogeenne ning see mõjutab otseselt identiteedi arengut noores eas.

Sisuliselt võib etnilisust vaadelda kui kultuuriliste tunnuste kogumit, mille järgi etnilise grupi liikmed näevad ennast teistest ühiskonna gruppidest erinevaina ning neid nähakse vastavalt sellele omakorda kui erinevaid. Peamiseks eristavaks tunnuseks Ukraina kontekstis on keel. Etnolingvistilise aspekti poolest eksisteerib Ukrainas kolm gruppi: ukrainakeelsed ukrainlased, venekeelsed ukrainlased ning venekeelsed venelased (Pirie 1996, Wolczuk 2000). Kusjuures need grupid ei pruugi olla üksteisest väga selgelt eristatavad, kuna vene keelt rääkivad venelased ning vene keelt rääkivad ukrainlased ei pruugi oluliselt erineda. Samuti võib keele kasutamine paljudel inimestel olla situatsioonipõhine. Seega ei saa Ukraina kontekstis otseselt rääkida etniliselt heterogeensest keskkonnast, kuigi elanikke eristavaks oluliseks faktoriks on keel. Kuigi nagu on välja toodud ülalpool, võib eri piirkondades rahvuslik koosseis erineda, ei pruugi samas etnolingvistilised grupid olla selgelt eristatavad. Keeleline tegur on uuritavate puhul selgelt väljendunud kui fakt, mis nii-öelda kiirendab arusaamist sellest, et oled teistsugune.

Keel kui selline on ühiskonna funktsioneerimise universaalne vahend. Keelt ei ole võimalik ära õppida väljaspool sotsiaalset interaktsiooni, seetõttu toetab keel ühiskonna ühtsust. Keelekandjad tunnevad emakeelt kui sotsiaalset keskkonda, kus eksisteerib etniline „mina“ (Röbka 2006: 91). Seetõttu soodustab keel grupiidentifitseerimist.

Sellest vanusest, kui inimene hakkab aktiivselt suhtlema teiste inimestega väljaspool perekonda, tekib inimesel arusaam, et ta on teistsugune. Intervjuude käigus ilmnes, et Ukraina puhul on keeleline aspekt see, mis mõjutab inimese etnilise kuuluvuse tunnetamist. Oluline on siinkohal rõhutada, et käesoleva uurimuse kontekstis on selgemalt eristuvad noored, kes rääkisid ukraina keelt ja elasid lapsepõlves Ida-Ukraina regioonides, mis on valdavalt venekeelsed. Nagu nad ise välja toovad, hakkasid nad lasteaeda minnes või teiste inimestega suhtlema hakates teadvustama, et nad ei ole sellised nagu enamus. Kuigi rahvuse ja vanemate

päritolu poolest ei ole nad teistest ühiskonnaliikmetest erinevad, on Ida regioonides riigikeele rääkimine hälve normist ning seega tunnevad inimesed selle tõttu ebamugavust.

Pean siinkohal rõhutama, et rahvus on käesolevas töös sotsiaalne konstrukt, mida kujundatakse sotsiaalses interaktsioonis. Käesoleval juhul pean silmas seda, et ka intervjuu kontekst, interaktsioon intervjuerija ja intervjueritava vahel mõjutab lõpptulemust ehk narratiivi, milles intervjueritav oma identiteedi esitab. Iseenesest paneb asjaolu, et intervjueritavalt on küsitud tema rahvusliku identiteedi kohta, teda sellest mõtlema. Samas ei pruugi inimene tavaelus kunagi selle peale mõelda ning identiteet ei pruugi olla tema jaoks tähtis. See, et inimene elab Ukraina kontekstis keeleliselt heterogeenses keskkonnas, soodustab seda, et inimene hakkab tänu teistest eristumisele mõtlema, kes ta on. Homogeenne sotsiaalne keskkond teiselt poolt ei toeta oma identiteedist mõtlemist ja oma identiteedi teadvustamist. Samuti mõned noored ei mäleta seda, mis mõjutas nende rahvuslikku identiteeti. Inimene mäletab seda, mis on tema jaoks tähtis, seega moment, et inimene ei mäleta, võib viidata sellele, et rahvuslik identiteet ei ole kunagi olulist rolli mänginud. Kuid need noored, kes ei mäletanud, elasid homogeensetes tingimustes selles mõttes, et nende suhtluskeel on sama keel, mida räägib nende regiooni elanikkonna enamik.

Kooliperioodil on hakanud tekkima keskkonnapoolne surve. Kooliperioodi analüüsimisel eristusid järgmised rahvusliku identiteedi kujunemist mõjutavad asjaolud. Esiteks, laste puhul, kes eristusid oma rahvusliku väljenduse poolest (ehk Ukraina kontekstis keeleliselt), ilmnes mõnel juhul soov rõhutada seda eristumist ning esitleda ennast teistsugusena, teistel juhtudel oli parimaks strateegiaks valitud kohanemine enamusgrupiga. Teiseks, lapsed, kes esindasid enamusgruppi, võisid rõhutada teiste eristumist endist või tajuda seda kui normi. Kolmandaks, homogeensetes keskkondades ei tajunud lapsed seda, et oli vajadus kuidagi rõhutada oma rahvuslikku identiteeti. Seega on keskkonna homogeensuse/heterogeensuse aspekt olnud oluline jätkuvalt ka kooliperioodil. See, et koolis hakkasid tekkima solvangud ning surve dominantgrupi poolt, viitab sellele, et lapsed hakkasid selgelt aru saama, kes on nemad ning kes on teised.

Varases lapsepõlves ei olnud eneseeristamine veel veendumuste, vaid pigem tajumise ning koduse keskkonna tasandil. Koolieas on eristumine jõudnud rohkem põhimõttelisele tasemele, kuna siis hakkas intervjueritavatel endil tekkima arusaam rahvuslikust kuuluvusest ning

teiste tajumisest. Selline eristumine väljendus mingil määral ka solvangutes ning nendele reageerimises. See omalt poolt kinnitab osaliselt Piaget etappe (kirjeldatud ülevalpool), et vanuses 10-11 aastat kujuneb etniline identiteet täielikult välja. Samas ei saa nõustuda sellega, et selles vanuses on identiteet formeerunud täielikult, kuna identifitseerimine on pikk protsess ning rahvuslik identiteet kui sotsiaalne konstrukt võib muutuda inimese elu jooksul.

Käesolevas uurimuses on tulnud välja, et ka ülikooliperiood avaldab olulist mõju sellele, kuidas ennast etniliselt defineeritakse. Samas tuleb mainida, et ülikool osutus oluliseks nende jaoks, kes tajusid keskkonnapoolset diskrimineerimist või kes puutusid ülikoolis otseselt kokku ukraina kultuuriga ning ajalooa (humanitaarteaduste esindajad). Teiste sõnadega, haritud inimene muutub teadlikumaks oma rahvuslikust identiteedist. See tähendab, et mida rohkem teab inimene rahvuslikust kultuurist ja traditsioonidest, seda teadlikumalt suhtub ta rahvusluse.

Üldistades võib öelda, et etniliselt heterogeensetes piirkondades seatakse inimesed etnilise enesemääratluse vajaduse ette, kuid homogeensetes piirkondades sellist vajadust ei ilmne.

Rahvusliku identiteedi ilmingute mõtestamine

Nagu analüüsist on selgunud ning mida ma tõin ka ülalpool välja, tunnevad noored ennast rohkem ukrainlastena eriti situatsioonides, mis erinevad nende igapäevaelust, nimelt rahvusliku identiteedi tunnetus teravneb olukordades, kus tuntakse, et ollakse teistest erinevad. Kusjuures eristumised tekivad nii ühe riigi sees kui ka suhtlemisel ukrainlastega, kes räägivad vene keelt, see tähendab mitte seda keelt, mida inimene ise räägib. Selline eristamine tähendab nii solidaarsust ja ühtsust teatud grupiga, kui ka teadlikku eristamist teistest gruppidest.

Nagu märgib Kozlovets (2009), peab selleks, et tekiks ükskõik milline kollektiivse või individuaalse identiteedi tüüp, eksisteerima „teise“ kujund, mille taustal toimub eneseidentifitseerimise protsess. See identiteedi määratlemise viis kujuneb välja negatiivsel definitsioonil ehk „meie“ oleme „meie“, kuna meie ei ole „nemad“. Seega on noorte ukrainlaste jaoks „teiste“ olemasolu oluline faktor, millega seoses nad hakkavad tunnetama teravamalt oma rahvuslikku identiteeti.

Oluline moment on siin eristumine situatsioonides, kus toimub kontakt Ukraina teiste osade esindajatega. Selline tunnetamine viitab ühelt poolt regionaalse identiteedi eksisteerimisele, ehk sellele, et on olemas identiteetide mitmekesisus. Regionaalne identiteet ei väljendu Ukrainas ainult keelekasutuses, vaid ka mentaliteedis, mis tähendab, et erinevate regioonide esindajatel eksisteerivad erinevad sotsiaalsed representatsioonid samade nähtuste kohta. Teiselt poolt rõhutab selline eristamine ukrainasiseid regionaalseid erinevusi ning seega noorte soovi rõhutada, et „meie“ ei ole „nemad“, kus „meie-nemad“ võib sageli tähendada Ida- ja Lääne-Ukrainat. Noortele ukrainlastele on omane regionaalne identiteet – tuntakse seotust konkreetse linna või oblastiga, kus ollakse sündinud või elatakse.

Lisaks eristumiste situatsioonile ilmneb identiteet teravalt solvangute tekkimisel. Teiste sõnadega, inimesed solvavad neid, kes erinevad nendest teatud tunnuste poolest. Käesoleva uurimuse kontekstis on solvamine toimunud keelelistel tunnustel. Teatud mõttes põhinevad solvangud ka sotsiaalse identiteedi aluseks oleval „meie-nemad“ eristumisel.

Pirie (1996) mudeli järgi võib olukordades, kus näiteks inimene räägib emakeelest erinevat keelt, eksisteerida neli identiteedi strateegiat: tugev identifitseerimine ühe rahvusega; bikulturaalne ning bilingvistiline strateegia; kolmas strateegia on suutmatus identifitseerida ennast kummagi rahvusega; neljas strateegia on kahe rahvuse ühendamine kõrgemalseisvasse, pan-identiteeti (näiteks idaslaavlane).

Käesolevas uurimuses on ilmnenu kaks strateegiat. Esimene strateegia on tugev identifitseerimine ühe rahvusega. Kuigi situatiivselt võivad noored kasutada teist keelt, ehk olla bilingvistilised, on oluline nende ukrainlaseks olemise veendumus. Teine uuritavatel noortel esinenud strateegia, tähendab kahe rahvuse üendamist pan-identiteeti. Nimelt, Ida-Ukrainast pärit noor, kes on sündinud Ukrainas ning kelle mõlemad vanemad on venelased, nendib, et ukrainlased ja venelased on üks suur rahvas. Selline arusaam aga kinnitab seda, mida toob välja Burant (1995), nimelt et Ida-Ukrainas võivad ukrainlased ennast identifitseerida osana suurest rahvast, see tähendab venelasi, ukrainlasi ja valgevenelasi koos. Selline arusaam viitab sovetliku mentaliteedi eksisteerimisele.

Osalejate lugudes jääb kõlama, et muutunud on kontekst, milles toimus õpetamine koolis ning samuti ka laiem sotsiaalne kontekst, see tähendab, et on toimunud edasimineku „nõukogudeaegsetest stereotüüpidest“, mille järgi ukrainlased ja venelased on üks suur

rahvas. Samas on ikkagi säilinud arusaam ühest suurest rahvast, mis viitab sellele, et ühiskonnas muutused jätkuvad ning osaliselt on säilinud ka nõukogudeaegne mentaliteet. Sümbolne on see, et nimetatud sotsiaalne representatsioon ilmnes just Ida-Ukrainas, kuna nagu olen käesolevas töös varasemalt välja toonud, ei olnud Ida-Ukrainas ajalooliselt võimalust kujundada oma rahvusliku identiteedi traditsiooni, erinevalt Lääne-Ukrainast.

Peale selle, et noored kas tunnevad tugevat sidusust oma etnilise grupiga või loovad pan-identiteeti, ilmnesid analüüsis ka keskkonna survele vastamise strateegiad. Iseenesest ei tähenda need erinevat identiteedi tüüpi, kuid nende eristamine aitab aru saada tegevustest, mida noored võtavad ette situatsioonides, kus tunnevad eristumist teistest. Nimelt olukordades, kus neid võidakse solvata või diskrimineerida selle tõttu, et nad näiteks räägivad ukraina keelt (venekeelses keskkonnas), noored kas protestivad ning soovivad rõhutada oma eristumist ning eripära või kohanevad. Selline oma eristumise mittenäitamine aitab vältida ebamugavust teistega suhtlemisel. Selliste strateegiate identifitseerimine on oluline seetõttu, et näitab, kuidas inimene käitub ning kuidas seega taastoodetakse solvamist ning diskrimineerimist. See tähendab, et kohanemise strateegia säilitab *status quo*'d, seega süvendab ning kaitseb olemasolevat olukorda, kaasa arvatud Ukraina kahe osa eristumist.

Rahvusliku identiteedi kujunemise mõjurid

Pirie (1996: 1081) rõhutab, et kuigi teoreetiliselt ei ole inimeste identiteedi valikud piiratud, on identiteedi määratlemine kõige sagedamini seotud etnilisuse kontseptsiooniga. Samas on Giddensi järgi etnilisus sotsiaalne kontstrukt, mis on oma olemuselt kultuuriline ning omandatakse sotsialiseerumise protsessis. Seega viitab Pirie vaatepunkt pigem sellele, et rahvuslikku identiteeti vaadeldakse mitte sotsiaalse kontstruktina või sellisena, mida inimene saab valida, vaid ollakse veendunud, et see on kaasa sündinud. Analüüsist selgub, et noorte seas eksisteerib representatsioon, et rahvuslik identiteet kujuneb just viimasena nimetatud viisil. Nimelt on välja tulnud kaks asja: ühelt poolt tähendab sünd Ukrainas iseenesest, et inimene võib ennast määratleda ukrainlasena, teiselt poolt annavad vanemad edasi rahvuslikku identiteeti. Sellisel juhul on identiteet midagi, mis on kaasa sündinud, ning see on inimesega muutumatult kogu elu. Taoline arvamus võib aga tähendada hoopis seda, et identiteedi päritolu üle ei juurelda, see on inimese arvates midagi loomulikult eksisteerivat ning ei mängi olulist rolli tema elus. Teiselt poolt võib see viidata sellele, et rahvuslikku

identiteeti tajutakse nii-öelda „ametlikust“ aspektist lähtudes: nagu nõukogude ajal oli märke passis.

Olulised on olnud noorte arvates nende elus eelkõige perekond ning lähisugulased, kuna just nemad tutvustasid ukraina kultuuri lastele ning vaieldamatult on perekond inimese sotsialiseerumise protsessis määrava tähtsusega. Teised inimesed ei mänginud noorte arvates otseselt olulist rolli rahvusliku identiteedi kujunemisel, kuid kokkupuude „teistega“ rõhutas „meie“ tunnetamist, seega väliskeskkond ning eriti keskkond, mis erines perekonnast kultuuriliselt, mängis rolli seeläbi, et rõhutas identiteedi negatiivset definitsiooni „meie ei ole nemad“.

Keelt kui sellist võib ära õppida ainult sotsiaalses interaktsioonis ning seetõttu tagab keel ühiskonna ühtsuse (Rõbka 2006). Samuti kajastab keel kultuuri eripärasid, seega mängib keel olulist rolli sotsialiseerimise protsessis ning läbi keele toimub esimene kokkupuude kultuuriga. Keel mängib olulist rolli, kuna eristab inimesi omavahel ning aitab eneseidentifitseerimisele kaasa. Samas, nagu on välja toonud Wilson (2002), võib ukraina elanikkond (Ida-Ukrainas) tajuda ukraina keelt kui madalama staatuse keelt. Seega olenemata sellest, et noored rõhutavad ukraina keele tähtsust nende rahvusliku teadvuse kujunemises, eelistavad nad vahel oma emakeelt varjata, et mitte oluliselt teistest eristuda.

Oluliseks on kujunenud ka poliitiliste figuuride tähtsus rahvusliku identiteedi kujunemisel. Nimelt, kuigi nad otseselt ei ole identiteedi mõjuriks, tunnevad noored, et valides poliitilist esindajat, valitakse ka nii öelda identiteeti. Pirie järgi (1996: 1092) ei valinud 1994. aasta parlamendi valimistel Ukraina valijad delegaate, vaid identiteeti. Kuigi see näide illustreerib ainult esimesi parlamendivalimisi pärast iseseisvumist, on see sümboolne, et nii esimeste kui ka järgmiste valimiste puhul toimub valimine vastavalt sellele, millist identiteeti kandidaadid pakuvad. Pirie rõhutab, et selline olukord iseloomustab mitte ainult parlamendi valimisi, vaid kõiki Ukrainas pärast iseseisvumist toimunud valimisi. See fakt on intervjuudes selgelt välja tulnud. Presidendi kandidaadid ning erakonnad kujutavad endast samuti ühiskonnas eksisteerivaid representatsioone.

Schöflin (2010) toob välja, et kogukondadele on omane otsida ajaloolisi paralleele, mis kujutavad endast sisuliselt grupi koherentsuse vajadusi rahuldavaid müütide narratiive. Ka analüüsist selgus, et teatud ajaloolised isikud ning sündmused kujutavad endast tegureid, mis

on inimesi omavahel ühendavateks teatud sümboliteks. Tuleb aga rõhutada, et samu ajaloolisi isikuid tõlgendatakse eri Ukraina osades erinevalt, mis viitab regionaalsetele erinevustele.

Ukraina traditsioonid on ka olulised rahvusliku „mina“ tunnetamisel, kuid Lääne-Ukraina noored rõhutasid, et traditsioonid ning selline lihtsustatud lähenemine ukraina rahvuslusele ei ole õige, kuna traditsioonid ja kultuuri ilmingud on ainult väline aspekt. Peale väliste tunnuste on oluline sisemine tunnetus ning Ukraina ettekujutamine ja esitamine läbi olmeliste tunnuste tekitab pigem negatiivse kujundi.

Rõhutan samuti seda, et intervjuudest on selgelt välja tulnud ka ühiskonna transformeerumise faktor, see tähendab, et pidevalt kaugenetakse nõukogudeaegsetest sotsiaalsetest representatsioonidest ning suhtumisest, samas on selline protsess pikk ning hõlmab mitmeid põlvkondi.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on välja selgitada, millised on identiteedi representatsioonid Ukraina erinevatest regioonidest pärit noortel. Töö teoreetilises raamistikus kirjeldan rahvuse ning identiteedi mõistete käsitlemise erialakirjanduse alusel. Käesolevas töös on analüüs teostatud sotsiaalkonstruksionistlikust paradigmat lähtudes. Empiiriliste andmete analüüsi meetodiks on narratiivne analüüs.

Vaatamata sellele, et käesoleva uurimuse valim on väike ja intervjuueeritavad esitavad oma isiklike kogemusi, võib uurimuses ilmnenuid tõlgendusi vastava kirjandusega võrreldes öelda, et kirjandus kinnitab neid tõlgendusi. Vastavalt käesoleva töö raames teostatud uuringule on peamised tulemused järgmised:

Etniliselt heterogeensetes piirkondades seatakse inimesed etnilise enesemääratluse vajaduse ette, kuid homogeensetes piirkondades sellist vajadust ei ilmne. Keskkonna homogeensus tähendab Ukrainas eelkõige keelelist homogeensust, kuna elanikkond eristub kõigepealt keelelisel tunnusel.

Eluloolises plaanis toimub rahvusliku identiteedi kujunemine noortel läbi erinevate eluetappide erinevalt. Varajases lapsepõlves on peamiseks identiteedi kujunemise mõjuriks kodune keskkond. Vanemaks saades muutub oluliseks laiem sotsiaalne kontekst. Seejuures ilmneb varajases lapsepõlves oma identiteedi tunnetamine pigem individuaalsel tasandil, see tähendab tunnetamist, et oled millegi poolest teistest erinev. Koolieast alates tajutakse eristumist sotsiaalse erinevusena, mis tähendab eneseteadvustamist mingi grupi liikmena, mis on teatud tunnuste poolest erinev teistest gruppidest.

Rahvuslikku kuuluvust võidakse tajuda kui kaasasündinud nähtust. Seejuures on oluline, et ühelt poolt annab inimese Ukrainas sündimise asjaolu õiguse pidada ennast ukrainlaseks, teiselt poolt võib oluliseks osutada hoopis vanemate rahvus.

Ukraina ajaloo ja kultuurist teadlikud haritud inimesed on teadlikumad ka oma rahvuslikust identiteedist ning etnilise kuuluvuse tunnetus on nende poolt teadvustatud, mitte kaasasündinud.

Ukrainas ilmneb tugev regionaalne identiteet, mis tähendab, et igale Ukraina regioonile on omane teatud, teistest regioonidest selgelt eristuv mentaliteet. Kõige suuremad erinevused regioonide vahel seisnevad aga keele kasutuses.

Ida Ukrainas võivad ukrainlased ennast identifitseerida osana suurest vene rahvast, see tähendab venelasi, ukrainlasi ja valgevenelasi koosvõetuna. Selline representatsioon viitab postsovetliku mentaliteedi eksisteerimisele, kuna rõhutatakse päritolu just Nõukogude Liidust ning kultuuriliste erinevuste puudumist nimetatud rahvuste vahel.

Oluliseks on kujunenud ka poliitiliste figuuride tähtsus rahvuslikule identiteedile. Nimelt, kuigi nad otseselt ei ole identiteedi mõjuriks, tunnevad noored, et valides poliitilist esindajat, valitakse ka nii-öelda identiteeti. Poliitiliste figuuride tõlgendamisel (nii kaasaegsete, kui ajalooliste tegelaste puhul) tuleb esile asjaolu, et erinevates regioonides eksisteerivad erinevad representatsioonid samade tegelaskujude osas.

Ukrainas esineb teiste solvamist ja diskrimineerimist rahvuslikel ning keelelistel tunnustel. Vastuseks sellisele suhtumisele noored kas protestivad ja soovivad rõhutada oma eristumist ning eripära või kohanevad. Selliste strateegiate identifitseerimine on oluline seetõttu, et näitab, kuidas inimene käitub ning kuidas seega taastoodetakse solvamist ning diskrimineerimist. See tähendab, et kohanemise strateegia säilitab *status quo*'d, seega süvendab ning kaitseb olemasolevat olukorda, kaasa arvatud Ukraina kahe osa eristumist.

Uurimuses on oluliseks osutunud ka ühiskonna transformeerumise faktor, see tähendab, et pidevalt kaugenetakse nõukogudeaegsest suhtumisest ning sotsiaalsetest representatsioonidest, hakatakse teadvustama rahvuslust ja kultuuri tähtsust. Samas on selline protsess pikk ning hõlmab mitmeid põlvkondi.

KASUTATUD ALLIKAD

- Anderson, M. R. (2010). *Community identity and political behaviour*. Palgrave Macmillan.
- Barth, F. (Ed.). (1969) *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little, Brown.
- Burant, S. (1995). Foreign Policy and National Identity: A Comparison of Ukraine and Belarus. *Europe-Asia Studies*, 47 (7). 1125-1144.
- Bosworth, R. J. B. (2011). *Natsionalism - moodsa rahvuste maailma religioon*. Tallinn: Pegasus.
- Bruner, J. (1996). *The culture of education*. Harvard University Press.
- Castells, M. (2010). *The power of identity*. Wiley-Blackwell, Oxford, UK.
- Cooley Ch. H. (2009). *Human Nature & Social Order* (5th ed.). Transaction Publishers.
- Drozdova M. (2010). *Emergence of bicultural minority identity in Estonia and suggestions for development of Estonian Open Identity* (master's thesis). Tartu, sotsiaalteaduskond, psühholoogia instituut.
- Ezzy, D. (1998). Lived experience and Interpretation in Narrative Theory: Experience of Living with HIV/AIDS. *Qualitative Sociology*, 21 (2), 169-180.
- Ezzy, D. (2002). *Qualitative analysis: practice and innovation*. London: Routledge.
- Giddens A. (2006) *Sociology*. Polity press.
- Giddens A. (2002). *Sociology*. Polity press.
- Gillespie, A. (2008). Social representations, alternative representations and semantic barriers. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38 (4), 376-391.
- Greenfeld, L. (1992). *Nationalism: Five Roads of Modernity*. Cambridge MA: Harvard University Press.

- Laherand, Meri-Liis (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.
- Linno, M., Strömpl, J. (2012). Narratiivse maailma uurimine. In J. Strömpl, M. Selg & M. Linno (Eds.), *Narratiivne lähenemine sotsiaaltöö uurimuses. Laste väärkohtlemise lood* (pp. 48-61). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *Journal of European Social Psychology*, 18 (3), 211–250.
- Nemiria, G. (2000). Regionalism: An Underestimated Dimension of State-building. In S. L. Wolchik & V.Zviglyanich. (Eds.), *Ukraine: the search for a national identity* (pp. 183-198). Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Piaget, J., & Weil, A. (1951). The development in children of the idea of the homeland and of relations with other countries. *International Social Science Bulletin*, 3, 561-578.
- Pirie, P. S. (1996). National identity and Politics in Southern and Eastern Ukraine. *Europe-Asia Studies*, 48 (7), 582-608.
- Schöpflin, G. (2006). *The dilemmas of identity*. Tallinn University.
- Smith, A. D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford.
- Turner, J., Oakes, P. (1986). The significance of the social identity concept for social psychology with reference to individualism, interactionism and social influence. *British Journal of Social Psychology*, 25 (3), 237–252.
- Ukraina rahvaloenduse tulemused 2001
<http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (06.01.2013)
- Verkuyten, M. (2005). *The Social Psychology Of Ethnic Identity*. Taylor & Francis Group.
- Wilson, A. (2002). Elements of a theory of Ukrainian ethno-national identities. *Nations and nationalism*, 8 (1), 31–54.
- Wolczuk K. (2000). History, Europe and the „National Idea“: the Official Narrative of National Identity in Ukraine. *Nationalities Papers*, 28 (4), 671-694.

- Андерсон, Б. [Anderson] (2001). *Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма*. Москва: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле».
- Андрющенко И. А. [Andruschenko] (2006). Формирование нового этнического дискурса: проблемы и опыт решения в образовательном пространстве Крыма. In М.А. Араджиони (Ed.), *Межэтнические отношения в Крыму: поиск путей раннего предупреждения конфликтных ситуаций* (pp. 32-40). Симферополь: Соната,
- Бергер П., Лукман Т. [Berger, Luckmann] (1995). *Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания* / Перевод с англ. Е. Руткевича. Москва: "Медиум".
- Брубейкер Р., Купер Ф. [Brubaker, Cooper] (2002). За пределами «идентичности». *Ab Imperio*, 3, 61-115.
- Геллнер, Эрнест. [Gellner] (2002). Пришествие национализма. Мифы нации и класса. In *Нации и национализм* (146-200). Москва: Праксис.
- Гнатюк О.Л. [Gnatjuk] (2008). Проблема критериев национальной и этнической идентичности: комплексный подход. In *Реальность этноса: образование и гуманитарные технологии интеграции этнической этнорегиональной и гражданской идентичности: сборник статей по материалам X Международной научно-практической конференции, 8-11 апреля 2008 г. : [в 2-х частях]. Часть 1* (pp. 102-106). Санкт-Петербург.
- Головатина П.М. [Golovatina] (2008). *Проблема национальной идентичности и национальная политика в странах Центральной и Восточной Европы после 1989 г.: Учебное пособие*. Екатеринбург, Уральский государственный университет.
- Картунов О.В. [Kartunov] (1998). *Вступ до етнополітології*. Київ, Університет економіки та права «КРОК».
- Козловець, М.А. [Kozlovets] (2009). *Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка.

- Рибка [Rõbka] (2006). Язык как средство идентификации и социального взаимодействия. *Перспективи*, 3 (35), 90-94.
- Савицька О.В., Співак Л.М. [Savitska, Spivak] (2011). *Етнопсихологія: Навч. посібн.* Київ: Каравелла.
- Сміт Е. Д. [Smith] (1994). *Національна ідентичність*. Київ: Основи.
- Хмелько В.Є. [Hmelko] (2004). *Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості та тенденції змін за роки незалежності*. Київський міжнародний інститут соціології.
http://www.kiis.com.ua/materials/articles_HVE/16_linguaethnical.pdf (06.01.2012)
- Хобсбаум, Эрик Дж. [Hobsbawm] (2002). Принцип этнической принадлежности и национализма в современной Европе. In *Нации и национализм* (pp. 332-346). Москва: Праксис.
- Шаров К.С. [Sharov] (2006). Конструктивистская парадигма в изучении национализма и национальных вопросов. *Вестник Московского университета. Политические науки*, 1 (7), 59-72.
- Эриксон, Э. [Erikson] (1996). *Идентичность: юность и кризис*. Москва: Прогресс.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, *Nataliya Gavrylova*, (sünnikuupäev: 19.03.1987)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
NOORTE UKRAINLASTE RAHVUSLIKU IDENTITEEDI REPRESENTATSIOONID,

mille juhendaja on *Judit Strömpl*,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
  3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 25.01.2013